

આપણી શીખવાની ચોપડી.

સંગત, ફરગી, અરબી, અંગ્રેજી વગેરે
 શબ્દો, તેના અર્થ, ધાતુ, રૂઢિ. ગ્રંથપદ્ય,
 ગુણવત્તિ, તેના જાણવાનો
 આખરો સાથે

(ત્રીજીથી તે છઠ્ઠા ધોરણ સુધી શીખનારાને માટે)

ડાહ્યાદા જગજીવનના સંસ્કૃત

મુખ્યની શ્રી ગોવિંદ ગોવિંદ વરનાથજી

રજીસ્ટર્ડ માસ્ટર

આપણી પ્રાસિક કરી.

ત આ.

અમદાવાદમાં.

શામળાની પાળ પાસે ખસી પરબુલાલ

નાનાલાલના મહાનમાં વાડીલાલ

દલીયાંદના "શુભ શુભ" પ્રેસમાં.

ફુવરજી હુસીયાંએ છાપી.

સન ૧૯૭૬

કિશન આઠ આના.

(કાપી રાઈટ નોંધાયેલ છે)

૧૬ (આ ચોપડીમાં આવેલા સંદેષ શબ્દનો ખૂલતો)

પે. પ્ર. પરુષો પ્રહાર; બી. પ્ર. બીજો પ્રહાર; નર. નર જતી, નારી. નારી જતી; ના. ન્ય. નાનપતર જતી; સા. મા. માન્ય. સામાન્ય જતી; એ. વ. એક વચન; બ. વ. બહુ વચન; સર્વ. સર્વનામ; પે. પુ. પરુષો પુરુષ; બી. પુ. બીજો પુરુષ; ત્રી. પુ. ત્રીજો પુરુષ; વિશે. વિશેષણ; ક્રિયા. ક્રિયાપદ; ક્રિયા. વિશે. ક્રિયા વિશેષણ; અક. અ. અકર્મક; સક. સકર્મક, મૂળ. મૂળ લેહ; શક્ય. શક્ય લેહ; વર્ત. વર્તમાન કાળ; ભૂ. ભૂ. કાળ; ભવિષ્ય. ભવિષ્ય કાળ; અનિ. અનિયમિત; સંકે. સંકેત; પ્ર. પ્ર.

નીચેની ચોપડીઓ વેચવાની છે.

૨-૦-૦ વેલનીવાલી (ખડુસારી)	૦-૪-૦ પ્રાદ્યમર તરજુમી.
૦-૩-૦ મિત્ર પાથી.	૦-૬-૦ સેકનબુકના બી નિંમ.
૦-૫-૦ પ્રભાતી ના.	૦-૩-૬ ગુજરાત હિંદુસ્તાની
૧-૮-૦ ખાલામંજીની વારી.	નારાજની વંશાવળી
૨-૮-૦ ચ દ્રમુખી નાટક.	૧-૦-૦ પડંબુકનો તરજુમી.
૦-૩-૦ એશિયા યુરોપનું ભૂ.	૦-૨-૦ સુરત ભરૂચની ભૂગોળ
ગોળ (પાંચમા ધોરણ)	૧-૦-૦ મોરલના બી નિંમ.
૦-૨-૬ હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.	૦-૮-૦ લેખનસરોજના બી નિંમ.
૦-૬-૬ કોહડા સંગ્રહ.	૦-૫-૦ આપરિશ્વર પડંબુકના
૦-૨-૦ કલપતરામગર પાવળી	બી નિંમ.

જગનલાલ જગજીવનદાસ, મુખ્ય હુમેસર આગળ, ક્ષીરગીરા
રૂવળ માવજી નેરામના માળામાં

પ્રસ્તાવના.

આગળ પહેલે પાનેજ કહ્યું છે કે વ્યાકરણ શીખ્યા વ-
ગર જોઈએ તેવું સાફ બાલી તથા લખી શકાય નહીં. વ્યાક-
રણ શીખેલાથી શુદ્ધ અશુદ્ધ બાલવું ઝટ સમજી શકાય છે. જોને
વ્યાકરણનું સાફ જ્ઞાન હોય નથી તેનાથી પોતાની ભાષા પણ
જોઈએ તેવી રીતે બાલી શકાતી નથી; માટે એ કામનો અ-
ભાસ હોઈશે જરા વાંચતા સમજતા શીખ્યો કે તુરત તેને ક-
રાવવો સરૂ કરવો જોઈએ, કેમકે એ કંઈ સહેલી બાબત નથી.
આગળ દાહોબા તથા ખાગ ગંગાધર શાસ્ત્રી વગેરે કેટલાકના
મળાં સારા વ્યાકરણો થયેલા છે, પણ હાલ તે અપ્પતા નથી
એટલે નવા શીખાઈને તેની ખાલકુલ અપ્પરજ નથી હાલમ;
હોપકૃત વ્યાકરણ ખાલી નિશાળોમા આલે છે તે પણ મારું સાફ
છે, માટે મજોખરા તે આલતા વ્યાકરણના નિયમ ઉપર આ-
ધાર રાખી આ ચોપડી મેં તૈયાર કરી છે. એમાં કેટલીક જા-
ના વ્યાકરણમાંની જાણવા જોગ ઉપયોગી બાબત પણ સમ-
જવાને લખી છે, તથા ખધા વ્યાકરણો કરતાં પદ્મજીવના ન-
મૂના મહુજ બનાવ્યા છે; તે શિવાય નામ, જનની, ક્રિયાપદ,
અભ્યય વગેરે બાબતો વિષે વધારે વિસ્તારથી મહાએક દાખ-
લા આપી સમજાવ્યું છે.

વળી એમાં હોકરાઓ જે જે બાબત શીખતા જાય તે
બાબત પુરી થઈ કે બાગલા તેનીજ સાથે તે બાબતના પ્રશ્નો
કહાડીને મૂક્યા છે, એવા કારણથી કે શીખનારથી કે ઠાકાખી

જન સમ્પ્રસાદી તે સ્ત્રીઓની ખાખતગી ઝટ પરિણા કરી શકાય.

વ્યાકરણ પુરૂં થયું કે નામ ઉપરથી વિશેષણ કેમ થા
નામ ઉપરથી ક્રિયાપદ કેમ થાય, વિશેષણ ઉપરથી નામ કેમ
થાય, ક્રિયાપદ ઉપરથી નામ કેમ અને વગેરે ખાખતોના કેટ-
લાંક જૂદા જૂદા શબ્દો લખેલા છે. ત્યાર પછી ઘણી તરેહના
જૂદા જૂદા વાક્યોનું પદ્મછેદ એવું વાક્યોના સંબંધ સહિત
કરી ખતાવ્યું છે કે એમાંના હરકો / શબ્દનું કે એ શિવાય
ખાત્રી રહેલા ખીલ્લ ગમે તે શબ્દનું પદ્મછેદ કરવાને ઘણી
વાર પદ્મછેદ કરનારના મનમાં કશો નિચર લાવવો પડે નહીં.

પદ્મછેદ થઈ રહ્યા પછી કેટલાક સંસ્કૃત, ફારસી, અ-
રબી, અંગ્રેજી વગેરે વપરાતા શબ્દો તેમના અર્થ, ધાતુ,
સંધિ, ઉપસર્ગ, પ્રત્યય, ને વ્યુત્પત્તિ સાથે લખ્યા છે; તેમાં પણ
ઘણા ખરા વંચક ચોપડીઓમાં આલતા શબ્દો લીધા છે. ત્યાર
બાદ છેલ્લે કેટલીક જાણવા જોગ ખાખત લખી છે કે જે પા-
અમાં તથા છઠા ધોરણવાળાને ઘણી કામ લાગે છે. એવી રીતે
આ ચોપડી ગુજરાતી ત્રીજીથી તે છઠા ધોરણ સુધી સીખના-
રાને ઉપયોગી થાય એવી બનાવી છે.

આ કામમાં મારી પહેલીજ કોશીશ છે, અને વળી મને
જોઈતો અવકાશ ન મળવાથી ઉતાવળ કરવી પડી, તેથી એ-
માં કોઈ કોઈ હાથ નજર આવે તો સજ્જનો તે વિષે દર ગુ-
જર કરશે એવી આશા છે. તે છતાં કોઈ વિદ્વાન અનુભવી
મને તે હાથ વિષે ઇશારો જણાવશે તો તેમના હું મોટા ઉપકાર
માનીશ, અને હવેના આવૃત્તિમાં તે ખાખતનો સૂધારો કરીશ.

વ્યાકરણ શીખવાની ચોપડી.

આવો છોકરાઓ હું તમને વ્યાકરણ શીખવું, વ્યાકરણ પગર સાફ ખાલી શકાય નહીં તેમજ સાફ લખાય પણ નહીં. ઈતિહાસ, ભૂગોળ, વંચક વગેરેમાં વ્યાકરણનો વિષય સાથો મોટો છે. જનૂદા જનૂદા વ્યાકરણીઓએ વ્યાકરણ વિષે જનૂદા જનૂદા મત ખતાવેલો છે, તે ખધાનો સંતોષ આ ચોપડીમાં આવી ગયો છે તે ધ્યાનમાં રાખ્યો એટલે વ્યાકરણ વિષે તમને સારી યો સમજણ પડશે.

વ્યાકરણ એટલે જોણે કરીને શુદ્ધ ખાલાય તથા શુદ્ધ લખાય એવી એક વિદ્યા છે. વ્યાકરણના મોટા ભાગ ત્રણ ક્રીધા છે તેમનાં નામ; અક્ષર વિચાર, શબ્દ વિચાર, ને વાક્ય વિચાર. એ શિવાય એક ચોથો ભાગ કવિતા વિચાર છે તેમાં કવિતા વિષેનીજ વાત આવે છે, પણ તે વિષે આ ચોપડીમાં ખતાવ્યું નથી, કેમકે નાના કદની ચોપડીમાં હાલ ત્રણ ભાગ શીખવાના ખસ જતાથી તે ચોથો ભાગ દાખલ કર્યો નથી.

હવે અક્ષર વિચારમાં અક્ષર વિષે વાત કરીએ. અક્ષર વિચારમાં અક્ષર સંખંબીજ વાત આવે છે. અક્ષર એટલે વાણી સ્થાને કરીને જીભ અને શ્વાસની સાથે આપણે ઉચ્ચાર કરીએ છીએ તે, તેમજ કાગળ પર લખી સમજવા સારૂ જોઈએ નહોતો અથવા નિશાની કરેલી છે તે પણ અક્ષર; વળી અક્ષરને વર્ણ પણ કહે છે.

ગુજરાતીમાં જોશો તો અક્ષર એ પ્રકારના થાય છે, મૂળાક્ષર ને જોડાક્ષર. મૂળાક્ષર એટલે જે પહેલાં શરૂઆતમાં શીખવાના મૂળથી થયેલા અક્ષરો તે. મૂળાક્ષર અર્થાત્ તે અઃ સુધી ને કં થી તે બ સુધી છે, તે બધા મળી ૪૬ અક્ષર છે તેનાં નામ નીચે આવશે.

હવે મૂળાક્ષરમાં બે ભેદ થયેલા છે, સ્વર અને વ્યંજન. સ્વર એટલે જેનો ઉચ્ચાર પોતાના જો થાય તે, ને વ્યંજન એટલે બોલવામાં જે અધુરો બોલાય છે ને જેનો ઉચ્ચાર સ્વર વગર થઈ શકતો નથી તે. સ્વર ૧૨ છે; અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અં, અઃ; ને વ્યંજન ૩૪ છે; ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ; ચ, છ, જ, ઝ, ઞ; ત, ઠ, ડ, ઢ, ન, પ, ફ, બ, ભ, મ; ય, ર, લ, વ, શ; ષ, સ, હ, ળ; એટલે બધા મળીને ૪૬ અક્ષરો થયા તેમને બધાને મૂળાક્ષર કહે છે એ વાત ઉપર કહી ગયા.

આ પાઠમાં વ્યાકરણના ભાગ તથા સ્વર અને વ્યંજન એટલે શું તે વિષે કહેવામાં આવ્યું, ને હવેના પાઠમાં સ્વરો તથા વ્યંજનોના ભેદ; તેમજ પાંચાડી ને જોડાક્ષર એટલે શું તે વિષે કહેવામાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન.(૧).

આલો છોકરાઓ વ્યાકરણ એટલે શું? ૨ વ્યાકરણના મોઠા ભાગ કહેલા કાંઈ છે તેનાં નામ શું? ૩ વ્યાકરણનો આલો

ભાગ થા વિષેનો છે ને તેમાં શાની વાત આવે છે? ૪ અક્ષર
 વિચારમાં શાની વાત આવે છે? ૫ અક્ષર એટલે શું? ૬ અ-
 ક્ષર કેટલા પ્રકારના હોય છે? ૭ મૂળાક્ષર એટલે શું? ૮ મૂ-
 લાક્ષર બધા મળીને કેટલા છે તેનાં નામ દો? ૯ મૂળાક્ષરમાં
 કેટલા ભેદ થયેલા છે તે જાણો? ૧૦ સ્વર એટલે શું? ૧૧
 વ્યંજન એટલે શું? ૧૨ સ્વર કેટલા છે ને તે કયા કયા?
 ૧૩ વ્યંજન કેટલા છે ને તે કયા કયા?

સ્વરો તથા વ્યંજનોના ભેદ; બારાશ્રી ને જોડાક્ષર વિષે.

આગલા પાઠમાં સ્વરો બાર કહ્યા તે બરાબર છે, પણ
 તે બાર સ્વરોમાં ત્રણ ભેદ થયેલાં છે: -હ્રસ્વ, દીર્ઘ, ને સં-
 ધિ સ્વર. -હ્રસ્વ એટલે જે જાલવામાં ખીમે અથવા ટુંક સાદે
 આવેછે તે; દીર્ઘ એટલે જે લાંબ સાદે એટલે બારથી જાલાય
 છે તે; અને સંધિ સ્વર એટલે જે સ્વરના ઉચ્ચાર એકઠા મ-
 ળ્યાથી જે અક્ષર થાયછે તે.

અ, ઇ, ઉ એટલા ત્રણ -હ્રસ્વ સ્વર; આ, ઈ, ઊ
 એટલા ત્રણ દીર્ઘ સ્વર; ને એ, ઐ, ઔ એટલા સં-
 ધિ સ્વર છે.

એ શિવાજ સ્વરમાં ખીલેલો અક્ષર રહ્યા છે (અં ને
 અઃ). “અ” ઉપર જે એક મીઠું તેને અનુસ્વર કહે છે, તે

“અ” આગળ જો બ મીડાં તેને વિસર્ગ રહે છે.

અથા મળીને ક થી તે બ સુચીના ૩૪ વ્યંજનો છે. એ તમે આગલા પાઠમાં શીખી ગયા, હવે એ વ્યંજનના પાંચ વર્ગ કરેલા છે તેનાં નામ; કંઠસ્થાની, તાલુસ્થાની, મુઘ્ધસ્થાની, દંત્યસ્થાની, ને ઓષ્ઠસ્થાની.

કંઠસ્થાનીમાં ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ એટલા પાંચ અક્ષરો ગણેલા છે. તાલુસ્થાનીમાં ચ, છ, જ, ઝ, ઞ એ અક્ષરો છે; મુઘ્ધસ્થાનીમાં ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ એટલા છે; દંત્યસ્થાનીમાં ત, થ, દ, ધ, ન એટલા છે; અને ઓષ્ઠસ્થાનીમાં પ, ફ, બ, ભ, મ આવેલા છે. એ શિવાય આક્રીના પ, ર, લ, વ, શ, ષ, સ, હ, ળ સુચીના ૯ વ્યંજનો રહ્યા તેને ઉપલા કોઈ વર્ગમાં ગણેલા નથી.

કંઠસ્થાનથી ઉત્પન્ન થનારા કંઠ્ય એટલે જોનો ઉચ્ચાર કંઠથી થાય છે તે; તાલુસ્થાનથી ઉત્પન્ન થનારા તાલવ્ય એટલે જોનો ઉચ્ચાર તાળવાથી થાય છે તે; મુઘ્ધસ્થાનથી ઉત્પન્ન થનારા મુઘ્ધ્ય એટલે જોનો ઉચ્ચાર મુઘ્ધથી થાય છે તે; દંત્યસ્થાનથી ઉત્પન્ન થનારા દંત્ય એટલે જોનો ઉચ્ચાર દાંતથી થાય છે તે; અને ઓષ્ઠસ્થાનથી ઉત્પન્ન થનારા ઓષ્ઠ્ય એટલે જોનો ઉચ્ચાર ઓઠથી થાય છે તે.

વ્યંજનમાં ૩૪ અક્ષરો કહ્યા, પણ છેક છેવટના બ અક્ષરો રહી ગયા છે, તેનું નામ (ક્ષ ને જ્ઞ) છે તેને જોડાક્ષરમાં ગણેલું. “ક્ષ” છે તે (ક ને પ) મળીને થયેલો છે; ને

“કા” છે તે (જ ને ગ) મળીને થયેલો છે.

ખારાખડી એને ગુજરાતીમાં પદ કેહેલું છે. જ્યારે યંજન ની સાથે સ્વર મળે છે ત્યારે ખારાખડી થાય છે, તેના નિ શાની નીચે મુજબ છે.

કાનો ૧, -હરવ અજ્ઞાતુ િ, દીર્ઘ અજ્ઞાતુ િ, -હરવ વ-
રડુ ૦, દીર્ઘ વરડુ ૦, એક માત્ર ૦, બે માત્ર ૦, કાનો
માત્ર ૧, કાનો બે માત્ર ૦, અનુસ્વર ૦, ને વિસર્ગ :

ઉપલી નિશાનીઓ જ્યારે હર કે ઇ ંયંજનની સાથે મળે-
છે ત્યારે ખારાખડી થાય છે, તેના ખાર અક્ષર બને છે. ંયં-
જનના પેહેલા અક્ષરમાં કંઈ ખુલ્લી નિશાની કરી નથી પણ
તેમાં સ્વર “અ” આવે છે તે ખાલતાં તુરત સમજી લેવા
નીચે (ક, ખ, ગ) ની ખારાખડી લખી છે તે પ્રમાણે બની
સમજી લેવી.

ક કા કિ કી કુ કૂ કે કૈ કો કૌ કં કઃ

ખ ખા ખિ ખી ખુ ખૂ ખે ખૈ ખો ખૌ ખં ખઃ

ગ ગા ગિ ગી ગુ ગૂ ગે ગૈ ગો ગૌ ગં ગઃ

જોડાક્ષર એટલે જોડેલા દરકતો, અથવા બે કે તેથી
વધારે ંયંજનો એકઠા મળે છે અને તેમની વચ્ચે કાંઈ સ્વર
હોતો નથી ત્યારે તેને જોડાક્ષર કેહેલું છે. જમ-કત, ખ્ય, રછ,
ત્સે, પ્ર, રમ, સ્ત્ર વગેરે.

આ પાઠમાં સ્વરોના તથા ંયંજનોના ભેદ, ખારાખડી
ને જોડાક્ષર વિષે કેહેવામાં આંબું, ને હવેના પાઠમાં શબ્દ
તથા વાક્ય વિષે કેહેવામાં આવશે.

માદ દાસ્તને વારતે પ્રશ્ન. (૨).

સ્વરોમાં કેટલા ભેદ છે ને તે કયા કયા? ૨ -હસ્વ એટલે શું, દીર્ઘ એટલે શું, ને સંધિ સ્વર એટલે શું? ૩ -હસ્વ સ્વર કયા, દીર્ઘ સ્વર કયા, ને સંધિ સ્વર કયા? ૪ અનુસ્વર કાને કેહે છે? ૫ વિસર્ગ કાને કેહે છે? ૬ વ્યંજનના બધા મળીને કેટલા વર્ગ કીધા છે? ૭ કંઠસ્થાની, તાલુસ્થાની, મુર્દાસ્થાની, દંત્ય-સ્થાની, ને ઓઠચસ્થાની એ દર એકમાં કયા કયા અક્ષરો ગણેલા છે? ૮ કંઠ્ય, તાલવ્ય, મુર્દાવ્ય, દંત્ય, ને ઓઠચ એટલે શું? ૯ વ્યંજનમાં છેલ્લા બે અક્ષરો ગણવામાં આવતી નથી તે અક્ષરો કયા? ૧૦ ક્ષ ને જ્ઞ શામાં ગણાય છે? ૧૧ “ક્ષ” કયા કયા બે અક્ષર મળીને થયેલો છે, ને “જ્ઞ” કયા કયા બે અક્ષર મળીને થયેલો છે? ૧૨ ખારાખડીને શુભરાતીમાં શું કેહે છે? ૧૩ ખારાખડી કેમ થાય છે તે કોહો? ૧૪ અ, ળ, ને ભ ની ખારાખડી બાળબાળમાં લખી લાવો? ૧૫ વ્યારે કોઈ વ્યંજનમાં ખારાખડીની ખુદલી નિશાની નથી હોતી ત્યારે તેમાં સ્વર હોય છે કે નહીં? ૧૬ જોડાક્ષર એટલે શું ને તે કાને કેહે છે? ૧૭ જોડાક્ષરના કેટલાક દાખલા આપો?

શબ્દ તથા વાક્ય વિષે.

શબ્દ એટલે એક અથવા વધારે અક્ષર મળ્યાથી ને કંઈ અર્થ સમજાય તે. નમ-ધા, માક, છતર, સમાચાર.

શબ્દ મુખ્ય બે પ્રકારના છે, સિદ્ધ* અને સાધિત. જે શબ્દ કોઈ ખાલ શબ્દથી ઉત્પન્ન થયેલો નથી તેને સિદ્ધ શબ્દ કહે છે. જેમ-ખાંડ, ગુણ, ગ્રાંડ, ખદામ, લાકડું. જે શબ્દ ખાલ શબ્દ ઉપરથી પ્રત્યય લાગીને ઉત્પન્ન થાય છે તેને સાધિત શબ્દ કહે છે. જેમ-(દોંગો-આઈ) મળીને દોંગાઈ; (ગુલામ-ગીરી) મળીને ગુલામ ગીરી; (ભાણ-વાળો) મળીને ભાણવાળો વગેરે.

વાક્ય એટલે એક અથવા વધારે શબ્દ મળ્યાથી બોલવાનો અર્થ અધુરો નહીં રહે એવું જે બોલવું તે. જેમ-તે ગયો, હું આજે આવીશ, તમે દલપતને ચોપડી આપજો.

વાક્ય બે પ્રકારનાં હોય છે, એકાકી વાક્ય ને સંયુક્ત વાક્ય; એકાકી વાક્ય એટલે તે એકજ વાક્ય, ને સંયુક્ત એટલે મળેલા અથવા મિશ્ર વાક્ય.

જેમાં એક કર્તા ને એક ક્રિયાપદ હોય (પછી કર્મ હોય કે નહીં હોય) તે એકાકી વાક્ય. જેમ-કુતરો દોડ્યો, ઘોડાએ લાત મારી; ને જે એકથી વધારે વાક્ય મળી થયેલું હોય તે સંયુક્ત વાક્ય. જેમ-ઠાકોરે ભુખાળને લખ્યું કે તમે આવો તો

* હાલ મિષ્ટ ને સાધિત બેજ જાતના શબ્દ લખ્યા છે પણ ત્રીજો સમાસ શબ્દ થાય છે સમાસ શબ્દમાં આગલા શબ્દની વિભક્તિ જાય છે. જેમ તેના ઉપર તે તે ઉપર; પાણીને વારતે પાત્ર તે પાણીપાત્ર; વિશ્વાસનો જે ઘાત તે વિશ્વાસઘાત; સેલા ને પાધડી તે સેલાપાધડી. અહીંયા તે ઉપર, પાણી-પાત્ર, વિશ્વાસ ઘાત, સેલા પાધડી એ બધા સમાસ શબ્દો છે.

આપણે કેમ જાણી શકીએ

કર્તા, કર્મ, ને ક્રિયાપદ મળીને વાક્ય થાય છે વખતે વાક્યમાં કર્તા આવતું નથી તેમ કોઈ વખત કર્મ પણ આવતું નથી, પણ ક્રિયાપદ ધોળું ખરું ટુકાણું વાક્યમાં બંધ આવે છે, કેમકે તેવાજ વાક્ય પુરું થાય છે. બધારે વાક્યમાં ક્રિયાપદ આવતું નથી ત્યારે તે અધૂરું વાક્ય કહેવાય છે.

આ પાઠમાં શબ્દ તથા વાક્ય વિષે કહેવામાં આવ્યું, હવે આવતા પાઠમાં શબ્દના ભાગ, તેમાં મુખ્ય નામ વિષે કહેવામાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૩).

બાલો શબ્દ અટલે શું, ને તેના કેટલાક દાખલા આપો? ૨ શબ્દના કેટલા અને કયા કયા પ્રકાર છે તે બાલો? ૩ સિદ્ધ શબ્દ કોને કહેછે, ને તેના કેટલાક દાખલા આપો? ૪ સાધિત શબ્દ કોને કહેછે, ને તેના કેટલાક દાખલા આપો? ૫ સિદ્ધ ને સાધિત શબ્દ શિવાય શબ્દનો ત્રીજો કયો પ્રકાર છે? ૬ સમાસ શબ્દ કેમ થાયછે? ૭ સમાસ શબ્દના કેટલાક દાખલા આપો? ૮ વાક્ય અટલે શું? ૯ બે ત્રણ નાનાં વાક્યો મોઢાડેથી બાલો? ૧૦ વાક્ય કેટલા પ્રકારનાં છે ને તે પ્રકારો કયા કયા? ૧૧ એકાકી ને સંયુક્ત વાક્ય તે કયું? ૧૨ બે ત્રણ એકાકી વાક્ય બાલો? ૧૩ એક બે સંયુક્ત વાક્ય બાલો? ૧૪ વાક્ય કેમ થાય છે? ૧૫ બધાજ વાક્યમાં કર્તા ને કર્મ આવેછે શું?

૧૬ જ્યારે કોઈ વાક્યમાં ક્રિયાપદ આવતું નથી ત્યારે તે કેવું વાક્ય કહેવાય છે?

શબ્દના ભાગ. (નામ).

ગુજરાતી ભાષામાં શબ્દના મુખ્ય ભાગ પાંચ ક્રીધા છે; નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ, ને અવ્યય.

નામ એટલે જે શબ્દ વડે પ્રાણી, પદાર્થ, જગ્યા વગેરે ઓળખાય છે તે.

કુતરું, ગેટુ, ઘોડી, પશુ, ખગદ, ખાપડી, માણસ, વાઘ, સાપર, હાથી વગેરે ખધાં પ્રાણીનાં નામ છે.

કલમ, કુંચો, ખડીઆં, ખુરસી, ઘંટ, જોડો, દડી, પથર, ખાજટ, મેજ, વગેરે ખધાં પદાર્થનાં નામ છે.

અગાશી, ખાડો, ખેડા, ટકરો, ઠોકણું, ભરૂચ, ભાપરું, મુકામ, મુંખઈ, સુરત વગેરે ખધાં જગ્યાને લગતાં નામ છે.

ગુણ, જરૂર, બેડાઈ, દાસ્તી, નેકી, ખમાવ, મજબૂતી, મસ્તી, સાલસાઈ, સુખ, એ ખધાં નામો ઉપલા ત્રણે વર્ગમાં ગણાતા નથી ને વગેરેમાં આવ્યા છે.

હવે નામના પ્રકાર બે છે, પેહેલો પ્રકાર ને બીજો પ્રકાર. જેમાં વિભક્તિ અથવા ખહુ વચનના પ્રત્યય લગાડવા સારૂ ફેરફાર થાય છે તે પેહેલો પ્રકાર. જેમ-ઈંડું, કેળું, ગોધો, ખક-શ; ને જેમાં વિભક્તિ અથવા ખહુ વચનના પ્રત્યય લગાડવા સારૂ ફેરફાર થતો નથી તે બીજો પ્રકાર. જેમ-ગામ, દામ, ફૂં

ભ્રમ, ખાણ, ઝાઝી.

ખાણ ગંગાધર શાસ્ત્રી વગેરે પીળા કિટલાક બાકરજીનું માં નામના પીળા બે પ્રકારના ગરુડા છે તેનો સામાન્ય નામ તે વિશેષ નામ કહે છે.

સામાન્ય નામ એટલે બધાને સારખુ હાથે પકડું તેવું કન તીતું જે નામ, એટલે તેવા બીજાં પાતું નામ રાખે તે. જેમ ધર, છોકરા, કનકમ, છામ, પિત્તલ, પા, નારવાળા વગેરે ને વિશેષ નામ એટલે કાઈ એકજ પકડું જે નામ તે એટલે તેજ કનક કન એકજ હોય તે. જેમ પરમેશ્વર, સુખર્ષ, રામદાસ, હેઠાખાં.

ઇંદ્રિયા જેમ પાંચ છે (આંખ, કાન, નાક, જીભ, તે મામડી) તેમ પાંચ રીતે નામ જાણાઈ આવે છે.

પ્રાણી, પદાર્થ વગેરેનાં નામો અંજાણી જાણાઈ આવે છે. જેમ-કેશુર, ગાય, ઘોડા, જાગરખા, જાગત, ઝગેર, યુગાંદો, પવન, રસ, સરસ, સેવ વગેરે.

અવાજ, અવાજનું, કડાગી, ગડખડ, ગડખડાટ, ગરજના, ઘાંટો, ઘોષાટ, મડાકા, નાદ, પાંદાર, ખમ, ખૂંચરાણું, ખૂમાટો, રણકો, સાદ, સાર, સાર ખકાર, હા હા વગેરે નામો કાનથી જાણાઈ આવે છે.

ખુશબો, ગંધ, ગંધકી, દુરગંધ, ખીમળ, ખદબો, વાસે, સુગંધ, સુગંધી, સોડમ વગેરે નામો નાકથી જાણાઈ આવે છે.

કડવાસ, ખટાસ, ખારાસ, ગળપાણું, તીખાસ, તુરાસ, કિ-

કાશ, ગીઠાશ, ગોળાશ વગેરે નામો જીમ્બી જાણી આવે છે. ઉકળાટ, કઠાણાશ, કઠારો, ગરમી, ગરમાટો, ટાટે, ટાટેક, ઠંડ, ઠંડક, નરમાશ, પરસેવ, પસીમો, બીનાશ, ચરતી, સફાઈ, હુંફ વગેરે નામો ગામડી જ્યોતે (૨૫૨) થી માલમ પડી આવે છે.

અહંકાર, ઉદગમ્બી, ઝેપ્પ, કપટ, કલંક, ગમત, ગુણ, કળાઈ, તકસીર, પુદિ, બલાઈ, રમૂજ, લુચ્ચાઈ, વિગત, વિચાર, વિવેક, સમજ, સુકાળ, ઉક વગેરે કેટલાંક નામો વિચાર શક્તિથી શોધી કાઢાડવાનાં છે.

નામને પહેલો પ્રકાર, પદી બની, રિભક્તિ, ને વચન કાગે છે.

આ પાઠમાં નામ વિષે રાગી પેઠા વિરતાર કરવામાં આવ્યો, હવેના પાઠમાં બની વિષે કહેવામાં આવશે.

ચાલુ કાસ્ટને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૭).

જુરસતી બાપ્તમા શાખના મુખ્ય ભાગ કેટલા કોમ છે તેનાં નામ હો? ૨ નામ એટલે જુ તેનાં બાપ્તમા બાલો? ૩ કેટલાક પ્રાણીનાં નામ હો? ૪ કેટલાક વનસ્પતિનાં નામ હો? ૫ કેટલીક જાતનાં નામ હો? ૬ રાગી, રાગી, વચ્ચા વગેરેમાં નામો ગણાતાં નહીં હોય એવાં કેટલાંક નામ બાલો? ૭ નામના કેટલા અને કયા કયા પ્રકાર છે તે બાલો? ૮ નામનો પહેલો પ્રકાર કયો અને તેના કાપ્તમા આવો? ૯ નામનો બીજો

અકાર કયો અને તેના કેટલાક હાખલા આપો ? ૧૦ હોપુકત
 વ્યાકરણ શિવાય ખીલન કેટલાક વ્યાકરણોમાં નામના કયા કયા
 પ્રકારો ગણિલા છે ? ૧૧ સામાન્ય નામ એટલે શું, અને તેના હાખલા
 આપો ? ૧૨ વિશેષ નામ એટલે શું, અને તેના હાખલા આપો ?
 ૧૩ વાક્યોમાંથી નામ શી રીતે જાણાઈ આવે છે તે બતાવો ?
 ૧૪ આખરી જાણાઈ આવે એવાં કેટલાંક નામ બોલો ? ૧૫ કા-
 નથી પરખાઈ આવે એવાં કેટલાંક નામ બોલો ? ૧૬ નાકયા
 જાણાઈ આવે એવાં કેટલાંક નામ બોલો ? ૧૭ જીમયા પરખા-
 તાં કેટલાંક નામનાં નામ દો ? ૧૮ મામડાં એટલે રાશી ઇન્દ્રિ-
 થી જાણાતાં કેટલાંક નામ બોલો ? ૧૯ પાંચો ઇન્દ્રિયા નહીં જ-
 ણાય ને વિચાર કરવાથી માલમ પડે એવાં ધણાંક નામ બોલો ?
 ૨૦ નામને શું શું લાગે છે તે કાઢો ?

૨૧ નીચેના વાક્યોમાંથી પહેલા પ્રકાર ને ખીલન પ્રકારનાં નામ શોધી કાઢો ?

“તમે લાડકાં તોળો; મરધીને સાત ખચ્ખાં છે; તમારા
 છોકરાને પાસે લાવો; મારા ઘરમાં કાશી આવી; રાત્રો ગામ
 ગયો છે; વાઘે ખકરો માર્યો; ઘણો ધાંટો પાડવો એ સારી વાત
 નથી; તમારો ગુણ નજરે દેખાય છે.”

૨૨ નીચેના વાક્યો પાંચી સામાન્ય નામ, ને વિશેષ નામ
 શોધી કાઢો ?

“ધધરે સૌને આજ્ઞા આપી છે; રામશંકર ત્રવાડીને ક-
 હુને કે સુરતના મમરામપરામાં આવે; લાલ કસન ને ભાણશાળી

ઠટા નામીઆ હતા; તે દુલ્લભના છોકરા કસને મને પૈસો આપ્યો.

જાતી વિષે.

હવે જનતી વિષે સમજાણ પાડું. જાતી એટલે તેની જનત-પંક્તિ; કોઈ શબ્દ વિષે વિચાર કરતાં તે કઈ જનતીનો છે નર જનતીનો કે નારી જનતીનો, કે નાન્યતર જનતીનો, કે જનતી વગરનો છે એવું જ સમજાય તેને જાતી કહે છે.

નર જનતી, નારી જનતી, ને નાન્યતર જનતી એવી ત્રણ જનતી છે; એ શિવાય એક એવી જનતી છે તેને સામાન્ય જનતી કહે છે.

જે શબ્દ નરની પાંતે કેવો ખાલાય, અથવા જોને છેડે આ લાગે તે નર જનતી. જોમ-કાસ, કુતરો, દુલ્લભ, પથરો, વાઘ, પીંજણો, હજમ. ૨ જે શબ્દ નારીની પાંતે કેવી ખાલાય અથવા જોને છેડે ઈ આવે તે નારી જનતી. જોમ-કમાન, કામલી, ઘોડી, નેકી, પેન, ખકરી, લાકડી, સોય વગેરે. ૩ જે શબ્દ નરમાં પણ નહીં ને નારીમાં પણ નહીં ગણાય ને તે કવું ખાલાય ને જોને છેડે ઈ લાગે તે નાન્યતર જનતી. જોમ-ઊંટ, કાળું, ખજુર, ગામ, ઘર, ઘોડું, જાંબુ, તાંબુ વગેરે.

હવે જે શબ્દથી એવું માલમ પડે કે એમાં નર જનતી ને નારી જનતી ભેગાં છે, અથવા ભેગાં હશે એવું લાગે તો તેને સામાન્ય જનતી કહે છે; જોમ-આપણ, માણસો, લોક, હમ, વગેરે.

આકાર, દાહાખ, ધરમ, ખાલ, ખાવળ, રૂમાલ, વડ, શડ, સાગર, સાસ વગેરે શબ્દોને ઈ-ઉ-ઓ કર્યું લાગતું નથી તે નર જ્ઞાતીમાં ગણાય છે.

અગ્નિ, કવિ, દરજી, ધણી, ખનેવી, ભાઈ, વાધરી, વાળી, ભોતી, લાથી વગેરે શબ્દોને છેડે ઈ લાગેલી છે તે પાણી તે નર જ્ઞાતીમાં ગણાય છે.

ગડાકુ, ધણી, ધાતુ, લાડુ, વાચુ, શરુ, સાણુ, સાણુ, હેતુ વગેરે શબ્દોને છેડે ઊ લાગેલું છે તે પાણી તે નર જ્ઞાતીમાં ગણાય છે.

કુતરો, કુતરી, કુતરું; કાલો, કાલી, કાલું; ઘાડો, ઘોડી, ઘોડું; છોકરો, છોકરી, છોકરું; દડકો, દડકી, દડકું; પાડો, પાડી, પાડું; ખકરો, ખકરી, ખકરું; ખિલાડો, ખિલાડી, ખિલાડું; વાછરડો, વાછરડી, વાછરડું; સસલો, સસલી, સસલું એ શબ્દો નર, નારી, ને નાન્યતર ત્રણે જ્ઞાતીમાં ગણાય છે.

ગોર, નેઠ, દીઝેર, ધણી, પટલ, ભડત, મેહુતર, રાહત, શેઠ એ શબ્દોને છેડે આણી પ્રત્યય લાગ્યાથી તેની નારી જ્ઞાતી થાય છે. નેમ-ગોરાણી, નેઠાણી, દીઝેરાણી (દેરાણી), ધણીઆણી, પટલાણી, ભડતાણી, મેહુતરાણી, રાણી, શેઠાણી.

કંસારો, ખતરી, તંખાળી, દરજી, ભાટીઓ, માછી, લુવાર, વાધ, વાણીઓ વગેરે શબ્દોને છેડે ઐણ પ્રત્યય લાગ્યાથી તેની નારી જ્ઞાતી થાય છે. નેમ- કંસારેણ, ખતરેણ, તંખાળેણ, દરજેણ, ભાટીએણ, માછેણ, લુવારેણ, વાધેણ, વાણીએણ.

કાકિ, ચક્રો, ટેકરો, ડોસો, દીકરો, ખાવો, ભવિન્નો, મા-
મા, માસો, રાટલો, વણજરો, સોજો એ શબ્દને છેડે ઓ છે
તેની ઇ પછેથી નારી જતી થાય છે, અને નાન્યતર જતી તે
પતીજ નથી.

કકાકિ, કાપો, ખડિઓ, ઝોફો, દરવાજો, પોંક, માલ, ર-
સ્તો, શોખ, શોક, હીરો એ શબ્દોની નારી જતી થતી નથી તે-
મજ નાન્યતર જતી પણ થતી નથી.

ઝાલર, ટાઢક, ડાળ, પાળ, ખદામ, ખાજ, ભુખ, ભાળ,
શાલ, શોધ, સલામ, સાલમ, સુરવાળ, એ શબ્દોને આ-ઇ-ઉ-
ઓ કયું લાગતું નથી ને તે નારી જતીમાં ગણાય છે.

કજ્જ, ત્વચા, દવા, દુઆ, ધજન, મઝા, રજન, સજન, હવા
એ શબ્દોને છેડે આ લાગે છે ને તે નારી જતીમાં ગણાય છે.

જુ, ખાજુ, રતુ, વરતુ, વહુ, સાસુ એ શબ્દોને છેડે
ઉ લાગે છે ને તે નારી જતીમાં ગણાય છે.

ખુશખો, ખો, ગજો, ઘો, છો, જજો, દરો, ખદખો એ શ-
બ્દોને છેડે ઓ લાગે છે ને તે નારી જતીમાં ગણાય છે.

ઊંદર, ચાકર, થોક, સાવક, હઝામ એ શબ્દો નર જતીમાં
છે તેને છેડે (ડો) વધાયાથી તેની નારી જતી થાય છે. જો
—ઊંદરડી, ચાકરડી, થોકડી, સાવકડી, હઝામડી.

ખજુર, ધર, ધાસ, ઝાંઝર, રૂણસ, ભાણ, મન, માખણ,
માંસ, મુખ, મુતર, મુરત એ શબ્દોને છેડે ઇ-ઉ-ઓ કયું લા-
ગતું નથી ને તે નાન્યતર જતીમાં ગણાય છે.

કરાંમી, ધી, હંહીં, પાણી, મણી, મરી, મુંબઈ, મોતી; સોપારી એ શબ્દોને છેડે ઈ લાગી છે પણ તે નાન્યતર જનતામાં ગણાય છે.

જનતી વિષે ખડુ કેહેવામાં આવ્યું, એ વિષે હવે તેટલું લંબાવીએ તેટલું લંબાવી શકાય છે, પણ ઉપર ખસો સાર આવી ગયો તથા એ પાપત ખંધ રાખીએ છીએ; માટે હવેના પાઠમાં વિભક્તિ વિષે કેહેવામાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૫).

જનતી એટલે શું, ને જનતી કાને કેહે છે? ૨ જનતી કેટલી અને કઈ કઈ છે તે બોલો? ૩ નર જનતી કઈ ને તે કેમ જાણી? ૪ નારી જનતી કઈ ને તે કેમ જાણી? ૫ નાન્યતર જનતી કઈ ને તે કેમ જાણી? ૬ સામાન્ય જનતી તે કઈ? ૭ ને શબ્દોને છેડે ઈ-ઉ-ઓ કશું લાગતું નથી ને તે નર જનતામાં ગણાય છે એવા કેટલાક દાખલા આપો? ૮ ને શબ્દોને છેડે ઈ લાગે છે ને તે નર જનતામાં ગણાય છે એવા દાખલા આપો? ૯ ને શબ્દોને છેડે ઉ લાગે છે ને તે નર જનતામાં ગણાય છે એવા દાખલા આપો? ૧૦ કેટલાક શબ્દો નર, નારી ને નાન્યતર ત્રણે જનતામાં આવે છે એવા દાખલા આપો? ૧૧ કેટલાક નર જનતીના શબ્દોને છેડે આણી પ્રત્યય લાગ્યાથી તેની નારી જનતી થાય એવા દાખલા આપો? ૧૨ તેમજ કેટલાક નર જનતીના શબ્દોને છેડે એણ પ્રત્યય લાગ્યાથી તેની નારી જનતી થાય એવા દાખલા આપો? ૧૩ કેટલાક નર જનતીના શબ્દોની

નારી જતી થાય છે પણ નાન્યતર જતી થતી નથી એવા દાખ ,
 હા આપો ? ૧૪ કેટલાક નર જતીના શબ્દોની નારી જતી થતી
 નથી તેમજ નાન્યતર જતી પણ થતા નથી એવા દાખલા આપો ?
 ૧૫ કેટલાક શબ્દોને છેડે આ-ઈ-બી-ઓ કશું લાગતું નથી ને તે
 નારી જતીમાં ગણાય છે એવા દાખલા આપો ? ૧૬ કેટલાક
 શબ્દોને છેડે આ લાગે છે ને તે નારી જતીમાં ગણાય છે એવા
 દાખલા આપો ? ૧૭ કેટલાક શબ્દોને છેડે બી લાગે છે ને તે
 નારી જતીમાં ગણાય છે એવા દાખલા આપો ? ૧૮ તેમજ કે
 ટલાક શબ્દોને છેડે ઓ લાગે છે ને તે નારી જતીમાં ગણાય છે
 એવા દાખલા આપો ? ૧૯ કેટલાક નારી જતીના એવા દાખ-
 લા આપો કે તે નર જતીને છેડે ડી લાગ્યાથી થયા હોય ?
 ૨૦ જે શબ્દોને છેડે આ-ઈ-બી-ઓ કશું લાગતું નથી ને તે નાન્ય
 તર જતીમાં ગણાય છે એવા દાખલા આપો ? ૨૧ જે શબ્દોને
 છેડે ઈ લાગે છે ને તે નાન્યતર જતીમાં ગણાય છે એવા દા-
 ખલા આપો ? ૨૨ નીચેના શબ્દો કઈ જતીમાં ગણાય છે તે આપો ?

આંતઃકરણ, કલંક, કંઈ નહીં, કાશી, ચંદ્રમાં, છોકરાં,
 ટોળ, તું, દીલ્હી, પાંતરાં, પીતરાઈ, ખતક, બધુ, મગન, મ-
 ગફરી, માટી, માથું, મા બાપ, મેહુતા, રાખ, લોક, શાહેદી,
 મળાં, સોખ, સોયી, સુરતી, હમાલ.

૨૩ નીચેના શબ્દોને નાગી જતીમાં લાવો ?

હીંદ, હાસ, ફકર, ખકરું, ખગદ, ભત્રિજો, ભાઈ, ભાવ-
 ડો, મુકો, રાક્ષસ, વેવાહી, સાખર, સુધાર, સોની, હરણ, હાથી.

વિભક્તિ વિષે.

આગળ પાઠમાં જ્ઞાતીની વાત ગઈ, હવે વિભક્તિ વિષે પાઠ આપીએ. વિભક્તિ એટલે એક શબ્દનો ખોલ-શબ્દ મેં, એ ક્રિયા વગેરેનો ભૂલ સંબંધ દુખાડવા સાડ પ્રત્યય લાગી શબ્દનું વ્યવહારુ રૂપ ને.

વિભક્તિ સાત છે. પહેલી, ખીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી, ને સાતમી; એ શિવ.ય એક આઠમી વિભક્તિ છે તેને સંબોધન કહે છે.

પહેલી વિભક્તિનો પ્રત્યય નથી, પણ બહુ વચનમાં આ રૂપ છે; ખીજીનો ને; ત્રીજીનો એ; ચોથીનો ને, કાજે, માટે વાસ્તે, સાડ; પાંચમીનો થી, થકી; છઠીનો ના, ની, નું, નાં; સાતમીનો માં; ને સંબોધનને પ્રત્યય નથી.

પહેલીનો અર્થ કર્તા તે ક્રિયાનો કરનાર ખતાવે છે; ખીજીમાં કરેલું કર્મ ખતાવે છે; ત્રીજી કર્તા ને કરણ એટલે જેણે કરીને કરાવું તે; ચોથી પ્રયોજ્ય એટલે જેને પ્રાપ્ત થયું તે ખતાવે છે; પાંચમી વિજેગ એટલે ભૂલ પડ્યું ખતાવે છે; છઠી સંબંધ ખતાવે છે; ને સાતમી અધિકરણ એટલે ટકાવું ખતાવે છે.

એ સાતે વિભક્તિમાં પહેલી ને ત્રીજી, ખીજી ને ચોથી ત્રીજી ને પાંચમી, તેમજ ત્રીજી ને સાતમી એ વિભક્તિના અર્થ એક જ ભેદે, ખળતા આવે છે.

સાદરકાસ જોડાને જાતે તેડવા સાડ ભડચથી પપારનો

આમગાડીમાં નિકળ્યોછે, આ વાક્યમાં સાતે વિભક્તિ આવીછે

શબ્દને હેડે કાઠ કાઠ અક્ષર આવીને તેના અર્થમાં કે સંબંધમાં ફેર પાડેછે તેને વિભક્તિના પ્રત્યય કહે છે, ને પ્રત્યયને વિભક્તિની નિશાની કહે છે.

કાઠ વખત એક શબ્દને બે ત્રણ વિભક્તિના પ્રત્યય સામ્ય લાગે છે. નેમ-તેનાથી, દુકાનમાંથી, તમારામાંનાએ; ત્યારે એમ કહેવું કે છઠી સાથે પાંચમી, સાતમી સાથે પાંચમી, સાતમી ને છઠી સાથે ત્રીજી.

પણ કેટલાક શબ્દ તો એવા હોય છે કે તે દખલતા પડેલી ને ત્રીજી વિભક્તિમાં હોય છે પણ તે સાતમી વિભક્તિમાં ભણાય છે. નેમ-તે ઘેર ગયો એટલે ઘરમાં ગયો, તમે નિશાળે આવજો એટલે નિશાળમાં આવજો, તે વડોદરે દોડ્યો એટલે વડોદરામાં દોડ્યો; અહિંયાં ઘેર, નિશાળે, વડોદરે એ શબ્દો સાતમી વિભક્તિમાં છે એમ કહેવાને હરકત નથી.

આ પાઠમાં વિભક્તિ વિષે કહેવામાં આનું, હવેના પાઠમાં વચન વિષે કહેવામાં આવશે, કેમકે વચન સોપી છેલ્લું બોલાય છે.

ચાલ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૬).

હોદરાએ વાકો વિભક્તિ એટલે શું? ૨ વિભક્તિ કેટલી છે ને તે કયું કયું? ૩ સાતે વિભક્તિના પ્રત્યયનાં નામ દો? ૪ સાતે વિભક્તિએ શું શું અર્થ બતાવે છે તે કહી જાઓ? ૫

સાતે વિભક્તિમાં કઈ કઈ વિભક્તિના અર્થ મળતા આવે છે? ૧ સાતે વિભક્તિ એકજ વાક્યમાં આવે એવાં એક બે વાક્યો આશો? ૭ વિભક્તિના પ્રત્યય એટલે શું? ૮ પ્રત્યયને ખીનું નામ શું કહે છે? ૯ એક શબ્દમાં બે કે ત્રણ વિભક્તિ સાથે આવેછે ત્યારે તે શબ્દ કઈ વિભક્તિમાં ખાલાય છે? ૧૦ કાઈ કાઈ શબ્દને પેટુલી ને ત્રીજી વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગેલો હતાં તે સાતમી વિભક્તિમાં ખાલાય છે એવા શબ્દો કયા કયા? ૧૧ ખુરસો, ઘોડું, દેવ, ભાંગો, લાકડું, વાડી એ શબ્દોને દર એકને સાતે વિભક્તિ લગાડો?

વચન વિષે.

નામ, સર્વ નામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ એ બધાને છેલ્લે વચન લાગે છે. કાંઈ શબ્દ વિષે વિચાર કરતાં તે એક સંખ્યા છે કે એકથી વધારે છે એવું જોઈ સમજાય તેને વચન કહે છે.

વચન બે છે; એક વચન ને બહુ વચન. જે શબ્દમાં એકનીજ સંખ્યા માલમ પડે તે એક વચન. જેમ—કાતર, તકીઆ, તોપ, ખકરા, લાકડું, વાડી, વાડો વગેરે. જે શબ્દમાં એકથી વધારે સંખ્યા માલમ પડે તે બહુ વચન. જેમ—કાતરો, તકીઆ, તોપો, ખકરા, લાકડાં, વાડીઆ, વાડા વગેરે.

હવે જે શબ્દ એક વચનમાં હોય તેનું બહુ વચન કરવું હોય. તો તેને છેડે બહો ખરો આ લાગ્યાથી બહુ વચન થાય.

જોમ-ગાય, ગાયો; છોકરી, છોકરીઓ; પુસ્તક, પુસ્તકો; રાજા, રાજાઓ; સોઠી, સોઠીઓ; પણ કેટલાક નર જાતીના શબ્દો જોને છેડે ઓ હોય છે તેનું ખડુ વચન કરવું હોય તો તે ઓ નો આ થયાથી થાય છે, અથવા ઓનો આ થઈને પાછો ઓ લાગે છે. જોમ-કુતરાં એનું ખડુ વચન કુતરા અથવા કુતરાઓ; ઘોડો એનું ખડુ વચન ઘોડા અથવા ઘોડાઓ; તેમજ નાનપતર જાતીના શબ્દોને છેડે ઊં હોય છે તેનો આં ખને, અથવા કોઈ વખત આં ખનાને તે પર પાછો ઓ લાગે ત્યારે તે શબ્દોનું ખડુ વચન થાય છે. જોમ-કુતરું, છોકરું, ખકરું એનું ખડુ વચન કુતરાં, છોકરાં, ખકરાં,—અથવા કુતરાંઓ, છોકરાંઓ, ખકરાંઓ.

કપાસ, ખુટી, શુદર, ઘી, એન, તેલ, દંડી, દીવેલ, દેવતા, પાક, પાણી, ભરૂચ, મુખઈ, રંગ, સુરત વગેરે શબ્દો એક વચનમાં જ રહે છે તેનું ખડુ વચન થતું નથી; તેમજ આડદ, ઘણી, તલ, મરી વગેરે શબ્દો ખડુ વચનમાં જ રહે છે તેનું એક વચન થતું નથી.

આ પાઠમાં વચન વિષે કેહેવામાં આવ્યું, હવેના પાઠમાં શબ્દનો ખીજો ભાગ જે સર્વ નામ તે વિષે કેહેવામાં આવશે.

ચાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૭).

આસો નામ, સર્વનામ, વિશેષણ વગેરેને છેલ્લે શું લાગેછે? જો વચન એકલે શું? કે વચન કેટલાં છે ને તે કયાં કયાં?

૪ એક વચન એટલે થું, ને તેના હાખલા આપો? ૫ બહુ વચન એટલે થું, ને તેના હાખલા આપો? ૬ ને શબ્દ એક વચનમાં હોય તેનું બહુ વચન કરવું હોય તો તે શી રીતે થાય? ૭ કેટલાક નર જાતીના શબ્દોને છેડે આ હોય છે તેનું બહુ વચન કરવું હોય તો શી રીતે થાય? ૮ કેટલાક નાનપતર જાતીના શબ્દોને છેડે ઊં હોય છે તેનું બહુ વચન કરવું હોય તો તે શી રીતે થાય? ૯ કેટલાક શબ્દો એક વચનમાં રહે છે ને તેનું બહુ વચન થતું નથી એવા હાખલા આપો? ૧૦ કેટલાક શબ્દો બહુ વચનમાં રહે છે ને તેનું એક વચન થતું નથી એવા હાખલા આપો? ૧૧ નીચેના શબ્દો કયા વચનમાં છે તે જાણો?

અહંકાર, આંખા, એખલું, એટલા, એતરાં, ગુણ, ધ. શા, જાડ, પ્રાણી, ફિફું, ફિરંગી, ખરખર, ખાર, મગ, મા-રામારી, રાતાં, વિચાર, ચાલ, સરસ, સાલસે.

૧૨ નીચેના શબ્દોનું બહુ વચન કરો?

આંખો, એખ, એકમો, એળીઓ, કોશ, કુંચકા, ખનુર, ખસખસ, ગધ, જીમખો, ટીપણું, હાથેકો, ખાખડી, મણકા, મણીકો, મોંઘો, માળા, રાતો, શાજીનાર, લખ્યું, હતાં

૧૩ નીચેના વાક્યો અશુદ્ધ છે તેને શુદ્ધ કરો (સુધારો)?

કુતરાં પાણી પીકું. ધી સારાં છે. ઘોડો આંખો. આદ જોડરી દોડ્યા. તણ જાડ સુખર્ધ ગયું. પરમ હાહાડે તણ નિસાળ ઈનામ વેહેઆર્ધ. પક્ષી ખેરો છે. મરધી જીવું છે. વલ્લખ

‘ગોરી નથી. શાકરની સરખત સાડું છે. હાથમાં ચાલ જા. હાથ
જાં ધરસાદ પરસી. હાંમાં ફરવી સાડું લાગે.

સર્વનામ વિષે.

જે શબ્દ નામને ડોકાણે વપરાય છે તેને સર્વનામ કહે છે
જેમ—તમે પાણી પીધું, તેણે ગાળ દીધી. અહિંયાં તમે, તેણે
એ શબ્દો સર્વનામ ગણવા.

આ, એ, આદ્યો, કંઈ, કયો, કાઓ, કાઈ, કાણ, જે,
તે, પેલો, ફલાણો, બધો, સર્વ, શું એ શબ્દો આગળ સર્વના-
મમાં ગણતા હતા પણ હાલના વ્યાકરણીઓ કહેણે ને તે શિ-
વાય આકાના બધા શબ્દોને વિશેષણમાં ગણે, માટે આ વ્યા-
કરણમાં પણ તેઓને વિશેષણમાં જ ગણ્યા છે.

સર્વનામ બધા મળીને ૧૧ જાતના થાય છે હું, તું,
તે; બહુ વચનમાં હમો, તમો, તેઓ; તેમજ આપણ, આ-
પ, તેવણ; ને તે શિવાય કાણ ને પાતે એટલા ૧૧ શબ્દો
સર્વનામમાં ગણાય છે.

નામ પ્રમાણે સર્વનામને જાતી, વિભક્તિ, ને વચન લાગે-
છે; વળી સર્વનામને પુરૂષ પણ લાગે છે તે જાતી, વિભક્તિ,
વચન કરતાં પહેલાં બોલાય છે.

સર્વનામના પુરૂષ ત્રણ છે; પહેલો પુરૂષ, બીજો પુરૂષ,
ને ત્રીજો પુરૂષ. હું એનું બહુ વચન હમો, ને આપણે એટલા
ત્રણ શબ્દો પહેલો પુરૂષ સર્વનામ ગણાય છે; એ ત્રણને જાતે

સાતે વિભક્તિ લાગે છે ત્યારે તેમનાં રૂપ નીચે પ્રમાણે થાય છે

એક વચન	બહુ વચન	બહુ વચન.
૧ હું, મજ, મુજ.	હમે, હમો.	આપણ, આપણે
૨ મને, મુજને.	હમને, હમોને.	આપણને.
૩ મં.	હમે, હમોએ.	આપણે.
૪ મારે માટે-સારે.	હમારે માટે-સારે.	આપણે માટે-સારે.
૫ { મારાથી-ધકી } { મુજથી-ધકી }	હમારાથી-ધકી. અમથી-ધકી.	આપણાથી-ધકી.
૬ { મારા, મારી, } { મારું, મારાં. }	{ હમારા, હમારી, હમારું, હમારાં. }	{ આપણા, આપણી, આપણું, આપણાં. }
૭ મારામાં, મુજમાં	હમારામાં, અમમાં.	આપણામાં.

એ આણસ આસ પરસ સાથે બલતા હોય તો પહેલું પુરુષ સર્વનામના બહુ વચનમાં હમે વાપરે છે, પણ જ્યારે તેમાં ગ્રીક્ષ આપણીને દાખલ કરે છે તે પછી બાકે છે તે આપણ વાપરે છે.

તું, અને તેતું બહુ વચન તમો ને આપ એ ત્રણ શબ્દો જીલ્લે પુરુષ સર્વ નામ ગણાય છે, એને જ્યારે સાતે વિભક્તિ લાગે છે ત્યારે તેનાં રૂપ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

એક વચન.	બહુ વચન.	બહુ વચન.
૧ તું, તુંજ.	તમે, તમો.	આપ.
૨ તને, તુને, તુંજને.	તમને, તમોને.	આપને.
૩ તે.	તમે, તમોએ.	આપ.

૪ તારે માટે-સાડું. તમારે માટે-સાડું. આપને માટે-સાડું.

૫ { તારાથી-થકી. { તમારાથી-થકી. આપથી-થકી.
 { તુંજથી-થકી { તમથી-થકી.

૬ { તારે, તારી, { તમારે, તમારી, { આપને, આપની,
 { તારું, તારાં. { તમારું, તમારાં. { આપનું, આપનાં.

૭ તારામાં, તુંજમાં તમારામાં, તમમાં. આપમાં.

ખીજી પુરૂષ સર્વનામના બહુ વચનમાં તમે ને આપ જૂદા જૂદા લખ્યા છે પણ તેનો અર્થ તો એકજ છે, પણ કોઈ મોટા માણસને વધારે માનથી બોલાવવા સાડું તમેને બદલે આપ વાપરે છે. જમ-આપ સાહેબ પહેલાં બંસો.

તે અને તેનું બહુવચન તેઓ, ને તેવણ એટલા ત્રણ શબ્દો ત્રીજી પુરૂષ સર્વનામમાં ગણાય છે; અને જ્યારે સાતે વિભક્તિ લાગે છે ત્યારે તેમનાં રૂપ નિચે પ્રમાણે થાય છે.

એકવચન.

બહુવચન.

બહુવચન.

૧ તે.	તેઓ.	તે, તેવણ.
૨ તેને.	તેઓને.	તેમને.
૩ તેણે.	તેઓએ.	તેમણે.
૪ તેને માટે-સાડું.	તેઓને માટે-સાડું.	તેમને માટે-સાડું.
૫ તેથી-થકી.	તેઓથી-થકી.	તેમનાથી-થકી.
૬ { તેનો, તેની,
{ તેનું, તેનાં.	{ તેઓનો, તેઓની,
{ તેઓનું, તેઓનાં.	{ તેમનો, તેમની,
{ તેમનું, તેમનાં.
૭ તેમાં.	તેઓમાં.	તેમનામાં.

ત્રીજા પુરૂષ સર્વનામના બહુવચનમાં તેઓ ને તેવણ
એ શબ્દો એકજ, એમાં કંઈ અર્થનો ફેર નથી. ફક્ત પારસી
લોકોમાં માનને વાસ્તે તેઓને બહુજે તેવણ વાપરવાની રીત વ-
ધારે આમે છે.

તે ત્રીજા પુરૂષ સર્વનામ જગારે કોઈ વખત નામની સાથે
તેના પહેલાં આવે છે ત્યારે તે વિશેષણમાં ગણાય છે. જેમ-
તે જોકેશ દાડયો, તે સીપાઈ બાહાદુર હતો; અહિંયાં તે વિશે-
ષણ સમજાયું.

હવે કોણ ને પોતે એ બે સર્વનામો બાકી રહ્યા તે ત્રણે
પુરૂષમાં, ત્રણે જાતીમાં, ને બંને વચનમાં જ્યાં જોવાકપ
તે પ્રમાણે વપરાય છે. એ કોણ ને પોતે એ શબ્દોને સાતે વિ-
ભક્તિ લાગે છે ત્યારે તેના રૂપ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

એકવચન ને બહુવચન.

એકવચન ને બહુવચન.

૧ કોણ.

૧ પોતે, પોતે.

૨ કોને-કોને.

૨ પોતાને.

૩ કોણે, કોણે.

૩ પોતે, પોતાએ.

૪ કોનેમટે-સાડ, કોનેમટે-સાડ.

૪ પોતાને માટે-સાડ.

૫ કોનાથી-યકી, કોનાથી-યકી.

૫ પોતાથી-પોતા યકી.

{ કોનો, કોની, કોનું, કોના.
કોનો, કોની, કોનું, કોના.

{ પોતાનો, પોતાની, પો-
તાનું, પોતાના.
પોતીકો, પોતીકી, પો-
તીકું, પોતીકા.

૭ કોનામાં, કોનામાં.

૭ પોતામાં.

કોણ સર્વનામ જ્યારે કોઈ વખત નામની સાથે તેના પે-
હેલાં આવે છે ત્યારે તે પણ વિશેષ શુ ધાય છે. નમ—કોણ
શાપનો દીકરો; અહિં આ કોણ વિશેષણ જ્ઞાણું.

આ પાઠમાં સર્વનામની વાત સારી પેઠે સમજાવી તે દયા-
નર્મી રાખજો, હવેના પાઠમાં વિશેષણ વિષે કહેવામાં આવશે.

શાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૮).

જે શબ્દ નામને કોણિ વપરાય છે તેને શું કહેછે? ૧ ના.
સર્વનામના દાખલા આપો? ૩ એવા કયા કયા શબ્દ છે કે જે
આગળ સર્વનામમાં ગણાતા હતા ને હાલ તે વિશેષણમાં ગણાય-
છે? ૪ સર્વનામ જ્યાં મળાને કટકા છે ને તે કયા કયા? ૫
સર્વનામને શું શું લાગે છે? ૬ સર્વનામને સૌથી પહેલું શું લા-
ગેછે? ૭ સર્વનામના પુરૂષ કેરજા છે? ૮ પહેલો પુરૂષ સર્વનામ
તે કયા? ૯ હું, હમો ને આપણ એ પહેલા પુરૂષ સર્વનામને
સાતે વિભક્તિ લગાડો? ૧૦ હમે ને આપણ એ શબ્દો કયા ને
કેરી ગતે વપરાય છે? ૧૧ ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ તે કયા? ૧૨ તું
તમે ને આપ એ ત્રીજા પુરૂષ સર્વનામને સાતે વિભક્તિ લગાડો?
૧૩ તમે ને આપ એ શબ્દો કયા ને ક્યારે વપરાય છે? ૧૪
ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ તે કયા? ૧૫ તે, તેઓ, તેવાજ એ ત્રીજા
પુરૂષ સર્વનામને સાતે વિભક્તિ લગાડો? ૧૬ તે ને તેવાજ એ કયા
વપરાય છે? ૧૭ ત ત્રીજા પુરૂષ સર્વનામ જ્યારે નામની સાથે
તેના પેહેલાં આવે છે ત્યારે શામાં ગણાય છે? ૧૮ તે સર્વનામ

વિશેષણમાં આવે એવા એક બે દાખલા આપો! ૧૯ કાણ ને
 પાતે એ સર્વનામો કયા પુરૂષ ને વળતી વચનમાં આવે છે? ૨૦
 કાણ ને પાતે એ સર્વનામોને નામે વિભક્ત લગામે? ૨૧ કા-
 ણ સર્વનામ નામની સાથે તેવી પેહનાં આવે છે ત્યારે સા નાં
 ગણાય છે? ૨૨ કાણ શબ્દ વિશેષણ સાથે એવા દાખલો આપો?

વિશેષણ વિષે.

જે શબ્દ ખીલત શબ્દનો ગુણ સંખ્યા વગેરે દર્શાવે છે
 તેને વિશેષણ કહે છે. જેમ—લાલ ઘોડો, સારી આજ, નવ
 ખુરશી, પાંચમો નંબર; એમાં લાલ, સારી, નવ, પાંચમો
 એ શબ્દો વિશેષણ છે; પણ જે શબ્દનો ગુણ, સંખ્યા વગેરે
 વિશેષણથી દર્શાવે છે તેને વિશેષ્ય કહે છે. જેમ—ડાકી છા-
 કરી, માછી ચોપડી, સારા ઘણી; એમાં છાકરી, ચોપડીને
 ધણી એ બધા વિશેષ્ય છે.

વાક્ય વાંચતાં વિશેષણ ધાર્યું કરીને નામ કે સર્વનામ વ-
 ગેરેની પેહલાં આવે છે, માટે તે પેહલાં શબ્દ ગુણ કે સં-
 ખ્યા બતાવતો હોય તેને વિશેષણ કહેવું. જેમકે—એ માણસ સારી
 શીખામણ દે તો તે ધણા હિતથી સઘળા છોકરાઓ માનવી. એ
 માં (એ, સારી, ધણા, સઘળા) એ બધા વિશેષણ છે કેમકે
 તે નામની પેહલાં આવેલાં છે; પણ કેઈ વખત નામની પેહલાં
 વિશેષણ આવતું નથી, અને વખતે નામની પછી કે વાક્યમાં
 આગળ પાછળ આવે છે માટે તેવે કાણે વીચારીને વિશેષણ ઠર

પારખી કાઢવું.

વિશેષણ બે પ્રકારનાં છે, પેહલું તો પ્રકાર ને બીજો પ્રકાર. પળી કટલાક ખીજા બાકરણોમાં ગુણ વિશેષણ, ને સંખ્યા* વિશેષણ એવા પણ બે પ્રકાર ગણેલા છે.

જેને છેડે જતી ખનાવનાર ઈ-ઉ-આ લાગેછે તે પેહલું-લો પ્રકાર. જેમ—મોટા, મોટું, મોટા; રાતી, રાતું, રાતો; ને જે ત્રણે જતીમાં સરખા હોય તે બીજો પ્રકાર. જેમ—નરમ, રંગીન, માલસ, હાંશિઆરું; તેમજ જે શબ્દ ગુણ ખતાવે તે ગુણ વિશેષણ, ને જે શબ્દ સંખ્યા ખતાવે તે સંખ્યા વિશેષણ. જેમ—ઉની આડા, સમન્તુ માણસ, ત્રણ સીપાઈ, એથી બાપડી. એમાં ઉની, સમન્તુ, એ બે ગુણ વિશેષણ; ને ત્રણ, એથી એ બે સંખ્યા વિશેષણ છે.

અતિશય, અતિરો, એધું, કમ, કમતી, કમી, ઘણું, જરા, જરાતરા, થોડું, બધું, બહુ, મસ, લગાર, લગારેક, લેશ, વધારે, વિશેષ, સઘળું, સંધું, સમરત, સર્વ, સૌ, એ બધા સંખ્યાવાચક વિશેષણ છે, પણ સંખ્યાનો આંકડો કટલો ખતાવે છે તે માલમ પડતું નથી.

વિશેષણ ફક્ત નામનો જ ગુણ ખતાવે છે એટલું જ નહીં; પણ નામ વગેરે હરેક જતીના શબ્દનો ગુણ ખતાવે છે; જેમ—

* સંખ્યા વિશેષણના પણ સંખ્યા પૂર્ણાર્થ, અંશ સંખ્યાર્થ, આવૃત્તિ વાચક વગેરે પ્રકારો કીધેલા છે. જેમ—પેહલો, પાંચમો, પા, સવા, દોહોડ, એવડું, એમણું.

તેજાશિઆર છોકરો, સુખ્યા તે, ઘણુ લાણુ, પહેલાં મલ,
ખડુ ભળીને.

જ્યારે કાઈ વિશેષણ ક્રિયાપદનો ગુણ ખતાવે છે ત્યારે તેને
ક્રિયા વિશેષણ કહે છે. જેમ-ગાડી ખડુ દાડી, છમન પહેલા
છકપો, તારું વંચા ઠીક છે. આદિયાં ખડુ, પહેલો, ઠીક, એ
શબ્દો ક્રિયા વિશેષણ ભણવા.

ક્રિયા વિશેષણ, ને ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય (જેની વાત
આગળ આવવાની છે) તે ખાંનો એક નથી ક્રિયા વિશેષણ તે
ફક્ત ક્રિયાપદનોજ ગુણ ખતાવે તે; અને ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય
તે ક્રિયા, વેળા, સ્થાન, સ્થાન વગેરે ખતાવતાં ક્રિયાપદનો ગુણ
ખતાવે તે. ક્રિયા વિશેષણ ને ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય એ બંનેમાં
છોકરાં ગુણવાપ નહીં મારે ક્રિયા વિશેષણને આ આપડીમાં વિ-
શેષણમાંજ ગણ્યું છે જતું ગણ્યું નથી, કેમકે વિશેષણ ને ક્રિ-
યા વિશેષણ ખાંનો ગુણજ ખતાવે છે એમાં ફેર નથી.

વિશેષણને નામ પ્રમાણેજ પહેલાં જતા, પછી વિભક્તિ ને
વચન લાગે છે.

જ્યારે કાઈ વિશેષણ ક્રિયાપદનો ગુણ ખતાવે છે ત્યારે તે
વિશેષણ ક્રિયાપદના ક્રિયાનાથની જતી વચનમાં આવે છે ને તે
પહેલાં વિભક્તિમાં રહે છે. જેમ-ધોરો ઘણું દાડે છે, છોકરો
સારો નિકળ્યો.

ક્રિયાપદની જતી વચન કે પુરૂષ જેના પ્રમાણે બદલાય
છે તેનું નામ તે ક્રિયાનાથ. જેમકે-પસવો ખારેક ખાતે, ક-

સને ચોપડી વાંચી. એમાં આનો ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ જસેવો,
ને વાંચી ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ ચોપડી છે.

હરેક વિશેષણ નામ વગેરેને થોડો, વધારે થોડો, ને સૌ-
થી થોડો; તેમજ ઘણો, વધારે, ને સૌથી ઘણો ગુણ બતાવે છે.
એ વધતા એછા ગુણનો મુકાબલો નામ, સર્વનામ વગેરેની આ-
ગળ કરતાં અથવા થી મુકાબા થાય છે. જેમ—તારા કરતાં હું
હોશિઆર, આ બેતરથી પેલું બેતર ચહોડે.

આ પાઠમાં વિશેષણ વિષે કહેવામાં આવ્યું, હવેના પા-
ઠમાં ક્રિયાપદ તથા તેના બાતુ વિષે કહેવામાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧).

વિશેષણ એટલે શું, ને તેના દાખલા આપો? ૨ ત્યારે
વિશેષ્ય કોને કહે છે ને તેના દાખલા આપો? ૩ વાક્ય વાંચતાં
વિશેષણ શી રીતે પરખાઇ આવે છે? ૪ વિશેષણ હંમેશાં ના-
મની પેઠેલાંજ આવે છે કે? ૫ વિશેષણના કેટલા પ્રકાર છે ને
તે કયા કયા? ૬ ખીલત બપોરેણીમાં વળી વિશેષણના ખીલત
કેટલા પ્રકાર ગણીલા છે? ૭ પેઠેલા પ્રકારનું વિશેષણ કયું તેના
દાખલા આપો? ૮ ખીલત પ્રકારનું વિશેષણ કયું તેના દાખલા
આપો? ૯ ત્યારે ગુણ વિશેષણ એટલે શું, ને સંખ્યા વિશેષણ
એટલે શું તે કોણે? ૧૦ સંખ્યા વિશેષણના કંઈ પ્રકાર થયલા
છે, થયલા હોય તો કયા કયા? ૧૧ કેટલાક સંખ્યા વાચક વિશે-
ષણના શબ્દો એવા હોય છે કે તે સંખ્યા બતાવે તે માલમ

પરે, પણ કંટાળી સંખ્યા તે જણાવું નથી એવા દાખલા આપો? ૧૨ વિશેષણ કંઠત નામનોજ ગુણ ખતાવે છે કે? ૧૩ સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ, અવ્યયનો ગુણ વિશેષણ ખતાવતું હોય તેના દાખલા આપો? ૧૪ જ્યારે કોઈ વિશેષણ ક્રિયાપદનો ગુણ ખતાવે છે ત્યારે તે વિશેષણને શું કહે છે? ૧૫ ક્રિયા વિશેષણ ને ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય એ એ એકજ કે? ૧૬ ક્રિયા વિશેષણ ને ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય એ એમાં ફેર શો છે? ૧૭ ત્યારે વિશેષણ ને ક્રિયા વિશેષણ એમાં ફેર શો છે? ૧૮ વિશેષણને શું શું લાગે છે? ૧૯ જ્યારે કોઈ વિશેષણ ક્રિયાપદનો ગુણ ખતાવે છે ત્યારે તે વિશેષણ કઈ જનતી વચનમા આવે છે? ૨૦ ક્રિયાનાથ કાને કહિએ? ૨૧ કંટાળાક વાક્યો મોંહારેથી બાકીને તેમાં ક્રિયાનાથ ખતાવો? ૨૨ હરેક વિશેષણ નામ વગેરેનો કેવી રીતેનો ગુણ ખતાવે છે? ૨૩ વધતા એછા ગુણનો મૂળાખલો નામ સર્વનામ વગેરેની આગળ શું મૂકવાથી થાય છે? ૨૪ નીચેના શબ્દોમાંથી વિશેષણ શોધી કાઢાડો?

અક્કડ, અગીઆરમ, ઈજતદાર, આપણ, એકઠાં, કીર્તિવંત, અરાખ, આશ, આશે, ખુશ, એ'ર, છાલકો, છેક, છેલ્લું, જનપહે, તમે, તાણ, તૈયાર, નાસભાજ, પૈસાવાળો, પંડિત, ખારમી, મુરખી, મોટાઈ, વિદ્વાન, હકદાર, હુરાન, હૈયાવી.

ક્રિયાપદ તથા તેના ધાતુ વિષે.

આગળ પાઠમાં વિશેષણની વાત ગઈ, હવે ક્રિયાપદ વિષે.

જાન મનારીએ. જે શબ્દ વડે વાત મિત્ત, વર્ણન, તથા હુંકમ થાય છે, તે વાક્યમાં આવેના શબ્દની કૃતિ, સ્થિતિ, જાણાવનું છે તેને ક્રિયાપદ કહે છે. જેમ—કરવું, ખાવું, જાતે, પાહોતો, હશે, હાપ.

વાક્ય વાંચતાં ધારણ કરીને જે છેલ્લો શબ્દ આવે તે, અથવા વાક્ય છેલ્લે જે શબ્દથી પુરું થાય તે શબ્દને ધણે ખરે ક્રિયાપદ સમજવો, પણ તેને ધાતુ હોયો જોઈએ એટલી સંસ્કૃત શાખી; ધાતુ વગરનો શબ્દ ક્રિયાપદ થઈ શકતો નથી. જેમ—તે ગયો, હું આજે આવીશ, શીખવવાના મારે રૂપીઆ આપ્યા; અહિંયાં ગયો એનો ધાતુ જા, આવીશ એનો ધાતુ આવ, આપ્યા એનો ધાતુ આપ છે, તે એ શબ્દો છેલ્લા છે તેથી એ શબ્દોથી વાક્ય પુરું થાય છે; મારે ગયો, આવીશ, આપ્યા એ ત્રણે શબ્દો ક્રિયાપદ સમજવા. પણ શીખનારે ભૂલ ન ખાતરી કે ક્રિયાપદ વાક્યમાં બધે જોડાણે છેલ્લુંજ આવેછે, એમ કંઈ બધે બનતું નથી; પણ કોઈ વખત પહેલું, કોઈ વખત વચમાં, તે કોઈ વખત ગમે ત્યાં આવેછે મારે તે ધાતુ ઉપરથી ઝટ પારખી કાઢાડવું.

ક્રિયાપદનો ધાતુ એટલે મૂળ, જેના ઉપરથી ક્રિયાપદનું જૂદું જૂદું રૂપ થાય છે તે. જેમ—આપછે, ખાવું, ખાશે, એ બધાનો ધાતુ ખા; મારવું, મારશે, મારેછે એ બધાનો ધાતુ માર. કોઈ ક્રિયાપદનો ધાતુ જોખી કાઢાડવો હોય તો તે ક્રિયાપદને મૂળ ભેદમાં અનિયમિત વર્તમાન કાળમાં ખીલ પૂરવાના

રૂપમાં લાગ્યું, એટલે તેજ ધાતુ થયા. જેમ—જામ્યો, તાપતો, નાસત, કરેછે, ભાંગે, મારવું, રાખ્યો એ ક્રિયાપદના જન્મ તાપ, નાસ, કર, ભાંગ, માર, રાખ અથા ધાતુ છે.

કોઈ શક્ય ભેદવાળા ક્રિયાપદનો ધાતુ કાઢાડવો હાય તે તેનો પણ ઉપર મુજબ નીકળે. જેમ—ખમાયું, દડતો, પમાત, મંગાય છે, લખાય, વંચાય, શીખારે એ શક્ય ભેદ ક્રિયાપદના ખમ, દડ, પમ, માંગ, લખ, વાંચ, શીખ એ અથા ધાતુ છે.

હવે ક્રિયાપદના અર્થ પ્રમાણિ તેના ધાતુના મુખ્ય પ્રકાર એ શ્રદ્ધા છે સકર્મક ને અકર્મક; પણ એ શિવાય ભાવકર્તૃક, અને પ્રયોગ્ય અથવા પ્રેરક એવા બીજા એ ધાતુના પ્રકારે પણ છે.

જેમાં કર્તાની ક્રિયા બીજા માણસ અથવા વસ્તુ ઉપર લાગુ પડે છે તેને સકર્મક કહે છે. જેમ—કર, ખા, માંગ, લખ, વાંચ, સુવાડ વગેરે; ને જેમાં કર્તાની ક્રિયા કર્તામાંજ રહીને બીજા માણસ અથવા વસ્તુ ઉપર લાગુ પડતી નથી તેને અકર્મક કહે છે. જેમ—આવ, જા, નાશ, નીકળ, ખસ, રમ વગેરે.

હવે જે ક્રિયાપદનો અર્થજ કર્તા થાય છે, અને તેનો પ્રયોગ બીજા પુરૂષના જેક વચનમાંજ માત્ર થાય છે તેનું નામ ભાવ કર્તૃક; જેમ—જાગ, દુઃખ. જ્યારે કોઈ ક્રિયાપદનો કર્તા થાતે તે ક્રિયા ન કરતા કોઈ બીજા પાસે કરાવે છે ત્યારે તે ક્રિયાપદ પ્રયોગ્ય અથવા પ્રેરક ધાતુ કહેવાય છે. જેમ—છપાવ, ફેરવાવ, ખંધાવ, ખસાડાવ, સુવડાવ વગેરે.

અકર્મક ધાતુનો પ્રયોગ્ય ધાતુ થઈ શકતો નથી, માટે અ-

ક્રમક વાતુને પેટુનાં સક્રમકમાં લાવવો, તે પછી તેને છેડે આવ
પ્રત્યય લગાડવો તે પ્રયોજ્ય અથવા પ્રેરક વાતુ થાય. નમ-
પડ, ફર, ખસ, સુ, એનો સક્રમક વાતુ પાડ, ફેરવ, ખસાડ,
સુવાડ; તેને આવ પ્રત્યય લગાડ્યો તો પઠાવ, ફેરવાવ, ખસાડાવ,
સુવાડાવ એ પ્રયોજ્ય વાતુ થયો.

આપ, ઉંચક, ઉતાર, ઉપાડ, ઉમેર, કર, કરડ, કહો, કાતર,
ગાડાડ, ખા, ખાડ, ખિંચ, ખાદ, ગાળ, વટાડ, ઘડ, ચાપ,
ચાંપ, ચાવ, ચીપ, ચૂંટ, છડ, છાપ, છોડ, છાલ, ઝાડક, ઝા-
પટ, ઝાલ, તપાવ, તોડ, તોળ, દગ, દાખ, દે, દેખ, નાંખ,
મકવ, પસેવ, પાડ, પાથર, પીરસ, ફાડ, ફંક, ખાંધ, ખોલ, ભ-
ણાવ, ભાંગ, મરક, મસળ, નાર, મુક, સેઠેલ, રાંધ, રેડ, જાખ,
લગાવ, લપેટ, લે, વધાર, વાપર, વાંચ, વેગ, વેતર, વેઠુર,
વેઠેચ, શીખવ, શીક, સાંધ, સીવ, સુવાડ, હલાવ, હાંક, એ
અથા સક્રમક વાતુના દાખલા છે.

આવ, ઉછળ, ઉઠ, કકળ, ફેદ, ખર, ખસે, ખર, ગળ,
ચાલ, છ, જનમ, જાંપ, જા, જાંધમે, ડપક, ટૂપા, તપ, તર,
થા, છીપ, દાંક, ધસે, નાચ, નાસે, નાંહા, પડ, પ્રકાશ, ફેર, ખચ,
ખીંહી, ખસે, ખટક, ભમ, મર, મળ, રખાડ, રઝળ, રમ, રેઢે,
રે, વરસે, વસે, વાગ, વેહે, સર, તાળ, રૂં, હસે, જીંડ, હો,
એ અથા સક્રમક વાતુના દાખલા છે.

ફૂંક, મળ, વેહે, હસે એવા કેટલાક વાતુ સક્રમક છે તેમ
સક્રમક પણ થાય છે. જોગ-પગન ફૂંક છે એ અક્રમક, તે દેવતા-
ને ફૂંકે એ સક્રમક; નદી મળે એ અક્રમક, તે તેને મળે એ

એ સકર્મક; પાણી વહેછે એ અકર્મક, ઘોડો ભાર વહેછે સકર્મક; તે હસે છે અકર્મક, તે તેને હસેછે એ સકર્મક.

કાણ ક્રિયાપદ સકર્મક છે કે અકર્મક તે શોખી કાણકડવું હા-
ય લેા તેના ધાતુ ઉપર નાર ને વાનું એ જ પ્રત્યય મૂકવા-
પછી નાર મૂકી કાણ સવાજ, પુછવો, ને વાનું મુકી શું સવાજ
પુછવો; જો તે ખંનોના જવાબ એકજ આવે તો તે અક-
ર્મક જણવું, અને જવાબ જુદા જુદા આવે તો તે સકર્મક જા-
ણવું. તેમ હાખલો કે—“તે રાહસી ખાખલે” તો ખા ધાતુ
ઉપર નાર ને વાનું મૂકવાયા ખાનાર ને ખાવાનું એ જ રાખલો
મળતો પછી મુછવું કે ખાનાર કાણ તો કેહે તે, ને ખાવાનું
શું તો કેહે સોટલી, તો એ ખંનો જવાબ જુદા પડયા તો એ
સકર્મક સમજવું. તેમજ ગાડી દોડે છે એનો દોડ ધાતુ તો તે-
પર નાર ને વાનું મૂકવાથી દોડનાર ને દોડવાનું મળ્યા; તો
દોડનાર કાણ તો કેહે ગાડી, ને દોડવાનું શું તો તે જાણ ગાડી,
તો એ અકર્મક સમજવું, કેમકે ખંનો જવાબ એકજ એટલે
સરખા આવ્યા છે.

આ પાઠમાં ક્રિયાપદ તથા તેના ધાતુ વિષે કેહેવામાં આ-
વ્યું, હવેના પાઠમાં કૃદંત તથા સહાય કારક ક્રિયાપદ વિષે કેહે-
વામાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧૦).

ક્રિયાપદ એટલે શું ને ક્રિયાપદ કાને કેહે છે ? ૧ વાક્ય
માંથી ક્રિયાપદ કી રીતે જાણાય આવે છે ? ૩ ક્રિયાપદના કે-

કેટલાક દાખલા આપો? ૪ હંમેશાં ક્રિયાપદ વાક્યમાં હિલ્લુંબ આવે છે કે? ૫ ક્રિયાપદનો ધાતુ કોને કહિએ તેના દાખલા આપો? ૬ કોઈ ક્રિયાપદનો ધાતુ શોધવો હોય તો તે શી રીતે માલમ પડે? ૭ કોઈ શક્ય ભેદવાળા ક્રિયાપદનો ધાતુ જાણવો હોય તો તે શી રીતે જાણાય? ૮ ક્રિયાપદના અર્થ પ્રમાણે બધા મળીને તેના ધાતુના પ્રકાર કેટલો જાણા છે? ૯ ક્રિયાપદના ધાતુના આદે પ્રકારનાં નામ શું? ૧૦ સકર્મક ધાતુ કોને કહિએ અને તેના કેટલાક દાખલા આપો? ૧૧ અકર્મક ધાતુ કોને કહિએ અને તેના કેટલાક દાખલા આપો? ૧૨ ભાવકર્તૃક ધાતુ કોને કહે છે તે દાખલા સાથે બોલો? ૧૩ ત્યારે પ્રયોજ્ય ધાતુ કોને કહેછે? ૧૪ પ્રયોજ્ય ધાતુનું ખીજુ નામ શું, અને તેના દાખલા આપો? ૧૫ પ્રયોજ્ય ધાતુ શી રીતે થાયછે? ૧૬ બાજી" ખરા સકર્મક ધાતુના દાખલા બોલો? ૧૭ બાજીખરા અકર્મક ધાતુના ધુટા દાખલા બોલી જાઓ? ૧૮ કેટલાક ધાતુ સકર્મક થાય છે તેમ અકર્મક પણ થાય છે એવા દાખલા બોલો? ૧૯ કોઈ પણ ક્રિયાપદ સકર્મક છે કે અકર્મક તે શોધી કાઢાડવાની રીત શું છે? ૨૦ નીચેના ક્રિયાપદોના ધાતુ ખતાવો?

અડાકું, બીતી, બીડું, બીતો, આળખાડું, કથડું, કપોરો, કમાય, ગયો, ગોત્યો, ઘટેછે, જણ્યું, જાણાત, જણ્યું, ધવું, દોઢા, દીસે, ફુએછે, દેખાડું, દોડાવાડું, નર્થ, નાટો, ખીંચડું, પ-રાવેછે, ફૂએમ, બમડાએ, મરાવાડું, મરાવે, રોકાત, લખાય, લખાવે, લીધો, ચીઆડું, વેચાડું, વેરાશે, ચકડું, મવજી કરડું.

સખાવેય, અજડું, સ્નાકયા, હવો, બીડારી-

૨. નીચેના ક્રિયાપદોમાં તકનિક, અર્કનિક, ભાવકર્તૃક અને પ્રયોજ્ય ધાતુ કયા કયા તે પારખી કાઢોડો?

આઠયા, કહીય, કાપ, ખસડાવ, ગયા, આસે, જમ્યુ, જમવું, જોઈએ, ઘોભતો, ફૂંજે, દેંજે, નચાવાવ, નસાડ, ફેંકયો, ખધાવત, જાળતં, મચડાવ, મરાડ, મનાવ, મરાવજો, માનશો, મારેછે, શરમાવાવ, હરાવત-

કૃદંત તથા સહાયકારક ક્રિયાપદ વિષે.

ધાતુ અથવા મૂળ ઉપર પ્રત્યય આવીને જે શબ્દ સિદ્ધ પાપ છે તેને કૃદંત કહે છે. જેમ જપ્પ ધાતુ ઉપરથી લખીને, લખેલું, લખાઈને, લખતાં એ ખધા કૃદંત; ને સુ ધાતુ ઉપરથી સુઈને, સુતેલું, સુવાપલું, સુતાં એ ખધા કૃદંત છે.

વાક્યમાં કૃદંત સહેલથી જાણાઈ આવે છે, એની રીતે કે જે સહાયકારક ક્રિયાપદ હોય તેને આગલો શબ્દ તે ઘણું કરીને કૃદંત, તે હંમિશાં ધણીખરા છેલા ક્રિયાપદની પહેલાંજ આવે છે. જેમ નામની પહેલાં વિશેષણ આવે છે તેમ સહાયકારક ક્રિયાપદની પહેલાં કૃદંત આવે છે, પણ કૃદંતને ધાતુ હોવો જોઈએ અટલી સરત રાખી, ધાતુ વગરનો શબ્દ કૃદંત થઈ શકતો નથી. જેમ—આવી લાગો, તૂટી પડયો, દોડતો ગયો, રમતાં નાચ્યો; એમાં (આવો, તૂટી, દોડતા, રમતાં) એ ખધા કૃદંતો છે. જે શબ્દ મૂળ પહેલાં ક્રિયાપદની સાથે છેલ્લે નાકે આવે

પાને તેને મદદ કરે છે, અને તે પહેલાં ક્રિયાપદનો અર્થમાં કાંઈ વિશેષ ખતાવેછે, ત્યારે તેને સહાયકરક ક્રિયાપદ કહેછે. જેમકે—જમવા બેઠો, હાકતો ગયો, બચી ઉતર્યો, સીવવા માડ્યું; એ શબ્દોમાં બેઠો, ગયો, ઉતર્યો, માંડ્યું એ બધા સહાય-કારક ક્રિયાપદ ગણવા.

જે ક્રિયાપદ અકર્મક હોય તેની પહેલાં જે શબ્દ ધાતુવા-જા હોય તેનું તો પદ્મછેદ વ્યાકરણ કરતી વખતે જૂઠું કરવું કે પહેલાં આગલો શબ્દ તે કૃદંત, ને તેની સાથનો છેલ્લો આવે-લો શબ્દ તે ક્રિયાપદ; પણ વખતે સકર્મક ક્રિયાપદ હોય ત્યારે પહેલો શબ્દ ધર્મીપરો કૃદંત કહેવો નથી, કેમકે ખંનો શબ્દનું છુટું છુટું વ્યાકરણ કરવાથી તે વાક્યમાં ક્રિયાપદની ખરી ક્રિયા જાણાતી નથી. જેમકે—કસને ધાંચાંને ખારી નાંખ્યો; છોકરી હાખડી ઉઘાડતી હતી; તું કાગળ લખી ચૂક્યો; એમાં ખારી નાંખ્યો, ઉ-ઘાડતી હતી, લખી ચૂક્યો એનું સામટું પદ્મછેદ ક્રિયાપદ કરવું, કેમકે એ ક્રિયાપદો સકર્મક છે. જો મારી કૃદંત ને નાંખ્યો ક્રિ-યાપદ, ઉઘાડતી કૃદંત ને હતો ક્રિયાપદ, લખી કૃદંત ને ચૂ-ક્યો ક્રિયાપદ એમ કરવા જઈએ તો ક્રિયાપદનો ખરેખરી ક્રિયા માલમ પડતી નથી, મારે એવા ક્રિયાપદનું પદ્મછેદ ભેળું કરવું.

જે વાક્યમાં સકર્મક ક્રિયાપદ પછી સાથે અકર્મક સહાય-કારી ક્રિયાપદ આવે, અને તે દરમિયાન ક્રિયાપદનું વ્યાકરણ જૂ-ઠું કરીએ તો સકર્મકનું કર્મ તે અકર્મક ક્રિયાપદનું કર્મ થાયછે. જેમ—તેણે કેરી માંગી હતી, ભજવાશીએ એ ગ્રંથ રચ્યો હ-

તો; અહિંયાં હતીને કહી કરી, ને હતોનો કહી અથ કેહેવાને
હરકત નથી.

કેટલાક સહાયકારી ક્રિયાપદને સંયુક્ત ક્રિયાપદ પણ કેહ-
વાય, અને તે સંયુક્ત ક્રિયાપદનું બપાકરણ ભેગું થઈ શકે. જેમ
—આંચોછે; ખાપડી નાંખી, દોડ્યો ગયો, ઠોકા પાડી હતી.

ફૂંત ધણું કરીને ત્રણ ભતના થાય છે; નામરૂપી ફૂંત,
વિશેષણ રૂપી ફૂંત, ને અન્યથા રૂપી ફૂંત. જેમ—ખાંચું,
ખાનાર, લખચું, લખનાર એ નામ રૂપી ફૂંત; ખાધેલ, ખા-
ધેલું, લખેલ, લખેલું એ વિશેષણ રૂપી ફૂંત; ને કરી, ક-
રીને, કરતાં, લખી, લખીને, લખતાં એ અન્યથા રૂપી ફૂંતો છે.

બપાર નામ રૂપી, વિશેષણ રૂપી, ને અન્યથા રૂપી ફૂંતો
વાક્યમાં આવે છે ત્યારે નામ રૂપી ફૂંતને ફૂંત નામ, વિશે-
ષણ રૂપી ફૂંતને ફૂંત વિશેષણ, ને અન્યથા રૂપી ફૂંતને
ફૂંત અન્યથા કેહે છે. જેમ—આ લખનાર કાંકડો છે, કાંકડાનું
વાંચવું સાંઠું નથી, માંડું ખાધેલ ભનવર, તાંડું પીધેલું પાણી,
તે કામ કરતાં પડ્યો, તમે દોડી આંખ્યા; અહિંયાં લખનાર,
વાંચવું એ ફૂંત નામ; ખાધેલ, પીધેલું એ ફૂંત વિશેષણ,
ને કરતાં, દોડી એ ફૂંત અન્યથા સમજવા.

જેમ ફૂંત નામ રૂપી, વિશેષણ રૂપી, ને અન્યથા રૂપી
એવા ત્રણ પ્રકારના છે, તેમ અન્યથા રૂપી ફૂંત પણ ત્રણ ભ-
તના થાય છે; તેનાં નામ—વર્તમાન ફૂંત, ભૂત ફૂંત, ને
ભવિષ્ય ફૂંત. આવવા, જતાં એ વર્તમાન ફૂંત; આવી,

જાતી ભૂત કુંત; ને પડવાગી, લખવાગી એ ભવિષ્ય કુંત છે.

નામ રૂપી ને ત્રિશેષણ રૂપી કુંતને જાતી, વિભક્તિ ને વ-
ચન જામે છે, પણ અવ્યય રૂપી કુંતને કંઈ જાતવું નથી.

આ પાઠમાં કુંત તથા સહાયકારક ક્રિયાપદ વિષે કેહેવામાં
આવ્યું, હવેના પાઠમાં ક્રિયાપદના પ્રયોગ તથા ભેદ વિષે કેહે-
વામાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧૧).

કુંત કાને કેહે છે? ૨ કુંતના કેટલાક છુટા દાખલા આ-
પો? ૩ વાક્ય વાંચતાં કુંત સેહેલથી શી રીતે જણાઈ આવેછે?
૪ કુંતને શું હોવું જોઈએ ત્યારે તે કુંત કેહેવાય? ૫ જોને
ધાવું નહીં હોય તે શબ્દ કુંત કેહેવાય કે નહીં? ૬ સહાય-
કારક ક્રિયાપદ એટલે શું? ૭ સહાયકારક ક્રિયાપદના કેટલાક
દાખલા આપો? ૮ વ્યાકરણ કરતી વખતે કુંત ને ક્રિયાપદનું
વ્યાકરણ જૂઠું જૂઠું કરવું કે ક્રિયાપદ સાથે ભેગું કરવું? ૯ કેહે-
વા સહાયકારક ક્રિયાપદનું વ્યાકરણ ભેગું કરવું ઠીક પડતું નથી?
૧૦ કેવા સહાયકારક ક્રિયાપદનું વ્યાકરણ ભેગું કરવું ઠીક પડેછે?
૧૧ સર્વનંદ ક્રિયાપદ સાથે અકર્મક સહાયકારકી ક્રિયાપદ આવે તે
તે ખંનોનું વ્યાકરણ જૂઠું જૂઠું કરવાથી શું થાયછે? ૧૨ સ-
ર્વનંદ ક્રિયાપદનું કર્મ તે અર્થ ક્રિયાપદનું કર્તૃ કયારે થાય?
૧૩ સર્વનંદનું કર્મ તે અર્થનંદનું કર્તૃ થાય એવાં એક એ વા-
ક્યો આપો? ૧૪ કેટલાક સહાયકારકી ક્રિયાપદનું ખાતું નામ શું
કેહેવાય? ૧૫ સંયુક્ત ક્રિયાપદનું વ્યાકરણ ભેગું થાય કે નહીં

૧૬ કેટલાક સંયુક્ત ક્રિયાપદના દાખલા બાલો? ૧૭ કૃદંત કે-
ટલી જનના પાપ છે તેનાં નામ દા? ૧૮ નામ રૂપી, વિશેષણ
રૂપી, ને અઘ્યપ રૂપી કૃદંતો જ્યારે વાક્યમાં આવે છે ત્યારે
૧૨ એકને શું કહે છે? ૧૯ કૃદંત નમ, કૃદંત વિશેષણ ને કૃદંત
અઘ્યપના દાખલા આપો? ૨૦ અઘ્યપ રૂપી કૃદંત કેટલી જન-
તાના પાપ છે ને તે કયા કયા? ૨૧ વર્તમાન કૃદંત, ભૂત કૃદંત, ને
ભવિષ્ય કૃદંતના દાખલા આપો? ૨૨ કૃદંતને શું શું લાગે છે?
૨૩ જ્યારે જનના કૃદંતને જાતી વિભક્તિ ને વચન લાગે છે કે?

ક્રિયાપદના પ્રયોગ તથા ભેદ વિષે.

હોકરાઓ હવે તમને પ્રયોગ વિષે સમજાવું. પ્રયોગ એ-
ટલે ક્રિયાનો સંબંધ અથવા બાલવામાં ભાષણનો પ્રકાર તે. એ
પ્રયોગ ત્રણ છે—કર્તૃરી, કર્મણી, ને ભાવે પ્રયોગ.

જ્યારે કર્તૃની જાતી વચન ક્રિયાપદને લાગે, અથવા ક્રિ-
યાપદનો ક્રિયાનાથ જાતેજ કર્તૃ હોય, ત્યારે કર્તૃરી પ્રયોગ થાય-
છે. જમ—તે મારતો હતો, ખગદ દાડ્યો, કાશી આવી, કોકા
જાંબુ ખાતો હતો.

જ્યારે કર્મણી જાતી વચન ક્રિયાપદને લાગે, અથવા ક્રિ-
યાપદનો ક્રિયાનાથ જાતેજ કર્મ હોય છે, ત્યારે કર્મણી પ્રયોગ
થાય છે. જમ—કાશીએ હર જાંબુ, તેણે વાધ માર્યો, ફુલલે
ફેરી ખાધી.

જ્યારે કર્તૃ અથવા કર્મ ક્રિયાનાથ નથી હોતું ને ક્રિયા-

પદનો ભાવ ક્રિયાનાથ થાયછે, ત્યારે તેને ભાવે પ્રયોગ કહેછે.
જેમ—તારે રમવું, મારે ખાવું, મારે જોઈએ.

ભાવે પ્રયોગ થવું કરીને જારે અકર્મક ક્રિયાપદનો કર્તા મૂળભેદમાં ત્રીજી કે થવું કરીને (છડી સાથે ત્રીજી) વિભક્તિ-માં હોય અને શક્ય ભેદમાં પાંચમી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે થા-ય છે પણ તે કર્તા ક્રિયાનાથ થઈ શકતો નથી, ક્રિયાનાથ તો ક્રિયાપદનો ભાવજ હોય છે. જેમ—તારે બેસવું, મારે જવું, મારા ઘેડવું.

કેટલાક ભાવે પ્રયોગવાળા છુટા ક્રિયાપદને કર્તા ને કર્મ બંને હોવું નથી, ત્યારે તે વખતે પણ તે ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ તેનો ભાવજ હોયછે. જેમ—“ગમે” તો આવજો, પટમાં “ફુજે છે”, “હોય” એ વાત માનો નહીં, “હશે” બાબત છે.

કર્તારો પ્રયોગમાં કર્તા હંમેશાં ચરુત્રી વિભક્તિમાં આવેછે. જેમ—અંબુ નામો લખતો હતો, ફરજી ગામ ગયો. કર્મણી પ્રયોગમાં કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ—ફુલભે પાષડી ખાંચી, રવાએ વાત કરી. ભાવે પ્રયોગમાં કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં અથવા ખરૂં જોઈએ તો છડી સાથે ત્રીજી વિભક્તિમાં આવેછે, ને તેનું ક્રિયાપદ હંમેશાં નાનપતર જતી ને એક વચનમાં આવેછે. જેમ—તમારે નાહાવું, મારે ઢોકવું.

૧ અહિંમાં નામ એ કર્મ હોય છે, પણ તેની જતી વચન લખતો હતો એને લાગતા નથી, અથવા તો લખતો હતો એનો ક્રિયાનાથ નામ નથી, મારે એ કર્તારો પ્રયોગ બાબતે.

મારે, હમારે, તારે, તમારે એ સર્વનામાં કેટલાક ત્રી-
જી વિભક્તિમાં ગણેછે, પણ ખરું જોઈએ તો એને છત્રી સાથે
ત્રીજી વિભક્તિ લાગેલી છે.

ક્રિયાપદને પ્રથમ ભેદ, કાળ, પુરુષ, જાતી, ને વચન
લાગે છે.

ક્રિયાપદનો ભેદ એટલે ફેર અથવા 'રૂપ'નું, તે ભેદ એ
છે—મૂળભેદ, ને શક્યભેદ.

જે શબ્દ છે, થઈ ગયું, થવાનું એવી વાત નક્કી જે બ-
તાવેછે તે મૂળભેદ. જેમ—આગ્યો, આપું, જાપછે, લખજો,
જાંચશે. જે શબ્દ બને છે, બન્યું, બની શકશે એવી શક્તિના
વાત બતાવેછે તે શક્યભેદ. જેમ—ખવાપછે, જવાશે, કરા-
વાયું, વંચાવું, સહવાશે વગેરે.

મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદને શક્યભેદમાં બાવડું હોય ત્યારે પ-
છીપરા મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદના વચના કે છેવટના અક્ષરની ડા-
બી પાસેના અક્ષરમાં કાનો વધારવો એટલે શક્યભેદ થાય. જે-
મ—ઉઠશે એનું શક્યભેદ ઉઠાશે, દારવડું, એનું દારવાડું; પ-
કકશે, પકકાશે; રમવું, રમાવું; લખત, લખાત; હસવું, હસાત.

અડે, બીડે, ખમશે, ગયું, જમેછે, નડ્યું, નમે, પળતો
પીછે, બાણે, મચી, મચાવી, મરવું, લખને, લખી, લખાવી,
લખશે, વણું, સાંભળજો, હરે, એ બધા ક્રિયાપદ મૂળભેદમાં
છે એનું શક્યભેદ—અડાય, ઉડાય, ખમાશે, જવાયું, જમાયછે,
નકાયું, નમાય, પળાતો, પીવાશે, બાણાય, મચાઈ, મમાવાઈ.

મરાતું, જખાતે, જખાઈ, જખાવાઈ, જવાશે, વાણાતે, સંમ-
ળાણે, હુગાય છે. .

જ્યારે મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદના પેઢલા અક્ષરમાં કાનો હ્રાપ
તેનું શક્યભેદ કરવું હ્રાપ તો તે પેઢલા કાનો જીડી જઈ થાયું ક-
રીને વચ્ચા અક્ષરે કાનો વધે છે એટલે શક્યભેદ થાય છે. જ-
મ—આવે, ખાયું, જાણ્યે, નામતું, નાસતે, નાહું, જાવશે, વા-
મતે, હાલતો એનું શક્યભેદ અવાય, ખવાયું, જાણ્યે, નમાતું,
નમાતે, નવાય, લવાશે, વંચાતે, હલાતો છે.

સક્રમક ક્રિયાપદ મૂળભેદમાં હ્રાપ તે શક્યભેદમાં આવે તો
મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદનો કર્તા તે કારણ રૂપ થાય છે, ને તેનું કર્મ
તે શક્યભેદવાળા ક્રિયાપદનો કર્તા થાય છે. જમ—મોહનલાલ
ચોપડી વાંચે એ મૂળભેદ, ને મોહનલાલથી ચોપડી વંચાય
છે એ શક્યભેદ; અહિંયાં પેઢલા વાક્યમાં મોહનલાલ કર્તા ને
ચોપડી કર્મ છે તે બીજા વાક્યમાં મોહનલાલથી એ કારણ થ-
યું, ને ચોપડી કર્તા થઈ શક્યભેદવાળા ક્રિયાપદને કર્મ હોતું નથી.

હવે અક્રમક ક્રિયાપદ મૂળભેદમાં હ્રાપ તે શક્યભેદમાં આવે
તો મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદનો કર્તા કારણ રૂપ થાય છે, અને ક્રિ-
યાપદનો આવ તે કર્તા જાણાય છે. જમ—ઠાકાર “આવ્યો” એ
મૂળભેદ, ને ઠાકારથી “અવાયું” એ શક્યભેદ; અહિંયાં પેઢલા
વાક્યમાં ઠાકાર કર્તા છે તે બીજા વાક્યમાં કારણ થયું, અને
અવાયું એનો આવ કર્તા સમજવો.

આ પાઠમાં ક્રિયાપદના પ્રચ્છામ તથા ભેદ વિષે ઉદેશમાં
આવ્યું, હવેના પાઠમાં ક્રિયાપદના કાળ વિષે ઉદેશમાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧૨).

ક્રિયાપદને પ્રયોગ એટલે શું? ૨ પ્રયોગ કેટલા છે ને તે કયા કયા? ૩ કર્વરી પ્રયોગ કયારે થાયછે ને તેના દાખલા આપો? ૪ કર્મણી પ્રયોગ કયારે થાયછે અને તેના દાખલા આપો? ૫ ભાવે પ્રયોગ કાને કહેછે અને તેના દાખલા આપો? ૬ ભાવે પ્રયોગ કયારે થાયછે? ૭ ભાવે પ્રયોગમાં કર્તા ક્રિયાનાથ થાય કે નહીં? ૮ કેટલાક ભાવે પ્રયોગવાળા છુટા ક્રિયાપદને કર્તા કર્મ હોવું નથી ત્યારે તે વખતે તેનો ક્રિયાનાથ કાણુ હોયછે? ૯ કર્તરી પ્રયોગમાં કર્તા કઈ વિભક્તિમાં આવેછે? ૧૦ કર્મણી પ્રયોગ ને ભાવે પ્રયોગમાં કર્તા કઈ વિભક્તિમાં આવેછે? ૧૧ ભાવે પ્રયોગમાંનું ક્રિયાપદ હંમેશાં કઈ જગતી ને કયા વચનમાં આવેછે? ૧૨ મારે, હમારે, તારે, તમારે એ સર્વનામોને ખરી કઈ વિભક્તિ લાગેતી છે? ૧૩ ક્રિયાપદને શુ શું લાગેછે? ૧૪ ક્રિયાપદનો ભેદ એટલે શું? ૧૫ ભેદ કેટલા છે ને તે કયા કયા? ૧૬ મૂળભેદ કયો અને તેના દાખલા આપો? ૧૭ શક્યભેદ કયો અને તેના દાખલા આપો? ૧૮ જે ક્રિયાપદ મૂળભેદમ્ હોય તેનું શક્યભેદ થી રીતે થાય? ૧૯ ધણાએક મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદના દાખલા બોલો, અને તેનું શક્યભેદ કયી બતાવો? ૨૦ મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદના પહેલા અક્ષરમાં કાનો હોય તે તેનું શક્યભેદ કેમ અને? ૨૧ મૂળભેદવાળા ક્રિયાપદના પહેલા અક્ષરમાં કાનો હોય એવા કેટલાક દાખલા બોલો? ૨૨ સર્વેક ક્રિયાપદ મૂળભેદમાં હોય તે શક્યભેદમાં આવે ત્યારે કર્તા કર્મમાં શું ફેર

૧૩૧ થાય છે? ૨૩ શક્યભેદવાળા ક્રિયાપદમાં કર્મ સ્ત્રી રીતે જાણી આવે છે? ૨૪ અકર્મક ક્રિયાપદ મૂળભેદમાં હોય તે શક્યભેદમાં આવે છે ત્યારે કર્તામાં શું ફેર પડે છે, ને નવો કર્તા કયો થાય છે? ૨૫ નીચેના ક્રિયાપદો શક્યભેદમાં છે કે મૂળભેદમાં તે પારખી કાઢાડો?

ખવાયું, જમાઈ, જમાવું, ડોકાતો, દોરાવાઈ, પકડાઈ, પકડવશે, ફાંસી, બેસાડે, ખાંધયું, બાંધું, બાંધવાતે, મરા-આંધો, મારને, મંડાત, રહેશે છે, લખાણે, લખાવી, લખ્યું છે, વંચાશે, શકયું, શકાય, હવું, હલાવ, હવો, હાવું.

ક્રિયાપદના કાઠ વિષે.

કાળ એટલે વખત. મુખ્ય કાળ ત્રણ છે, —વર્તમાન કાળ, ભૂત કાળ, ને ભવિષ્ય કાળ.

માલતો ને વખત તે, અથવા ને શબ્દથી એવું માલમ પડે કે હવે તે જાણી છે તો તે વર્તમાન કાળ; જેમ—આવે છે, જાણુંછું, લખેછી. મરો ને વખત તે, અથવા ને શબ્દથી એવું માલમ પડે કે એ વાત ખતી ચૂકી તો તે ભૂતકાળ; જેમ—ખાયું, ડોક્યો, દોડ્યો, ખાધી, લખ્યું, ચેક્યું. આવતો ને વખત અથવા ને શબ્દથી એવું માલમ પડે કે હવે એ જીવન ખતમ થઈ છે તો તે ભવિષ્ય કાળ; જેમ—કરશે, ખાશે, જમશે, લખશે, લખાવ્યું વગેરે.

વર્તમાન કાળ ત્રણ પ્રકારના છે—વર્તમાન, અનિયમિત

વર્વમાન, ને વિધિ વર્વમાન.

ભૂતકાળ ત્રણ પ્રકારના છે—ભૂત, અનિર્ણયિત ભૂત, ને સંકેત ભૂત.

અર્થિય કાળ ફક્ત એક જ પ્રકારનો છે—(અર્થિય કાળ).

તે ક્રિયાપદને છેડે પાછું ખરું ચ, છ, ડું, છડું, છીએ, છ, છો, એવી નિશાની આવેછે તે વર્વમાન કાળ જાણવો. નેમ—ખર્ચિય, ચડુંછ, જર્જડું, ન'સુંછળી, મારીએ છીએ, લખેછે, સાહેલો.

તે ક્રિયાપદ બરાબર નિયમવાળો એટલે મુકરર નહીં ને તે જરા ખાલવામાં અધુરો આવે તે અનિર્ણયિત વર્વમાન કાળ. એ કાળ પારખવાની નિશાની તે શબ્દને છેડે “અ-આ-જી-એ-ઓ” લાગેછે તે. નેમ—આવ, જા, નાચું, લખે, વાંચો.

વિધિ વર્વમાન કાળ એટલે તે વિધિ અથવા રીત ખતાવે, તે. તે શબ્દને છેડે વા-ચી-વું-વાં-વો આવે તે વિધિ વર્વમાન કાળ. નેમ—ખાવા, ખાવી, ખાવું. ખાવાં, ખાવો; જમવા, જમવી, જમવું, જમવાં, જમવો.

પણેપરે ઠેકાણે તે શબ્દને છેડે ના, વી, વું, વાં, વો, આ-વે. તે વિધિ વર્વમાન કાળ સમજવો, પણ ઠેકાણે ઠેકાણે તેમ થતું નથી. નેમ—ખાવી, લખાવી, જમાવો, લખાવો; અહિં આ-ખાવી, લખાવી એ શબ્દો ભૂત કાળ છે; ને જમાવો, લખાવો એ શબ્દો અનિર્ણયિત વર્વમાન કાળ છે. માટે એવે ઠેકાણે શબ્દો ને ને કાળમાં રૂપ તે વિચારીને યદ્યપિ પારખી લેવાડું.

જે ક્રિયાપદ બ્રાહ્મણ નિયમવાળો એટલે મુકરર નહોતે તે અનિયમીત ભૂતકાળ. અનિયમિત ભૂતકાળના ક્રિયાપદને છેડે તા, તી, તું, તો, તાં એવી નિશાની ઉમેરાં આવે છે. જેમ—આવતા, જતી, નહાતું, લખતો, વાંચતાં.

જે ક્રિયાપદથી જરા (સંકેત) શકે તેવું માલમ પડે, અને જને છેડે “ત-તે” આવે તે સંકેત ભૂત કાળ. જેમ—આવત, ખાત, દોડતે, રમતે.

જે ક્રિયાપદને છેડે ધણું કરીને “શ, શું, શો, શો, જો, જો” આવે તે ભવિષ્ય કાળ; એટલે ભવિષ્ય કાળની નિશાની શ, શું, શો, શો, જો, જો છે. જેમ—આવીશ, ખાશું, જશે, થશે, ધરજો, નાસજો.

જે ક્રિયાપદના ધાતુને છેડે “સ” છે તે શબ્દ, અથવા તેવા શબ્દને છેડે ઓ, ઇ, ઉ, લગાડીએ ને જ શબ્દો થાય છે તે બધા ભવિષ્ય કાળમાં ગણાતા નથી; પણ જ્યારે ખીજા નવાંજ શો, શું, શો, ઉમેરીએ તો ભવિષ્ય કાળ થાયછે. જેમ—નાસ ને જસ ધાતુ એના ઉપરથી નાસ, નાસું, નાસે, નાસેવું, જસ, જસું, જસે, જસો એ બધા ભવિષ્ય કાળ નથી પણ અનિયમિત વર્તમાન કાળ છે; પણ જો નાસ ને જસ એ ધાતુના રૂપને ભવિષ્ય કાળમાં લાવીએ તો નાસોશ, નાસશું, નાસશે, નાસશેવું, જસોશ, જસશું, જસશે, જસશેવું થાયછે.

ક્રિયાપદને પહેલો, ખીજો, ને ત્રીજો એવા ત્રણ પ્રકાર હોય છે; નર, નારી, ને જાન્યતર એવી ત્રણ જાતી જાણેછે; ને એક

વચન, ને અહુવચન એવાં એ વચન લાગે છે. એ પુરૂષ, જાતી, ને વચન વિષે આગળ વાત આવી ગઈ છે.

ક્રિયાપદને જાતી લાગે છે તેમાં જો ક્રિયાપદ જૂત કાળ, અનિયમિત જૂતકાળ, ને વિધિ વર્તમાન કાળમાં હોય છે તેની જાતી ઝટ પરખાઈ આવે છે. જમ-નાઠી, નાઠું, નાઠો, નાઠાં એ જૂત કાળમાં ત્રણે જાતીમાં છે; લખતી, લખવું, લખતો, લખતાં એ અનિયમિત જૂત કાળમાં ત્રણે જાતીમાં છે; ને મારવી, મારવું, મારવો, મારવાં એ વિધિ વર્તમાન કાળમાં ત્રણે જાતીમાં આવેલા છે.

કાંઈ ક્રિયાપદનું વ્યાકરણ કરતી વખતે પેહલાં તે ક્રિયાપદનો પ્રકાર એટલે તે સકર્મક છે કે અકર્મક તે જાણવું; પછી ફક્ત ક્રિયાપદ એટલું જાણવું; પછી ત્રીજો ધાતુ; ચોથો ભેદ; પાંચમો કાળ; છઠો પુરૂષ; સાતમી જાતી; આઠમું વચન કેટલું.

ક્રિયાપદનું અર્થ પદરહેદ કરી રહ્યા પછી છેલ્લે કર્તા ને કર્મ એ જ જાણવાં જોઈએ. તેમજ ત્યાર પછી જો ક્રિયાપદનું પદરહેદ કીધું હોય તેનું નામ દેવું; ત્યાર પછી પાછો ક્રિયાપદનો કયો પ્રકાર, ને કયો પ્રયોગ છે એટલાં બાનાં છેલ્લાં જાણવાં જોઈએ.

આ પાઠમાં ક્રિયાપદના કાળ વિષે સારી રીતે સમજાવ્યું હોવાના પાઠમાં ક્રિયાપદના કર્તા કર્મ વિષે કેટલામાં આવશે.

ચાલ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧૩).

કાળ એટલે ધી ૨ મુખ્ય કાળ કેટલા છે ને તે કયા ક

૫૧ ૩ વર્તમાન કાળ કયો અને તેના દાખલા આપો? ૪ ભૂત
 કાળ કયો અને તેના દાખલા આપો? ૫ ભવિષ્ય કાળ કયો અ-
 ને તેના દાખલા આપો? ૬ વર્તમાન કાળ કેટલા પ્રકારના છે ને
 તે કયા કયા? ૭ ભૂત કાળ કેટલા પ્રકારના છે ને તે કયા કયા? ૮
 ભવિષ્ય કાળ કેટલા પ્રકારના છે ને તે કયા કયા? ૯ વર્તમાન કાળ
 પારખવાની નિશાની શું છે? ૧૦ અનિયમિત વર્તમાન કાળ એટલે
 શું? ૧૧ અનિયમિત વર્તમાન કાળ કેમ જાણાઈ આવે છે? ૧૨
 વિધિ વર્તમાન કાળ એટલે શું? ૧૩ વિધિ વર્તમાન કાળ કઈ
 નિશાની ઉપરથી જાણાઈ આવે છે? ૧૪ જે ક્રિયાપદને છેડે વા-વી
 -વું-વાં-વો આવે તે હું મેંશાં વિધિ વર્તમાન કાળ સમજાવો કે?
 ૧૫ જે ક્રિયાપદને છેડે વા-વી-વું-વાં-વો આવે તે પ્રજ્ઞ તે વિ-
 ધિ વર્તમાન કાળ ધતો નથી એવા કોઈ કોઈ દાખલા આપો?
 ૧૬ અનિયમિત ભૂત કાળ એટલે શું? ૧૭ અનિયમિત ભૂત કાળ
 પારખવાની નિશાની શું છે? ૧૮ સંકેત ભૂત કાળ એટલે શું, અને
 તે ઝટ કેમ પરખાઈ આવે છે? ૧૯ ભવિષ્ય કાળ પારખવાની
 નિશાની શું છે? ૨૦ જે ક્રિયાપદને છેડે શ, શો, શો, શું, આ-
 વે છે છતાં કોઈ વખત તે ભવિષ્ય કાળ ધતો નથી એવા ક્રિયાપદ
 તે કયા કયા? ૨૧ આ ધાતુ એને મૂળ ભેદમાં વર્તમાન, અનિય-
 મિત વર્તમાન, વિધિ વર્તમાન, ભૂત, અનિયમિત ભૂત, સંકેત
 ભૂત, ને ભવિષ્ય એ સાતે પ્રકાર કાળના લગાડો? ૨૨ મારે ધા-
 તુને શક્ય ભેદમાં કાળના સાતે પ્રકાર લગાડો? ૨૩ ક્રિયાપદને
 કુદૃષ કેટલા હોય છે, ને જની વચ્ચે કયા કયા લાગે છે? ૨૪ પુ-

૨૫, જલતી, ને વચન વિષે આગળ વાત શું શું આવી ગઈ છે? ૨૬ ક્રિયા ક્રિયાના ક્રિયાપદની જની અટ જણાઈ આવે છે? ૨૬ ક્રિયાપદનું પદચ્છેદ કરતી વખતે પેહલેથી છેલ્લે સુધી અનુક્રમે શું શું બાલબુ જોઈએ? ૨૭ ક્રિયાપદનું ખર્ચ વ્યાકરણ થઈ ૨૮ ત્યાર પછી વાક્યમાં શું શું ખતાવવું જોઈએ?

ક્રિયાપદના કર્તા કર્મ વિષે.

આગલી પાઠ છાત્ર વિષેનો ગયો, હવે આ પાઠમાં ક્રિયાપદના કર્તા કર્મ વિષે વાત ચલાવીએ.

કર્તા એટલે ક્રિયાપદમાં ક્રિયાનો કરનાર, ને કર્મ એટલે કર્તાની કૃતિ એટલે ક્રિયાપદમાં કર્તા જે કંઈ પોતાની ક્રિયા અથવા કામ કરે છે તે.

વાક્યમાં ધણેખરે ટેકાણે પેહલું કર્તા, પછી કર્મ, ને છેલ્લે ક્રિયાપદ આવે છે.

હંમેશાં કર્તા પેહલી ને ત્રીજી વિભક્તિમાં, ને કર્મ પેહલી ને બીજી વિભક્તિમાં આવે છે.

કર્તા જે પેહલી વિભક્તિમાં હોય તો કર્તાની જલતી વચન ક્રિયાપદને લાગે છે. જેમ—રામણે હાડમ ખાતો હતો તેમજ કર્તા જે ત્રીજી વિભક્તિમાં હોય તો કર્મની જલતી વચન ક્રિયાપદને લાગે છે. જેમ—નખીને લૂગડાં સોવાડ્યાં.

કર્તાની જલતી વચન ત્યારે ક્રિયાપદને લાગે છે અથવા ત્યારે ક્રિયાનાયજ કર્તા હોય છે, ત્યારે કર્તા જે પુરુષમાં હોય છે તેજ.

પુરૂષ ક્રિયાપદને લાગેછે. નેમ—હમે આવીશું, એમાં આવીશું એ પહેલો પુરૂષ; તમે-અહુ દાઢ્યા, એમાં દાઢ્યા એ બીજો પુરૂષ.

કર્મની જગી વચન જ્યારે ક્રિયાપદને લાગેછે અથવા જ્યારે ક્રિયાનાથજ કર્મ હોય છે, ત્યારે કર્મ જે પુરૂષમાં હોય છે તેજ પુરૂષ ક્રિયાપદને લાગેછે. નેમ—હમે કેરી ખાવી, એમાં ખાવી એ ત્રીજો પુરૂષ; તમે વાધ માર્યો, એમાં માર્યો એ ત્રીજો પુરૂષ.

કાંઈ વખત કર્તા એક વચનમાં છતાં તેને માન આપવા સારૂં બહુ વચનમાં વાપરવાની રીત છે, ત્યારે તે વખતે તેનું ક્રિયાપદ પણ બહુ વચનમાં વપરાય છે નેમ—ખાપ જમ્યા, મેહેતાજી આંબ્યા, શેઠ સીંચાંબ્યા.

કર્મ છે તે કેટલાક ક્રિયાપદમાં એ આવેછે. નેમ—માફા-શજ વાણીઆને લાડુ જમારેછે; નગીને છોકરીને બદામ આપી. અહિંયાં લાડુ, બદામ એ પહેલું અર્થ કર્મ; અને વાણી-આને, છોકરીને એ બીજું કર્મ છે.

વખતે કાંઈ વાક્યમાં ક્રિયાપદ સંકર્મક હોયછે પણ ત્યાં કર્મ હાજર હોવું નથી અને ત્યાં કર્મ તો હોવુંજ નોંધવું એમ માલમ પડે, તો કર્મ તે જગોએ અધ્યાહાર સમજીને મૂકવું નેમ—તે માણસ વાંમશે, ઘેલાએ આવીને લખ્યું; અહિંયાં “વાંમશે તથા લખ્યું” એનું બધું પદઅંદર કરી રહ્યા પછી આમ બોલવું કે (માણસ કર્તા, વાંમવાનું કર્મ, વાંમશે ક્રિયાપદ; તેમજ

૧ અધ્યાહાર એટલે ખૂદલું ખતાવેલું નહીં, પણ તે મનમાં સમજીને બોલારેયા કેહેવું તે.

ધેસો કર્તા, લખવાનું કર્મ, લખ્યું (ક્રિયાપદ) એ પ્રમાણે બાલવું કેમકે કર્મ ને લખવાનું, લખવાનું તે આ જગતોએ અધ્યાહાર છે.

જ્યારે કોઈ ક્રિયાપદમાં ક્રિયાનાથન કર્મ હોય છે ત્યારે તે ક્રિયાનાથ હંમેશાં પેટુલી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ-તમે દુધપાક ખાધો, તેજી લાત મારી.

છેલ્લું કર્તા કર્મ વિષે સારી પેઠે સમજાવ્યું તેથી આ પાઠ ક્રિયાપદ વિષેનો પુરો થયો, માટે હવેનો પાઠ અન્યથ વિષેનો આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧૪).

ક્રિયાપદનો કર્તા એટલે શું? ૨ કર્મ એટલે શું તે બાલો? ૩ વાક્યમાં પેટુલું કર્તા આવે છે કે કર્મો ૪ કર્તા કર્મ પછી વાક્યમાં છેલ્લે શું આવે છે? ૫ હંમેશાં કર્તા કઈ વિભક્તિમાં આવે છે, ને કર્મ કઈ વિભક્તિમાં આવે છે? ૬ કર્તાની જ્ઞાતી વચ્ચે ક્રિયાપદને કયારે લાગે છે? ૭ કર્મની જ્ઞાતી વચ્ચે ક્રિયાપદને કયારે લાગે છે? ૮ જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્તા હોય છે ત્યારે ક્રિયાપદને કયો પુરૂષ લાગે છે? ૯ જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્મ હોય છે ત્યારે ક્રિયાપદને કયો પુરૂષ લાગે છે? ૧૦ કર્તા એક વચનમાં છતાં કોઈ વખત તે બહુ વચનમાં વપરાય કે નહીં, અને વપરાય તો કયારે? ૧૧ જ્યારે કર્તા એક વચનમાં છતાં તે બહુ વચનમાં વપરાય, ત્યારે તેનું ક્રિયાપદ કયા વચનમાં આવે? ૧૨ બધા વાક્યમાં એકજ કર્મ આવે છે શું? ૧૩ જેમાં બે કર્મ આવે એવા બે ગ્રંથ વાક્યો બાલો? ૧૪ વખતે કોઈ વાક્યમાં ક્રિયાપદ સંકર્મક હોય

પછે પણ ત્યાં કર્મ હાજર હોતું નથી, ત્યારે તે જગોએ ક્રિ-
યાપદનું બધું પદચ્છેદ કરી રહ્યા પછી કર્મ કરતી વખતે
કર્મ વિષે શું બોલવું? ૧૫ જ્યારે કોઈ ક્રિયાપદમાં ક્રિયાનાથજ
કર્મ હોય છે ત્યારે તે ક્રિયાનાથ કઈ વિભક્તિમાં આવેછે? ૧૬
નીચેના વાક્યોમાં ક્રિયાપદ કઈ જાતી, વચન, પુરૂષ, ને કાળમાં
છે તે બોલો?

“ તમારો આ વીમાર તો મને બહુ ગમ્યો નાનો તો
આપણને છોકરા ખરાબર છે. બંને છોકરાં ખોશ, ખોશ, ને
એન કરેશ. ભાઈ સાહેબ હવે તમે આવો ને ઉતાવળ કરો ને
આપણા શેઠને તેડાનો, અથવા તેડવા સારૂ એક માણસ મોક-
લાય તેમ કરો.”

૧૭ નીચેનાં વાક્યો અશુદ્ધ છે તેને શુદ્ધ કરો?

ઈશ્વર દુનિયાં સરજી છું. ગંગાનું પાણી અગ્નિ તરફેણ
વેડતી જાયછે. ઘણો વખત માંદું માણસ સારો થાય. વર રા-
જ ધીસમાં સારો દેખાતાતા ઘણું એસડ કરે તો ગુણ લાગ્યા-
ઈશ્વર ઉપકાર માન્યો જોઈએ કે માણસને તેણે ઘણું કામગીરી વ-
રતુ બનાવી છે. આવતી અગીઆરસે જગૃણ થયું. બધું રાતે
ન્યાત જમશે. આજી ડાંગર તે સારો પાક્યો.

૯૪૪૪ વિષે.

અન્યથા જ્યારે ને સમજના રૂપમાં કંઈ ફેરફાર ન થતા
તે થતાને રૂપ હંમેશા રહેછે તે. જેમ—અથવા, અને, ને,

તથા. નહીં, પાણ, પાણે, સાથે, હળવે, હા વગેરે.

નામ સર્વનામ વગેરેની સાથે અને વાક્યો જોડવામાં નો શબ્દ ખાંચે ખાંચે આવે, અને તે બીજા વર્ગોમાં ગણતા નહીં હોય તે તેને અઘપય સમજવા. જેમકે-જમનાની સાથે હું તો આવત, પણ એક ખરાબને લાંબે તેમ ખાંચું નહીં. આ વાક્ય-માં સાથે, તો, પણ, લાંબે, તેમ એટલા શબ્દો અઘપય છે.

અઘપયના મોટા પ્રકાર ચાર ક્રિયા છે. ઉભયાન્વયી, કે-વળ પ્રયોગી, શબ્દ યોગી ને ક્રિયા વિશેષણ.

ઉભય એટલે એ, ને અન્વયી એટલે જોડનાર; એ શબ્દ કે વાક્યને જોડનાર તેને ઉભયાન્વયી અઘપય કહે છે. ઉભયાન્વયીને કેટલાક વાક્યયોગી કહે છે તે ખરું છે, કેમકે તે હં-મેમાં વાક્ય તથા શબ્દને જોડે છે જેમ—ખુરસી ને ટેબલ; જા-જમ તથા તકી ખાડ કાશી, છોટુ, અને મગન ગણે આઠ્યા.

અગર, અગર જો, અથવા, અથવાતો, અને, છ'આ, છ-આને, ઉરકે, એઠસે, ઓર, કદાચ, કદાપી, કદાસ, કદી, કપી, કપુ, કાં, કાંકે, કાંજો. કાંપ, કાંપજો, કારણકે, કાંવા, કે, કેમકે, કેમજો, જત જો, જો, તથા, તથાપિ, તથાપિ, તો, તોએ, તો-એ પણ, તોપણ, તોની, દીગર, નજે, નહીંતે, નીકર, ને, પ-ણ, પરંતુ, ખજકે, મગર, મગર જો, માટે, રજે, રજેને, લેકી-ન, વરી, વળે, વા, વાકતે, ચીદને, ચાથીજો, સામી, સામું, સામી, સામો, એ અથા ઉભયાન્વયી અઘપયના ક્રિયાજો છે.

ઠપારે કોઈ ઉભયાન્વયી અઘપય કોઈ અપત શબ્દની

સાથે આવે છે ત્યારે તે શબ્દચોગી અવ્યયમાં ગણાય છે. જેમ-
તેની સાથું જુઓ, ઓપડીને માટે પુકું, ચોરને વાસ્તે લાકડીઃ
આ વાક્યમાં સાથું, માટે, વાસ્તે એ બધા શબ્દચોગી અ-
વ્યય ગણાવા.

કેવળ પ્રયોગી અવ્યય એટલે જે બાલ ગ્રામિંતો જો-
રસાથી છુટા બોલાય છે અને જેથી હરખ, શોક, ગભરાટ, નવા-
ઇ, ધાસ્તી વગેરે સમજાવે છે તે.

અધધધ! અફસોસ! અર! અરરર! અર! અર અર! અર
રામ! અલી! અલ્યા! અલ્યાએ! અરતુ! અહા! ઊ! ઊહું!
આફીન! આમીન! આહા! એ! ઓપ! ઓપરે ઓપ! ઓર!
ઓહો! ઓં! ઓં! ઓહો! કલ્યાણ થાઓ! કાં! કાંપ! ખખર-
દાર! ખરે! ખરેખર! ખનેખાત! ખીસ! ચુપ! ચુપ ચુપ! ચુપ
ચુપ! છટ! છન! છન છન! છી! છી છી! છીટ! જી! જો! જો
જો! જો! જો જો! જુવો! ડુમ! ડુમ ડુમ! તથાસ્તુ! તોખા! થુ!
થુ થુ! થે થા! ધન ધન! ધિક! ધત! ધૂત! પાઈસ! ફટ! ફુ! ખસ!
ખસ ખસ! ખાપરે! ભયે! ભલે ભલે! ભવરતુ! રામ રામ! રે!
વા! વાડ! વાડ વાડ! વાવા! વાહા! વાહારેવા! વાહાવા! વાહા-
વાજી! વાહાવાજી વાહાવા! વાહાવારે વાહાવા! ચાખાસ! શ્રી રાં-
મ! ફવસ્તિ! સાચે! હટ! હડ! હડે! હરી હરી! હાહી! હાપ!
હાપ હાપ! હાપરે હાપ! હાશ! હે! હેં! હે! હેં! હું! એ બધા
કેવળ પ્રયોગી અવ્યયના દાખલા છે.

શબ્દચોગી અવ્યય એટલે જે અવ્યય શબ્દની સાથે

જોડાયેલા હોય છે, ને જે ક્રિયાપદ સાથે સંબંધ રાખે છે તે કે-
ટલાક અપાકરણોમાં શબ્દયોગીને નામ યોગી કહે છે, તેનું કા-
રણ પણ એજ કે તે અન્યપદ હંમેશાં નામ તથા સર્વનામ વ-
ગેરેની સાથે આવે છે.

નામ તથા સર્વનામને છેડે ના, ની, ને આવે છે ને ત્યાર-
પછી તેની સાથે જે અન્યપદ આવે છે તે ધર્મ કરીને શબ્દયો-
ગીજ હોય છે. જેમ-કુંચીને વાસ્તે, ધરની માટે, સુગીના કરતાં,
ઢેબલને માટે, તેના વગર, તેની ઉપર-અહિંયા વાસ્તે, માંહે,
કરતાં, માટે, વગર, ઉપર એ બધા શબ્દયોગી અન્યપદ છે.

જે શબ્દયોગી અન્યપદની પેઠેલાં ધણીખણ ના

આવે એવા ધણીએક હાખલા.

ઉપરાંત, કરતાં, થકી, પ્રતિ, પ્રત્યે, પાકી, પાખી, પાણ, બમણ, લગી, લગીણ, વગર, વડે, વતરોગ, વના, વરણે, વિ-
ણ, વિના, શિવાય, સંબંધી, સંમંધી, સુધી, સુધ્યાં, સુધ્યાંત,
સોત, હસ્તક, હસ્તગ.

જે શબ્દયોગી અન્યપદની પેઠેલાં ધણીખણી વી

આવે એવા ધણીએક હાખલા.

અભાઉ, અગાડી, અડોઅડ, અધવચ, આગળ, આરપાર,
આસપાસ, આસેપાસે, ઉપર, ઉપર નીચે, અંદર, કને, બમ,
બોડે, જોડાજોડ, જોડે, જોડે જોડે, તરફ, દરમ્યાન, નજદીક,
નજીક, નીચે, નીચે ઉપર, પછવાડે, પડે, પડણે, પર, પ્રમાણે,
સાચળ, પાર, પાસ, પાસે, પૂઠળ, પૂઠે, પર, પેઠેલાં, પડે,

ખાખત, ખાખે, ખાહાર, ખીમ, ભણી, મદ્યે, મહી, માં, માર-
ફતે, માંહી, માંહે, મેળે, રૂએ, રૂપરૂ, લગભગ, લગોલગ, વ-
ચગાળે, વચમાં, વચ્ચે, વચ્ચોવચ, વતી, વતે, વાંસળ, વાંસે
વેર, સન્મુખ, સમક્ષ, સમીપ, સમેત, સાથે, સોડા સોડ, સોડે,
સોડે સોડે, સામણિ, સામું, સામાં, સામે, સામો, સંગાતે, ઉગુર,
હરપર, હેઠળ, હેઠળ ઉપર, હેઠાં, હેડે.

જે શબ્દ યોગી અવ્યયની પેઠેલાં ધણીખરા ને

આવે એવા ધણાએક દાખલા.

અર્થે, કરીને, કાળે, કારણે, ખાતર, ઠેકણે, ખદ્દે, મારે,
લગતું, લીધે, લેખે, વાસ્તે, વિષે, સારૂ.

જે શબ્દ યોગી અવ્યયની પેઠેલાં ધણી વખત ના, ની, ને
કશું આવતું નથી ને ન્હાની પેઠેલાં નામ સર્વનામ વિશેષણ ધ-
ણીખરા વિભક્તિ વગર આવેછે તેવા શબ્દ યોગી અવ્યયના દાખલા.

કેરી, કેરૂં, કરો, કરાં, હુંકડા, તણી, તણું, તણી, તણાં,
તલગ, દાખલ, દીઠ (માથા દીઠ), નિકટ, ભેર, મોઝાર, રહિત,
લગત, વેર, સર (કાપદા સર), સહિત, સહી (પારસો સહી)

જ્યારે કાંઈ શબ્દ યોગી અવ્યયની પેઠેલાં ના, ની, ને ન-
થી આવતા ને તે શબ્દ યોગી ક્રિયાપદને મોખરે પેઠેલાં આવે
છે તો તે અવ્યય ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયમાં ગણાય છે. જેમ-
ઉપર જમ્મો, પાછળ ફરો, માંહે બેસો, હેઠળ રોહો; અહિંયાં
ઉપર, પાછળ, માંહે, હેઠળ એ શબ્દો શબ્દ યોગી અવ્યય.
નહીં પણ ઠેકાણું બતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયમાં ગણાયછે

આ પાઠમાં ઉભયાન્વયી, કેવળ પ્રયોગી, ને શબ્દ યોગી એ ત્રણ જાતના અંયય વિષે કેહેવામાં આંચું, મારે હવેના પાઠમાં ને એથી અંયય ક્રિયા વિશેષણ બાકી છે તે વિષે કેહેવામાં આવશે.

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧૫).

અંયય એટલે શું? ૧ વાક્ય વાંચતાં અંયય શી રીતે જાણી આવેછે? ૩ અંયયના કેટલાક દાખલા આપો? ૪ અંયયના મોટા પ્રકાર કેટલા ક્રીયા છે ને તે કયા કયા? ૫ ઉભયાન્વયી અંયય એટલે શું? ૬ ઉભયાન્વયી અંયયને 'બીજું' નામ શું કેહે છે? ૭ ધણા ખરા ઉભયાન્વયી અંયયનાં નામ બાલી જાઓ? ૮ જ્યારે કોઈ ઉભયાન્વયી અંયય શબ્દની સાથે આવેછે ત્યારે તે કયા અંયયમાં ગણાયછે? ૯ ઉભયાન્વયી શબ્દયોગીમાં વપરાય એવા કેટલાક નાના વાક્યો બાલો? ૧૦ કેવળ પ્રયોગી અંયય એટલે શું? ૧૧ કેવળ પ્રયોગી અંયયની શું શું ખાલમ પડી આવે છે? ૧૨ કેવળ પ્રયોગી અંયયના સામટાં નામ દઈ જાઓ? ૧૩ શબ્દયોગી અંયય એટલે શું? ૧૪ શબ્દ યોગીને 'બીજું' નામ શું કેહે છે? ૧૫ શબ્દ યોગી અંયય ધણું કરીને કેમ પરખાઈ આવેછે? ૧૬ ને શબ્દયોગી અંયયની પેઠેલાં ના આવે એવા ધણાએક દાખલા બાલો? ૧૭ ને શબ્દયોગી અંયયની પેઠેલાં ના આવે એવા ધણાએક દાખલા બાલો? ૧૮ ને શબ્દ યોગી અંયયનો પેઠેલાં ને આવે એવા ધણાએક દાખલા બાલો? ૧૯ ને શબ્દયોગી અંયયની

પેહેલાં ઘણી વખત ના-ની-ને આવતું નથી, ને તેની પેહેલાં નામ સર્વનામ વિશેષણ વિભક્તિ વગર વખતે આવે છે એવું કેટલાકના નામ હો? ૨૦ જગ્યાએ ડોકાઈ શબ્દયોગી અવ્યયન પેહેલાં ના-નો-ને કશું આવતું નથી, પણ તે અવ્યયની પછી પાસે ક્રિયાપદ આવેછે ત્યારે તે શબ્દયોગી શામાં ગણાય છે?

ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય વિષે.

ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય એટલે જે અવ્યય ડોકાણું, વખત રીત, નકાર, સ્વિકાર, નિશ્ચયપણું વગેરે ખતાવતાં છતાં ક્રિયાપદની સાથે રહી તેનો ગુણ ખતાવેછે તે. જેમ-આજે, એટલામાં, એમ, અંહી, તેમ, તંહી, ત્યાં, ફરીને, ખસા, હા વગેરે.

ડોકાણું ખતાવનાર, વખત ખતાવનાર, રીત ખતાવનાર, નકાર ખતાવનાર, સ્વિકાર ખતાવનાર, નિશ્ચય ખતાવનાર, ગતિ ખતાવનાર, અનુક્રમ ખતાવનાર, કારણ ખતાવનાર, કથિતિ ખતાવનાર વગેરે ઘણી જાતના ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય થાયછે, પણ તેમાંના મુખ્ય વપરાતા પેહેલાં ઉપલા છ ભેદ વિષે ખુલાસાથી એત્રે ખતાવ્યું છે.

ડોકાણું ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય એટલે જે અવ્યયની ડોકાણું હંઆ જગ્યા માલમ પડેછે તે. વખત ખતાવનાર એટલે જેનાથી વખત માલમ પડેછે તે. રીત ખતાવનાર એટલે જેનાથી રીત અથવા તરેહ માલમ પડેછે તે. નકાર ખતાવનાર એટલે જેથી નાનોજ જવાબ ગણાય તે. સ્વિકાર ખતાવનાર

એટલે નેથી હાનોજ જવાબ જણાય તે. નિશ્ચય ખતાવનાર
એટલે નેનાથી નફી પાણુ માલમ પડેછે તે. નિશ્ચય ખતાવનાર
ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયને નિશ્ચયાર્થક અવ્યય કહેછે.

ટોકાણાં ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયના ધાણાપરા દાખલા.

અગાડી, અડોઅડ, અત્રે, આગળ, આધા, આણીકાર,
આણી ગમ^૧, આણી તરફ^૨, આણી પાસ^૩, આણી ખાનુ^૪,
આણીમેર^૫, આધમણે, આ પાસ, આ પાસે, આફી, આમ,
ઈદર, ઈફી, ઈંહાં, ઊગમણે, ઊચે, ઊદર, ઉપર, એમ, એરો,
અંદર, અહિં, અહિંયાં, અહિંયાં તહિંયાં, અહિં તહિં, ક્યાં,
કંહીં, કંહીયાં, કીફી, કીદર, કેણીગમ, કેચે, ચારેગમ, ચોગર-
હમ, ચોતરફ, ચોપાસ, ચોમેર, છેટે, જ્યાં, જ્યાં જ્યાં, જ્યાં
ત્યાં, જંહીં, જંહીંયાં, જંહીં જંહીં, જીફી, જેણી ગમ^૬, જે
ડાળેડ, ટોક, તત્રે, ત્યાં, ત્યાં આગળ, ત્યાં ત્યાં, તજે, તળીએ,
તોફી, તેણીગમ^૭, તંહીં, તંહીંયાં, તંહીંઆં આગળ, થડમાં,
દૂર, નજવીક, નજીક, નામવાણે, નીચે, પછવાડે. પડખે, પણે,
પંહીં, પંહીંયાં, પાછળ, પાસે, પાંહાં, પૂઠે, પહી ગમ, બધે,
બધે બધ, બાહાર, મધ્યે, મહીં, માહે, લગોલગ, વચગાળે,

૧-૨-૩-૪-૫ જેમ એ પાંચ શબ્દો છે તેમ બધે બધ
શકે. જેમ—કેણી ગમ, કેણી તરફ, કેણી પાસ, કેણી ખાનુ,
કેણી મેર; જેણી ગમ^૬ છે તેમ જેણી તરફ, જેણી પાસ, જે-
ણી ખાનુ, જેણી મેર; તેણી ગમ^૭ છે તેમ તેણી તરફ, તેણી
પાસ, તેણી ખાનુ, તેણી મેર. એ પ્રમાણે જગ્યાને લગતાં ધણાં
શબ્દો છે, તે બધાં ટોકાણાં ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ જાણવાં.

ધમગાં, વચ્ચે, વાંસે, વેગળે, શીદ, સર્પત્ર, સામી, સામું, સામી,
સામાં, સોડા સોડ, સંધે, હેઠલી ગમ, હેઠળ, હેઠે

વખત બતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અન્યથા ધણાપરે દાખલા.

અત્યાર ધડી, અત્યાર પછી, અત્યારમાં, અત્યારે લગી,
અત્યારે, અદ્યાપી, અદ્યાપી સુધી, અખ, અખ ધડી, અખી,
અખી સાહેત, અરસામાં, અવલ, અવારે, અસલ, અહરેનીશઃ
આપરે, આગમજ, આગળ, આજ, આજ કાલ, આજ પછી,
આજ પપત, આજ રોજ, આજ લગી, આજ સુધી, આજે
આઠેભમ, આંતરે, આદીઅંતે, આંધળે ધુંધળે, આયનદે, આવતી
કાલે^૧, આવતી પરમદાહાડે^૨, આવતા રાતે^૩, ઉતાવળે, એકા-
તરે, એટલામાં, અંતરે, અંતે, કદી, કદી કદી, કદી મદી, કદી
નહીં, કખ, કખુ, કવચિત, કવચિતજ, કવેળા, કપારે, કપારે
ઓરા, કપારે સોરા, કાલ, કાલે, કાલે અપારે, કાલે સહવારે,
કાલે સાંહાંજે, કેવારે, કોઈ કાળે, કોઈ વાર, કોઈ સમ, અરે
અપારે, અરે મધ્યાને, ધડી ધડી, ધણી વાર, મટ, મડતે પા-
હારે, ઝાંપે, ઝંદ્રોકાળ, ઝંદ્રોજ, છેલ્લી વારે, છેલ્લે, છેલ્લે
સેરવાળે, છેવટે, જખ, જખી, જપારે, જપારે જપારે, જપારે
ત્યારે, જલદી, જલદીયા, જવલ્લે, જથુ, જથુક, જેવારે, જે-
વારે તેવારે, ઝટ, ઝટપટ, તતકાળ, તતએવ, તતક્ષણ, તખ,

આવતી કાલે^૧, આવતી પરમ દાહાડે^૨, આવતા રાતે^૩,
એ શબ્દ છે તેમ ખીજા પણ બોલાય. જેમ—મઈ કાલે, મ-
ઈ પરમ દાહાડે, મઈ રાતે.

ત્યાર કડે, ત્યાર પછી, ત્યારે, તરત, તાજીદે, તાપ્પરતોપ્પ, તુ-
રત, તુરતા તુરત, તેટલે, તેટલામાં, તેવામાં, તેવારે, હર મહિ-
ને, હરમ્યાન, હર રોજરે, હર વરશે, હાહાડે, હાહાડે હાહાડે, દિ-
વસે, દિવસે દિવસે, દીન દીન, દીસે, ઘોળે હાહાડે, નિત્ય, નિ-
ત્ય નિત્ય, નિર તરે, નિશ દીન, પછી, પછે, પ્રથમ, પ્રભાતે,
પરમ, પરમ હાહાડે. પરસુ, પરાર, પરોઢિએ, પત્રમાં, પલક-
માં, પાછળ, પાછળથી, પ્રામિન કાળે, પ્રાતઃ કાળે, પૂર્વે, પહે
હાહાડે, પેહેન વેહલાં, પેહલાં, પો ફટતે, પાહોર, ફરી ફરી,
ખડી ગ જ્જર, ખડી ફજર, ખપારે, ખામદાદે, ખારે માસ, મ-
ધ્ય કાળે, મખ્યાન કાળે, મખ્યાને, મધરાતે, મળસકે, મોડો,
મયા કાળે, રતોવર્ધ, રાત દિવસ, રોજ, રોજ રોજ, રોજંદા,
લાગટ, લાગ લાગટ, લાગતું, વખત એ વખતે, વખતે, વખ-
તે વખતે, વમગાળે, વરસો વરસ, વળતી, વારમવાર, વાર
ફરતી, વારે ઘડી, વારે વારે, વાહાણે વાહે, વેહેલું, વેહેલું
વેહેલું, સફારે, સદા, સદા, સદાકાળ, સદૈવ, સમી સાંજે, સર્વ-
કાળ, સર્વદા, સર્વેશ, સહવારે, સાંજે, સાપંકાળે, સુર અસુરે,
સંધ્યાકાળે, હજી, હજી પણ, હજી લગણ, હજી લગી, હજી;

હર મહિને, હર રોજરે, હર વરશે, જે તેમ હર મહિને,
હર રોજ, હર વરસે; ઘોળે હાહાડે, તેમ ઘોળે દિવસે; નિ-
શ દીન તેમ દીન નિશ; પ્રામિન કાળે તેમ અર્વામિન કાળે;
રાત દિવસ તેમ રાત હાહાડે; વરસો વરસ તેમ મહિને મ-
હિને એ પ્રમાણે ખીજી શબ્દો જોયી વખત જણાય તે ખ્યાને
વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અન્યપ સમજવા.

હજીસુધા, હમણું, હમાણું ને હમાણાં, હંમેશ, હંમેશાં, હર-
ગીસ, હરધડી, હરદમ, હર વખત, હવડાં, હવડાં ને હવડાં,
હવે, હવેથી, હવે પછી, હાલ, હાલ એ હાલ, હાલમાં, હાલ
રાજ, હોણ, હોણને વરસ, હોણને શાલ.

રીત બનાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયના ઘણાખરા દાખલા,
આમ, આસ્ને, આસ્ને આસ્ને, એમ, કેમ, ગમે તેમ,
જમ, જમ જમ, જમ તેમ, જમ ને જમ, જોર જોર, જોસ્સા
જોર, તેમ, તેમ તેમ, તેમ ને તેમ, બીમે, ધીમે ધીમે, ધીરજ-
યા, ધીર, ધીર ધીર, ધીમા રહીને, ધીર રહીને, ધીર શારતે
રફતે રફતે, રેહતે રેહતે, હલુસે, હળવે, હળવે હળવે.

નકાર બનાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયના ઘણાખરા દાખલા

ડમ, ન, નથી, નવ, નહીં, ના, નાજી, નાના, મત, માં
સ્વિકારાર્થક ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયના ઘણાખરા દાખલા
અચ્છુ, અલખત, ખરૂં, હીક, ખાતખુખ, વારૂં, સારૂં, હા
હાજી, હા હા, હોવે.

નિશ્ચય બનાવનાર ક્રિયા વિશેષણ એટલે નિશ્ચયાર્થક

અવ્યયના ઘણાખરા દાખલા.

અચ્છૂક, ખમિત, ખરી, ખરેખર, ખરેખાત, ખરુસે
ખાંખા, જ, જરૂર, નકી, નિરમે, નિસે, નિશંક, ખેડક
બેલાશક, ખેશક.

ક્રિયા વિશેષણ અવ્યયના છ પ્રકારના ઘણા ખરા દાખલા
ઉપર કહી ગયા, હવે એ છ એ પ્રકારમાં ગણાતા નથી એવા કે

ટલાક ક્રિયા વિશેષણ અન્યપના દાખલાં.

અકસ્માત, અચાનક, અચાનક, અણમિંતા, અથ, અધ-
વમ, અમથો, અમસ્તકો, અવરચે, આસમાસ, ઇતિ, ઇત્યાદિ,
ઈત્યાદિક, એ, એકદમ, એકાએક, એ માટે, એટલા માટે, એ
વગર, એ વગરે, એ વગેરે, એ વના, એ વિના, એ શિવાય
ઓમિંતા, અંતરિઆળ, અંતરિક્ષ, ખાએ ખાએ, ઝર, ગડ-
ગડ, ગણ ગણ, ઘણું કરીને, ઘણું ખરું, ઘણાંમાં ઘણું, ધમ ધમ,
ચક્ર ચક્ર, ચપ ચપ, ચમ ચમ, છયોક, છન છન, છમ છમ,
જહાનમથી, જહુરાંત, ટપક ટપક, ઠપક ઠપક, ડગમગ, તડા-
તડ, તે માટે, થોડામાં થોડું, થોડે થોડે, દડદડ, ધગ ધગ, ધડ
ધડ, ધમ ધમ, ધમ ધોકારે, નાહક, ફકત, ફગફગ, ફકફક, ફરી,
ફરીથી, ફરીને, ફીર, ખડખડ, ખલા લેનો, ખસ, ખી, ખુદ્દિ પૂ-
રક, ખેડક નાહક, ભગભગ, ભલે, ભાગ્યેજ, ભાગ્યેજો, માત્ર
મુખ્યત્વે, લગભગ, લપક લપક, વગરે, વગેરે, શાને કાળે, શા
માટે, શા વાસ્તે, સડસડ, સાજાણ, સદાવરે, સપક સપક, સા-
હાત, સોવસો, હક નાહક

ઉપલામાંના કેટલાક ક્રિયા વિશેષણ અન્યપ ન્યારે હરખ,
નવાઈ, ગભરાટ વગેરેના કારણથી બાલાયછે ત્યારે તે કેવળ પ્ર-
ચોગીમાં ગણાયછે. નેમ-ખરખર! ખરખાત! છન! ધમ! ભલે!

હોકરાઓ શબ્દના ને મુખ્ય પાંચ ભાગ નામ, સર્વનામ,
વિશેષણ, ક્રિયાપદ, ને અન્યપ તે વિષે તમને સારી થોડે થી-
ખવવામાં આંખું, તે જિલી જશો નહીં. હવે નામ ઉપરથી વિ-

શબ્દ ક્રમ થાય, નામ ઉપરથી ક્રિયાપદ ક્રમ થાય, તેમજ વિશેષણ ઉપરથી નામ ક્રમ થાય, ક્રિયાપદ ઉપરથી નામ ક્રમ થાય વગેરે આપતના હાખલા સમજાઈ છૂં તે પાઠ રાખજો-

યાદ દાસ્તને વાસ્તે પ્રશ્ન. (૧૬).

ક્રિયા વિશેષણ અંયય એટલે શું? ૨ ક્રિયા વિશેષણ અંયયના કેટલાક હાખલા આપો? ૩ ક્રિયા વિશેષણ અંયય કેટલી જાતના થાય છે ને તે કયા કયા? ૪ ટોકાણું, વખત, રીત, નકાર, સ્વિકાર, અને નિશ્ચય ખતાવનારા ક્રિયા વિશેષણ અંયય એટલે શું? ૫ નિશ્ચય ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અંયયને શું કહેછે? ૬ ટોકાણાં ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અંયયના ધણાખરા હાખલા આપો? ૭ વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અંયયના ધણાખરા હાખલા આપો? ૮ રીત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અંયયના ધણાખરા હાખલા આપો? ૯ નકાર ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અંયયના ધણાખરા હાખલા આપો? ૧૦ સ્વિકારાર્થક ક્રિયા વિશેષણ અંયયના ધણાખરા હાખલા આપો? ૧૧ નિશ્ચયાર્થક અંયયના ધણાખરા હાખલા આપો? ૧૨ જે ક્રિયા વિશેષણ અંયય ટોકાણું, વખત, રીત, નકાર, સ્વિકાર, અને નિશ્ચય ખતાવનાર અંયયમાં સામાન્ય નથી એવા અણઅણક નાં નામ દો? ૧૩ કેટલાક ક્રિયા વિશેષણ અંયય જપારે હરખ, નજાઈ, ગભરાઈ વગેરેના કારણથી ખાલાપછે ત્યારે તે કયા અંયયમાં ગણાય છે? ૧૪ જામિના વાક્યોમાં અંયયો કય

કયા, અને તે બધા કંઈ કંઈ જાતના છે તે શોધી કાઢાડો ?

ભલે! ભાઈ તારી અક્કલ તો ખરી. ખરે! તું બહુ હા-
શિઆર માણસ. આજ સુધી તેની પાસે પૈસા દીક હતા. આ-
હાર દેશાવર જતો ત્યારે આંતરે આંતરે તે ફુકાન ઉઘાડતો.
તમે આવતે તો હું દોડત કે ની? હું જળ કેમ ભરું રે મા-
રી સન્મુખ રાજનરામ ઉભા. આમ આવીને એમ કરે. નારે
ભાઈ ના, હાજી હા કરવી નહીં, હોવે અધવચ્ચ ફસાવું નહીં.

૧૫ નીચેના વાક્યોમાં દર એક શબ્દનું પદ્મછેદ કરો?

કસેનના વાડામાં જોવી ગાય ચેલા ખાવા આવી કે તુરત
તેને હાંકી કાઢાડવામાં આવી હતી. ૨ ક્રાન્સમાંથી પાછા હઠ્યા
થઈ મુસલમાન લોકે રષેનમાં એકઠું મોટું રાજ સ્થાપન, કીધું.
૩ યુરોપ ખંડમાંથી નેપોલ્યન ગયા ત્યાર કેડે ફ્રેન્ચની મદ-
દથી રષેનનો રાજ પોતાની મરજી મુજબ રાજ કરવા લાગ્યો.
૪ કોઈએ એમ ન જાણવું કે નિશાળેથી ઉઠ્યા એટલે ભણી
મૂકયા, માણસ જો આડે તો જીવે ત્યાં સુધી પોતાનું જ્ઞાન વ-
ધારી શકે.

૧૬ નીચેની કવિતામાં નામ શિવાય બધા શબ્દનું પ-
દ્મછેદ કરો?

વરસે ખસેતાં ખારમી, તારીખ તે સંક્રાંત; જુન પાંચમીએ
જઈ મળે, રવિ મુગધર નહીં જાંત. ૨ સમૃદ્ધિ આવી છતે, કાઠી
ધનની ફાળ; મન મોટું નહીં જોહનું, લે તુચ્છ શઠ કંગાળ. ૩
સર્વ શક્તિ ધરી તેં હરી, તીક્ષ્ણ આખથી જોય; અને વાત

બહુ ખૂણમાં, દીલ ગુફામાં હોય. ૪ વિક્રમ કહે વનિતા સુણી,
મૂળ વિમાર મર્મ; સંદેહ મન શાને કરે, વરણું ધરીને ધર્મ.

નામ ઉપરથી વિશેષણ થયલા

એવા કેટલાક શબ્દો.

નામ.	વિશેષણ.	નામ.	વિશેષણ.
અકલ	અકલ્યાણ.	કસર	કસરીઆ.
અમદાવાદ	અમદાવાદી.	કાઠિઆવાડ	કાઠિઆવાડી.
અંગ્રેજ	અંગ્રેજી.	કાસ્તીર	કાસ્તીરી.
અહંકાર	અહંકારી.	કીર્તિ	કીર્તિવંત.
આનંદ	આનંદી.	કુંવરી	કુંવારી.
આભાર	આભારી.	કોકણ	કુકણી.
આરબ	આરબી.	કોપ	કોપાયમાન.
આરમાન	આરમાની.	ખાનદેશ	ખાનદેશી.
આળસ	આળસુ.	ખાર	ખારીલું.
ઇનસાફ	ઇનસાફી.	ખુંધ	ખુંધો.
ઇરાન	ઇરાની.	ખુસ્બો	ખુસ્બોદાર.
ઉદ્યમ	ઉદ્યમી.	ખંડણી	ખંડિઆતા.
ઉદ્યોગ	ઉદ્યોગી.	ખંખાત	ખંખાતી.
ઉપચોથ	ઉપચોગી.	ગર્વ	ગર્વિષ્ટ.
કચ્છ	કચ્છી.	ગાયકવાડ	ગાયકવાડી.
કપટ	કપટી.	ગુંચવણ	ગુંચવણી.

નામ. વિશેષણ.
 ગુજરાત—ગુજરાતી.
 ધા—ધાયલ.
 અરેતર—અરેતરીંગ.
 મીક—મીકાણું.
 મોન—મોનાઈ.
 જખમ—જખમી.
 જંગલ—જંગલી.
 જરૂર—જરૂરીઆત.
 જત્રા—જત્રાણુ, જત્રાવાસી.
 જોર—જોરાવર.
 ટાક—ટાકું.
 ટેક—ટેકી.
 ટોળ—ટોળી.
 ઠંડ—ઠંડું.
 ડર—ડરામણું.
 તરસ—તરસ્યો.
 તરેહું—તરેહેવાર, તરેહેદાર.
 તોફાન—તોફાની.
 દખાણ—દખણી.
 દયા—દયાળુ, દયાવંત.
 દરદ—દરદી.
 દળદર—દળદરી.

નામ. વિશેષણ.
 દુ.ખ—દુઃખી.
 દેશ—દેશી.
 ધન—ધનવાન.
 ધર્મ—ધર્મિષ્ઠ.
 પરાક્રમ—પરાક્રમો.
 પરાપકાર—પરાપકારી.
 પ્યાર—પ્યારું.
 પાખંડ—પાખંડી.
 પાટણ—પટણી.
 પાપ—પાપી.
 પુન્ય—પુન્યવંત, પુન્યાત્મ.
 પેશવો—પેશવાઈ.
 પંજનખ—પંજનખી.
 ફાલસા—ફાલસાઈ.
 ફિતુર—ફિતુરી.
 ખળ—ખળવાન.
 ખહાનું—ખહાનાખાર.
 ખીક—ખીકણ.
 ભજન—ભજનિક.
 ભપ—ભપકાર.
 ભરૂચ—ભરૂચી.
 ભાખ્ય—ભાખ્યવાન.

नाम. विशेषण.

भार—भारी, भारे.

भूष—भूषण.

भरद—भरदानी.

भलपार—भलपारी.

भांगशेण—भांगशेणा.

भापा—भापाण.

भुंयध—भुंयधगरी.

भेल—भेलुं, भलिन.

भेलेनत—भेलेनतु.

रमत—रमतिआण.

रमूव—रमूव.

रस—रसाण, रसोके.

रान—रानी.

३५—३५णुं, ३५वंतु.

रेत—रेताण.

रेशम—रेशमी.

सोड—सोडकी, (सोडकी).

वडोड—वडोडरीआ.

वतन—वतनी.

नाम. विशेषण.

व्यवहार—व्यवहारिक.

व्यसन—व्यसनी.

विद्या—विद्यावान, विद्वान्.

विषय—विषयी.

शरभ—शरभाण.

शूर—शूरी.

शोभा—शोभायमान, शोभितो.

सदगुण—सदगुणी.

सदाचरण—सदाचारी.

समल—समन्तु, समन्तुक.

सिंध—सिंधी.

सुख—सुखी.

सुरत—सुरती.

सुवावड—सुवावडी.

संसार—संसारी, संसारीक.

छोर—छोरागण.

हुंई—हुंईणुं.

होस—होसीलु.

सान—सानी.

नाम उपरंभी वियापद थयला

एवा केटलाक शब्दो.

નામ. ક્રિયાપદ.
 અકળામણ—અકળાવું.
 અંગન—આંગવું.
 આંકણી—આંકવું.
 ઉતાર—ઉતારવું.
 ઓળખ—ઓળખવું.
 કરા—કરાવું.
 કાપ, કાપણી—કાપવું.
 કુદકારી—કુદવું.
 કેહેવત—કેહેવું.
 કેળવણી—કેળવવું.
 કોપ—કોપવું.
 ખીજ—ખીજવું.
 ખાંડણી—ખાંડવું.
 ખાજ—ખાજવું.
 ગણનગી—ગણવું.
 ગભરાટ—ગભરાવું.
 ગુંથવણ—ગુંથવાવું.
 ગોઠવણ—ગોઠવવું.
 ગંધ—ગંધાવું.
 મડત—મડવું.
 મગફ—મગફવું.

નામ. ક્રિયાપદ.
 મસક—મસકવું.
 માલ—માલવું.
 મિત્ર—મિત્રવું.
 મોડ—મોડવું.
 મૂક—મૂકવું.
 ચોટ—ચોટવું.
 ચાર—ચારવું.
 છાપ—છાપવું.
 જાણતર—જાણવું.
 જનમ—જનમવું.
 જપ—જપવું.
 જમાણ—જમાવું.
 જમના—જમવું.
 જાણ—જાણવું.
 જીવ—જીવવું.
 જંપ—જંપવું.
 ઝરાણ—ઝરવું.
 ઝાપટ—ઝાપટવું.
 ઝીત—ઝીતવું.
 ઝોક—ઝોકવું.
 ઝામ—ઝામવું.

નામ. ક્રિયાપદ.

તપાસ—તપાસવું.

તાણ—તાણવું.

તાપ—તાપવું.

તૂટ—તૂટવું.

તોલ—તોળવું.

યાક—યાકવું.

યાપ—યાપવું.

થુંક—થુંકવું.

દખાણ—દાખવું.

કુખ—કુખવું.

દાડ—દાડવું.

ધાબણ—ધાવવું.

નાચ—નાચવું.

નાહાવાણ—નાહાવું.

નીપજ—નીપજવું.

નીગણુંક—નીમવું.

પરઠાણ—પરઠવું, પઠવું.

પાક—પાકવું.

પાપરણ—પાપરવું.

પીછાન—પીછાનવું.

પીરસાણ—પીરસવું.

પહેરણ—પહેરવું.

નામ. ક્રિયાપદ.

ફાટ—ફાટવું.

ફાડ—ફાડવું.

ફુંક—ફુંકવું.

ફેરફાર—ફેરવવું.

ખગાડ—ખમાડવું.

ખાનવટ—ખનાવવું.

ખાંધણી—ખાંધવું.

ખાફ—ખાફવું.

ખીક—ખીવું.

ખેકક—ખેસવું.

ખાલ—ખાલવું.

ભાણતર—ભાણવું.

ભરત—ભરવું.

ભાંગતી—ભાંગવું.

ભીખ—ભીખવું.

ભૂલ—ભૂલવું.

ભિજ—ભિજવું.

મરોડ—મરોડવું.

માંગણ, માંગણી—માંગવું.

માપ—માપવું.

માર—મારવું.

મેળવણી—મેળવવું.

नाम. क्रियापद.

रभड—रभड्युं.

रभमा—रभ्युं.

रभत—रभ्युं.

रंग—रंग्युं.

रीस—रीस्युं.

रीपणी—रीप्युं.

लभत—लभ्युं.

ललणी—लल्युं.

लंभात—लंभायुं.

लूट—लूट्युं.

वभात—वभायुं.

वस्ती—वस्युं.

वणत—वण्युं.

वणगात—वणग्युं.

वंभत—वंभ्युं.

वा—वायुं.

नाम. क्रियापद.

वाडात—वाडायुं.

विभार—विभार्युं.

विंनणि—विंन्युं.

वेह्यात—वेह्य्युं.

शागुगार—शागुगार्युं.

शरभं—शरभ्युं.

शीभ—शीभ्युं.

शीभवणी—शीभव्युं.

शेक—शेक्युं.

शोभ—शोभ्युं.

शोभा—शोभायुं.

सांभ—सांभ्युं.

सोंपात—सोंपयुं.

सोश—सोशयुं.

हांइ—हांइयुं.

हार—हार्युं.

विशेषण उपरथी नाम थयला एवा केटलाक शब्दो.

विशेषण. नाम.

आतुर—आतुरना.

विशेषण. नाम.

आभाइ—आभाटी.

વિશેષણ. નામ.
 ઉદાર-ઉદારતા.
 ઊનમરતા-ઊનમરતાઈ.
 ઊલ્લાસ-ઊલ્લાસતા.
 કઠણ-કઠણાશ.
 કુંભૂમ-કુંભૂસાઈ.
 કમખખત-કમખખત.
 કમી-કમીના.
 કુશળ-કુશળતા.
 કૃતધ્વ-કૃતધ્વતા.
 કૃતસ-કૃતસતા.
 ખખરદાર-ખખરદારી.
 ખરાખ-ખરાખી.
 ખુશ-ખુશી.
 ગરમ-ગરમી.
 ગરીખ-ગરીખાઈ.
 ચતુર-ચતુરાઈ.
 જખખર-જખખરાઈ.
 જનગૃત-જનગૃતિ.
 જીવાન-જીવાની.
 દશ-દશકો.
 દલગીર-દલગીરી.
 દુષ્ટ-દુષ્ટતા.

વિશેષણ. નામ.
 નરમ-નરમાસ.
 નાદન-નાદની.
 નામદાર-નામદારી.
 નામરદ-નામરદાઈ.
 નિર્ધ-નિર્ધપણ.
 નિમકહરામ-નિમકહરામી.
 નિમકહલાલ-નિમકહલાલી.
 પરતંત્ર-પરતંત્રતા.
 પ્રખ્યાત-પ્રખ્યાતિ.
 પ્રસિદ્ધ-પ્રસિદ્ધિ.
 પુષ્ટ-પુષ્ટી.
 પશુપર-પશુપરી.
 પાહાદુર-પાહાદુરી.
 ખીમાર-ખીમારી.
 ઘેવકુર્-ઘેવકુરી.
 મગરખ-મગરખી.
 મજખૂત-મજખૂતી.
 મુખારક-મુખારકખાદી.
 મૂરખ-મૂરખાઈ.
 લાલ-લાલાશ.
 વિશેષ-વિશેષતા.
 સખત-સખતાઈ, સખતી.

विशेषण-नाम-
 संकेत-संकेती-
 संभाष-संभाषित-
 सरस-सरसाध-
 सलाभत-सलाभनी-
 सेवा-सेवाध-
 सालस-सालसाध-
 आवयेत-आवयेती-

विशेषण नाम-
 सुगम-सुगमता-
 सुध-सुधकता-
 सुंदर-सुंदरी-
 स्वतंत्र-स्वतंत्रता-
 हयात-हयाती-
 हुरान-हुरान गति-
 ह्यशिया-ह्यशियागी-

क्रियापद उपरथी नाम थयला एवा केटलाक शब्दो.

क्रियापद. नाम.
 अवतरवुं-अवतार-
 छिन्नवुं-छिन्नाट-
 छिन्नवुं-छिन्नमल्ली-
 छिन्नवुं-छिन्न-
 छिन्नवुं-छिन्ना-
 छिन्नवुं-छिन्नामल्ली-
 छिन्नवुं-छिन्नाट-
 छिन्नवुं-छिन्नमल्ली-
 छिन्नवुं-छिन्न-
 छिन्नवुं-छिन्नामल्ली-
 छिन्नवुं-छिन्नाट-
 छिन्नवुं-छिन्नमल्ली-

क्रियापद. नाम-
 धरवुं-धरामाण-
 मयवुं-मयकाट-
 मयवुं-मयकाट-
 माकावुं-माकाना-
 माणवुं-माण-
 मितरवुं-मित्रामाण-
 मारवुं-मार-
 मूवुं-मू-
 छिन्नवुं-छिन्ना-
 छिन्नवुं-छिन्नमल्ली-
 छिन्नवुं-छिन्न-
 छिन्नवुं-छिन्नामल्ली-
 छिन्नवुं-छिन्नाट-
 छिन्नवुं-छिन्नमल्ली-

क्रियापद. नाम.

डगवुं-डगाई.

डोडवुं-डोडामणी.

दणवुं-दणामणी.

देषवुं-देषाव.

नमवुं-नमस्कार.

नीरवुं-नीरिदा.

परवुं-परिता.

पडवुं-पडपडा.

प्याडवुं-प्याडामणी.

लवुं-लवई, लपामणी.

लडवुं-लडई लडालड.

क्रियापद. नाम

लववुं-लवारी.

पडवुं-पडव ड, पडावड.

परवुं-परसाई.

वसवुं-वारा; वारी.

वाववुं-वावतरे

वेमवुं-वेमाग.

साशिसावुं-साशिसागाट.

सीववुं-सीवामग.

सुवुं-सुवाणी.

सुवारवुं-सुवारा.

हधवुं-हधामग.

क्रियापद उपरथी विशेषण थयला एवा केटलाक शब्दो.

क्रियापद. विशेषण.

आणवुं-आणपीता.

कसवुं-कसो, कसवागो.

केणवुं-केणवायसो.

प्याडवुं-प्याडो.

गमरावुं-गमरायसो.

गुंमवावुं-गुंमवायसो.

मकमकवुं-मकमकित.

आरवुं-आरसो.

ननवुं-ननपीतो.

डगवुं-डगारी.

डामवुं-डामेल.

क्रियापद. विशेषण.

हामवुं-हामेल.

पाडवुं-पाडो.

पंकवुं-पंकपसो.

शेटवुं-शेटो.

प्याडवुं-प्याडो.

भाणवुं-भाणसो.

रंगवुं-रंगित.

रीसावुं-रीसाग.

लंगडावुं-लंगडो.

लडवुं-लडयेयो.

वप्पावुं-वप्पागो.

क्रियापद. विशेषण.
विमारयुं-विमारयंत
शरमायुं-शरमाण

क्रियापद. विशेषण.
संतोषयुं-संतोषयित्वा
हारयुं-हारयित्वा

-- ❀ ❀ ❀ --

नाम ने विशेषण बनो थाय एवा केटलाक शब्दो.

नाम. विशेषण.

अमीर-अमीर (कुटुंभ).
जिंघाणसी-जिंघाणसी (छोकरी).
गडीआ-गडीआ (भाजस).
आर-आर (भाजस).
छाकटो-छाकटो (भाजस).
गुठो-गुठो (छोकरी).
कग-कग (भाजस).
तपेशरी-तपेशरी (आवो).
दीवानी-दीवानी (कोरट).
देवाणीआ-देवाणीआ (भाजस).
धूतारो-धूतारो (भाजस).
नुकसानगी-नुकसानगी (इमाल).
नेक-नेक (नाम-रानय).

नाम. विशेषण.

पादशाही-पादशाही (तज).
इंजदारी-इंजदारी (कोरट).
आदशाही-आदशाही (तज).
पुटो-पुटो (भाजस).
भीपारी-भीपारी (भाजस).
मुगलाध-मुगलाध (रान).
मूठ-मूठ (भाजस).
मूरआ-मूरआ (छोकरी).
रंक-रंक (भाजस).
लडवैयो-लडवैयो (छोकरी).
विद्वान-विद्वान (भाजस).
वेवारीआ-वेवारीआ (वाणीआ).
शीकरी-शीकरी (कुतरा).

नाम उपरथी बीजुं नाम थयलुं पण अर्थ तो एकज एवा केटलाक शब्दो.

नाम. (बीजुं नाम.)

विंयकाध—विंयकागण.

धडाध—धडाभाण.

माहा—माहेना.

छपाध—छपाभाणी.

नडाध—नडाभाण.

नूदाध—नूदापण.

नेडा—नेडी.

इणाभाण—इणाभाणी.

न्यून—न्यूनता.

नार—नारी.

नाम. (बीजुं नाम.)

नुकसान—नुकसानी.

आण—आणक.

भरण—भरण.

भूरत—भूरत.

लपाध—लपाभाणी.

सोम—सोमवट.

सीवाध—सीवाभाण.

सुगंध—सुगंधी.

सेन—सेनपा.

सेन—सेनपा.

दरेक शब्द साथे तेनां विरुद्ध शब्द.

आगण—उभाण.

विंय—नीय.

वितावणे—भीमे.

विदप—अरत.

विद्योगी—आणसु.

उपकार—अपकार.

आलीआ—कपटी.

कटिपत—अनेली.

कुरती—अनावटनुं.

कृतस—कृतप्र.

अशयो—अदयो.

अशी—इलभीरी.

अुवाण.—अरउपण.

डाह्यो—आडो.

हातार—कृपण.

हानो—नाहान.

ધર્મ-પાપી.
 નક્કા-ખાટ.
 નિર્મળ-મલિન.
 નેટા-ખટો.
 પરજિસો-કુંવારો.
 પૂરા-ખરા.
 પેસાવાળો-ગરીબ.
 પોતાનું-પરકું.
 પોહોર-હાથ.
 કુળદુષ-લોક.
 ખમ્બાવાળ-ગંડ.
 ભાંગુસો-મૂંઝ.
 ભસો-જુલો.
 ભાર-હલકો.
 ભાગી-કંઠા.
 મરદાની-ગાળી.
 મિત્ર-દુશ્મન.
 માણી-કરડા.

ખાદ રાખવું-ભાવી લવું.
 રોકડા-જાતર.
 વાચુ-ગરમ.
 વિવાહ-મત્યું.
 વહિ-લવ.
 શરમાળ-ગંડું.
 શર-સમાત.
 શાહુકાર-લો.
 શાભામળ-સાંધી.
 એટ-કનિષ્ઠ.
 માળી-દામ.
 સગો-સાવકો.
 સંધિયા-સંધ્યા.
 સકળ-નિહંક.
 સોપ-તટ.
 સમૂહ-સમૂહ.
 સવળ-સવળ.

વાક્યોનું પદચ્છેદ.

કુતરો ધરમાં આવ્યો.

કુતરો-પે० પ્ર०નું સામાન્ય નામ, નર० પેહેલીનું એ० વ०
 ધરમાં-પ્રી० પ્ર०નું સામાન્ય નામ, નાન્ય० સાતમીનું એ० વ०
 આવ્યો-અક० ક્રિયા० આવ ધાતુ, મૂળ० ભૂત० ત્રી० પુ०
 નર० એ० વ० ક્રિયાનાથ કુતરો કર્તા, આવ્યો ક્રિયા
 અક० કર્તાની પ્રયાગ.

કસન આર કેરી લાંબો. (૨).

કસન-ખીજન પ્રકારનું વિશેષ નામ, નરં પેટેલીનું જી. વ.
આર-ખીં. પ્રંનું સંખ્યા વિશે. નારીં. પેટેલીનું જી. વ.
(કેરી વિશેષ છે),

કેરી-ખીં. પ્રંનું સામાન્ય નામ, નારીં. પેટેલીનું જી. વ.
લાંબો-સક. ક્રિયા. લાવ ખાતુ, મૂળ. ભૂત. મો. પુ. નર.
એ. વ. ક્રિયાનાથ કસન કર્તા, કેરી કર્મ, લાંબો ક્રિયા.
સક. કર્વરી પ્રયોગ. (કસને આર કેરી આણી એમ કને
ક્રિયાનાથ રૂપ તો કર્મણી પ્રયોગ થાય).

તમે પેશા લાવશો કે? (૩).

તમે-ખીં. પુ. સર્વ. નરં પેટેલીનું જી. વ.
પેશા-પં. પ્રંનું સામાન્ય નામ, નરં પેટેલીનું જી. વ.
લાવશો-સક. ક્રિયા. લાવ ખાતુ, મૂળ. ભવિષ્ય. ખીં. પુ.
નરં જી. વ. તમે ક્રિયાનાથ કર્તા, પેશા કર્મ, લાવશે
ક્રિયા. સક. કર્વરી પ્રયોગ.

કે-ઉભવા-વધી અપય. (લાવશો કે નહીં લાવશો એ બંને
જોડે છે).

હમો વડોદરે આવીશું. (૪).

હમો પં. પુ. સર્વ. સામાન્ય. પેટેલીનું જી. વ.
વડોદરે-પં. પ્રંનું વિશેષ નામ, નાન્ય. ત્રોષ્ટનું (ખરૂં જિંદગી
તો સાતમીનું) એ. વ. (કેમકે વડોદરામાં જિંદગી)
આવીશું-અક. ક્રિયા. આવ ખાતુ, મૂળ. ભવિષ્ય. પં. પુ.

સોમા-પ૦ ખ૦ વ૦ હમો ક્રિયાનાથ કર્તા, આવીશું ક્રિ-
યા૦ અક૦ કર્તૃત્રી પ્રયોગ.

તેવણે પોતીકો બીજી ઓપડી લખી. (૫).

તેવણે-ત્રી૦ પુ૦ સર્વ૦ નર૦ ત્રીજીનું ખ૦ વ૦

પોતીકો-ત્રી૦ પુ૦ સર્વ૦ નર૦ છઠીનું ખ૦ વ૦

બીજી-પ૦ પ્ર૦નું સંખ્યા વિશે, નારી૦ પેટેલીનું ઐ૦ વ૦

(ઓપડી વિશેષ છે).

ઓપડી-ત્રી૦ પ્ર૦નું સામાન્ય નામ, નારી૦ પેટેલીનું ઐ૦ વ૦

લખી-સક૦ ક્રિયા૦ લખ ધાતુ, મૂળ૦ ભૂત૦ ત્રી૦ પુ૦ નારી૦

ઐ૦ વ૦ તેવણે કર્તા, ક્રિયાનાથ ઓપડી કર્તા, લખી

ક્રિયાપદ સક૦ કર્મણી પ્રયોગ.

ઓખા વગર ચાલે નહીં. (૬)

ઓખા-પ૦ પ્ર૦નું સામાન્ય નામ, નર૦ પેટેલીનું ખ૦ વ૦

વગર-શબ્દચોગી અવ્યય.

ચાલે-અક૦ ક્રિયા૦ ચાલ ધાતુ, મૂળ૦ અનિ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦

નાન્ય૦ ઐ૦ વ૦ ચાલવાનો ભાવ કર્તા, ભાવે પ્રયોગ.

નહીં-નકાર બતાવનાર ક્રિયા૦ વિશે અવ્યય.

તું વિના ચાલતું નથી. (૭)

તું-ત્રી૦ પુ૦ સર્વ૦ નર૦ પેટેલીનું ઐ૦ વ૦

વિના-શબ્દચોગી અવ્યય.

ચાલતું-વર્તમાન કૃદંત.

નથી-અક૦ ક્રિયા૦ છ ધાતુ, મૂળ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦ નાન્ય૦

ઐં વં ભાવે પ્રયોગ.

આપડો મેનાવાળો મેના વેચે છે. (૮).

આપડો-પેં પ્રંનું ગુણ વિશેં નરં પેહલીનું ઐં વં (મેનાવાળાનો ગુણ ખતાવે છે).

મેનાવાળે-સાધિત નામ, નરં પેહલીનું ઐં વં.

મેના-ખીં પ્રં નું સામાન્ય નામ, નારીં પેહલીનું ઐં વં.

વેચેછે-સકં ક્રિયાં વેચ ધાતુ, મૂળં વર્તં ત્રીં પું નરં ઐં વં મેનાવાળો કર્તા, મેના કર્મ, વેચે છે ક્રિયાં સકં કર્વરી પ્રયોગ.

બીજે હાડાંડ પા ફાટનાંજ લડાઈ શરૂ થઈ. (૯).

બીજે-પેં પ્રંનું સંખ્યા વિશેં નરં ત્રીજું ઐં વં (હાડાનો ગુણ "તાવે છે).

હાડાડે-પેં પ્રં સામાન્ય નામ, નરં ત્રીજું ઐં વં.

પા-ખીં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નરં પેહલીનું ઐં વં.

ફાટનાં-વર્તમાન ફૂટ.

જ-નિશ્ચયાર્થક અવ્યય.

લડાઈ-ખીં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નારીં પેહલીનું ઐં વં.

શરૂ-વિશેષણ, (થઈનો ગુણ ખતાવે છે).

થઈ-અકં ક્રિયાં થા ધાતુ, મૂળં ગતં ત્રીં પું નારીં ઐં વં લડાઈ ક્રિયાનાથ કર્તા, થઈ ક્રિયાપદ, અકં કર્વરી પ્રયોગ.

ભણવામાં બણી ઓટ નહોતી પડી. (૧૦).

ભાણવામાં-કુદંત નામ, નાન્યં સાતમીનું એં ૫૦

મણી-પં ૫૦ પ્ર૦નું સંખ્યા વિશેં નારીં પેઢીનું એં ૫૦ (એ-
નું વિશેષ્ય એ'હ છે).

આટ-ખીં ૫૦ પ્ર૦નું સામાન્ય નામ, નારીં પેઢીનું એં ૫૦

ન-નકાર ખતાવનાર ક્રિયા વિશેં અંખય.

હોતી-અકં ક્રિયાં હો ધાતુ, મૂળં ભૂતં ત્રીં પું નારીં
એં ૫૦ આટ ક્રિયાનાથ કર્તા, હોતી ક્રિયાં અકં ક-
ર્તરી પ્રયોગ.

પડી-ભૂત કુદંત, (કેમકે અરે તો ન પડી હોતી એમ જોઈએ)
વાંસલે કરીને દારકું કપાયું. (૧૧).

વાંસલે-પં ૫૦ પ્ર૦નું સામાન્ય નામ, નારં તાણનું એં ૫૦
કરીને-શબ્દયોગી અંખય.

દારકું-પં ૫૦ પ્ર૦નું સામાન્ય નામ, નાન્યં પેઢીનું એં ૫૦
કપાયું-અકં ક્રિયાં કપ ધાતુ, શક્યં ભૂતં ત્રીં પું નાન્યં
એં ૫૦ દારકું ક્રિયાનાથ કર્તા, કપાયું ક્રિયાં અકં ક-
ર્તરી પ્રયોગ.

પેમલો ખીઆરો ગુલામગીની કરીને પેટ ભરે છે. (૧૨).

પેમલો-પં ૫૦ પ્ર૦નું વિશેષ નામ, નારં પેઢીનું એં ૫૦
ખીઆરો-નવશેષણ, (એનું વિશેષ્ય પેમલો છે .

ગુલામગીની-સાધિત નામ, નારીં પેઢીનું એં ૫૦
કરીને-કુદંત અંખય.

પેટ-ખીં ૫૦ પ્ર૦નું સામાન્ય નામ, નાન્યં પેઢીનું એં ૫૦

ભરેછે-સક્રીં ક્રિયાં ભર ધાતુ, મૂળં વર્તીં ત્રીં પું નરં
 ઐં વં પમસો કર્તા, પેટ કર્મ, ભરેછે ક્રિયાં સક્રીં ૬
 'તરી પ્રયોગ.

તારૂં પોમળ જણાશે. (૧૩)

તારૂં-ખીં પું રવં નરં છીનું ઐં વં
 પોમળ-ખીં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નાન્યં પેટુલીનું ઐં વં
 જણાશે-અક્રીં ક્રિયાં જાણ ધાતુ, શક્યં ભાવ્યં ત્રીં પું
 નાન્યં ઐં વં પોમળ ક્રિયાનાય કર્તા, જણાશે ક્રિયાં
 અક્રીં કર્તૃ પ્રયોગ.

ચોર તથા શાહુકાર અકેકને કદી બનતું નથી. (૧૪).

ચોર-ખીં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નરં પેટુલીનું ઐં વં
 તથા-ઉભયાન્યયી અંપય.
 શાહુકાર-ખીં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નરં પેટુલીનું ઐં વં
 અકેકને-ખીં પ્રંનું સંખ્યા વિશેં નરં બીજીનું ઐં વં
 કદી-વખત બતાવનાર ક્રિયા વિશેં અંપય.
 બનતું-અક્રીં ક્રિયાં બન ધાતુ, મૂળં ખનિં ભૂતં ત્રીં પું
 નાન્યં ઐં વં બનવાનો ભાવ કર્તા, ભાવે પ્રયોગ.
 નથી-નકાર બતાવનાર ક્રિયા વિશેં અંપય.

તમારા પેટમાં કુખે છે. (૧૫).

તમારા-ખીં પું રવં નરં છીનું ખં વં
 પેટમાં-ખીં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નાન્યં સોતથીનું ઐં વં
 કુખે-અક્રીં ક્રિયાં કુખ ધાતુ, વં વર્તીં ત્રીં પું નાન્યં

એ ૦ વ ૦ દુખવાનો ભાવ કર્તા, ભાવે પ્રયોગ. તમારા પે-
ટમાં ગાંઠ દુખે છે? એમ કહેવાનો ગાંઠ કર્તા થાય (પેટમાં
દુખે છે એ ભાવ કર્તા ક્રિયા ૧૬ છે)

આજ નામમાં આવશ્યો કેવી? (૧૬).

આજ-વપત ખતાવનાર ક્રિયા ૦ વિશે ૦ અંખ, (નામ પણ ધા-
ય) ત્યારે નાશી ૦ પહેલીનું એ ૦ વ ૦

નામમાં-ખી ૦ પ્ર ૦ નું સામાન્ય નામ, નર ૦ સાતમીનું એ ૦ વ ૦
આવશ્યો-અક ૦ ક્રિયા ૦ આવ ધાતુ, મૂળ ૦ ભાવ ૦ અ ૦ પુ ૦
નર ૦ અ ૦ વ ૦ આવનાર (તમે અધ્યાકાર) છે તે કર્તા,
આવશ્યો ક્રિયા ૦ અક ૦ કર્તા પ્રયોગ.

કે-ઉભવા-વતે અંખ. (આવશ્યો કે નહીં આવે) એ અને
હોડે છે.

ખી-ક્રિયા વિશેષ ૦ અંખ

સાહેબ વાડીમાં પધારે છે, આયું મહેરબાન સાહેબ. (૧૭).

સાહેબ-ખી ૦ પ્ર ૦ નું સામાન્ય નામ, નર ૦ પહેલીનું એ ૦ વ ૦
(પણ અહિયાં માનને વાસ્તે) અ ૦ વ ૦

વાડીમાં-ખી ૦ પ્ર ૦ નું સામાન્ય નામ, નાશી ૦ સાતમીનું એ ૦ વ ૦
પધારે-અક ૦ ક્રિયા ૦ પધાર ધાતુ, મૂળ ૦ અનિ ૦ વર્ત ૦ ખી ૦
પુ ૦ નર ૦ અ ૦ વ ૦ સાહેબ (તો) કર્તા, પધારે ક્રિયા ૦
અક ૦ કર્તા પ્રયોગ.

છ-કેવળ પ્રયોગી. અંખ, (છૂટો બાહ્ય છે તેથી).

આયું-અક ૦ ક્રિયા ૦ આવ ધાતુ, મૂળ ૦ અનિ ૦ વર્ત ૦ પ ૦ પુ ૦

નરં ઐં વં આત્મનાર (હું ક્રિયાનાથ) કરી, આવું
ક્રિયાં અકં કરીશી પ્રયોગ.

મહેરખાન-શીં પ્રંનું ગુણ વિશેં નરં પેહલીનું અં વં
(સાહેબનો ગુણ ખતાવે છે).

સાહેબ-શીં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નરં પેહલીનું અં વં
ત્રણ વાગતા રુદી હું નહીં મંદો. (૧૮)

ત્રણ-શીં પ્રંનું સંખ્યા વિશેં (વાગતાનો ગુણ ખતાવે છે)
વાગતા-કૃદંત.

સૂર્ય-શબ્દચોગી અંપય.

હું-પેં પું સર્વં નં પેહલીનું ઐં વં
નરિં-નકાર ખતાવનાર ક્રિયા વિશેં અંપય.

મળ્યા-અકં ક્રિયાં ગળ ધાતુ, મૂળં ભૂતં પેં પું નરં
ઐં વં હું ક્રિયાનાથ કરી, ગળો ક્રિયાં અકં કરી-
શી પ્રયોગ.

ગુલાબચંદનો દાવો રજુ થઈને રદ ગયા. (૧૯).

ગુલાબચંદનો-શીં પ્રંનું વિશેષ નામ, નરં છડીનું ઐં વં
દાવો-પેં પ્રંનું સામાન્ય નામ, નરં પેહલીનું ઐં વં

રજુ-વિશેષણ, (થઈને નો ગુણ ખતાવે છે).

થઈને-કૃદંત અંપય.

રદ-વિશેષણ, (ગયેનો ગુણ ખતાવે છે).

ગયો-અકં ક્રિયાં જા ધાતુ, મળં ભૂતં ત્રીં પું નરં
ઐં વં દાવો ક્રિયાનાથ કરી, ગયો ક્રિયાં અકં કરીશી

પ્રયોગ.

છોકરાઓએ હુઆઈ હાંગાઈ ન કરવી. (૧૦).

છોકરાઓએ-પ્રેં પ્રાનું સામાન્ય નામ, નરં ત્રીજીનું એં વં
હુઆઈ હાંગાઈ-સમાન નામ, નારીં પેહ્લીનું એં વં
ન-નકારે ખતાવનાર ક્રિયા વિશેં અન્યથા.

કરવી-સકં ક્રિયાં કરે ધાતુ, મૂળં વિધિં વર્તં ત્રીં પું
નારીં એં વં છોકરાઓ કર્તા, હુઆઈ હાંગાઈ ક્રિ-
યાનાય કર્તા, કરવી ક્રિયાં સકં કર્તાણી પ્રયોગ.

હુકમનામું યેયથો મિલકત જપ્ત થશે. (૧૧)

હુકમનામું-પ્રેં પ્રાનું સામાન્ય નામ, નાન્યં પેહ્લીનું એં વં
યેયથો-કુદંત.

મિલકત-ત્રીં પ્રાનું સામાન્ય નામ, નારીં પેહ્લીનું એં વં
જપ્ત-વિશેષણ, (યેયથો મુજ્જ ખતાવે છે).

થશે-અકં ક્રિયાં થા ધાતુ, મૂળં ભવિષ્યં ત્રીં પું ના-
રીં એં વં મિલકત કર્તા, થશે 'ક્રિયાં અકં કર્વરી
પ્રયોગ.

મે.તોરામની ત્રિમાસિકે રજા મંજૂર થઈ. (૧૨).

મે.તોરામની-ત્રીં પ્રાનું વિશેષ નામ, નરં છત્રીનું એં વં
ત્રિમાસિક-ત્રીં પ્રાનું સંખ્યા વિશેં નારીં પેહ્લીનું એં વં

(રજાનો મુજ્જ ખતાવે છે).

રજા-ત્રીં પ્રાનું સામાન્ય નામ, નારીં પેહ્લીનું એં વં
મંજૂર-વિશેષણ, (થઈનો મુજ્જ ખતાવે છે).

ધર્મ-અહં ક્રિયાં ધા ધાતુ, મૂળં ભૂતં ત્રીં પું નાશીં
એં વં રજા કર્તા, ધર્મ ક્રિયાં અહં કર્ત્રી પ્રચોમ.

કાશી ને જમની પોતાની મેળે ચાલી,
હું એ તેમની વાંસે ચાલ્યો ન. (૨૪).

કાશી, જમની-ત્રીં પ્રંતું નામ, નાશીં ષ્ટુલીનું એં વં
ને-ઉભયાન્વયી અન્વય. (કાશી ને જમની બંને જોડે છે).
પોતાની-ત્રીં પું સર્વં નાશીં છત્રીનું (છુટી ગણીએ તે).
એં વં

મેળે-શબ્દયોગી અન્વય. (આગળ નો આવી છે).

આશી-અહં ક્રિયાં ચાલ ધાતુ, મૂળં ભૂતં ત્રીં પું ના-
શીં અં વં કાશી જમની કર્તા, ચાલી ક્રિયાં અહં
કર્ત્રી પ્રચોમ.

હું-પેં પું સર્વં નરં ષ્ટુલીનું એં વં

એ-ક્રિયા વિશેષણ અન્વય.

તેમની-ત્રીં પું સર્વં નાશીં છત્રીનું અં વં

વાંસે-શબ્દયોગી અન્વય. (આગળ નો આવી છે).

આહો-અહં ક્રિયાં ચાલ ધાતુ, મૂળં ભૂતં પેં પું નરં
એં વં હું ક્રિયાનાય કર્તા, ચાલ્યો ક્રિયાં અહં કર્ત્રી
પ્રચોમ.

ને-ક્રિયા વિશેષણ અન્વય.

કીકી તારી જરૂર પડી, મારે ત્યાં જરૂર આવેજ. હૈં! (૨૪)

કીકી, જરૂર-ત્રીં પ્રંતું નામ, નાશીં ષ્ટુલીનું એં વં

દ્રાશી—ખીં ૫૦ રાઈં ૦ નાશીં ૭ડીનું એ ૦ ૫૦

પડી—અહં ક્રિપાં ૫૭ ધાવ, મૂળં જૂતં ત્રીં ૫૦ નાશીં
એ ૦ ૫૦ જરૂર ક્રિપાનાથ કર્ચી, પડી ક્રિપાં અહં કર્ચ-
ત્રી પ્રયોગ.

માટે—ક્રિપાનાથની અવ્યય.

ત્યાં—ક્રિપાં અતાવનાર ક્રિપા વિદ્યે ૦ અવ્યય.

જરૂર—વિશેષણ, (આવજોનો ગુણ અતાવે છે).

આવજો—અહં ક્રિપાં આજ ધાવ, મૂળં અવિવ્યં ખીં ૫૦
નાશીં એ ૦ ૫૦ આવનાર તું (ક્રીડી) કર્ચી, આવજો
ક્રિપાં અહં કર્ચી પ્રયોગ.

ક્રીડા—ક્રિપા પ્રયોગી અવ્યય. (છુટા બેલાય છે).

કોણ રાજ્યથી એ કામ જાનવાનું? (૨૫).

ક્રાણ—ખીં પ્રાંતું ગુણ વિશે ૦ નર ૦ પેટેલીનું એ ૦ ૫૦ (એનું
વિશેષ્ય રાજ્ય છે). પાનું ૨૭ મું જુઓ.

રાજ્યથી—ખીં પ્રાંતું સામાન્ય નામ, નર ૦ પાસખીનું એ ૦ ૫૦

એ—વિશે ૦ નાન્ય ૦ પેટેલીનું એ ૦ ૫૦ (કામ વિશેષ્ય છે).

કામ—ખીં પ્રાંતું સામાન્ય નામ, નાન્ય ૦ પેટેલીનું એ ૦ ૫૦

અનવાનું—અવિવ્ય ક્રૂદંત.

ધંટ વાગત તેથી અવાજ થાત. (૨૬).

ધંટ, અવાજ—ખીં પ્રાંતું સામાન્ય નામ, નર ૦ પેટેલીનું એ ૦ ૫૦

વાગત, થાત—એ ખંનો અહં ક્રિપાં વાગ ને ધા ધાવ, મૂળં

સં ૦ જૂતં ત્રીં ૫૦ નર ૦ એ ૦ ૫૦ વાગતનો કર્ચી ધં-

૬, ને થાતનો કર્ત્તા અવાજ, અહં કર્ત્તરી પ્રયોગ.
તે—વિશેષણ પાંચમીનું એ. ૧૦

પરિક્ષકો ઉભા એટલામાં તે સારી થયો (૧૭).
પરિક્ષકો—પી. ૫૦ નું સામાન્ય નામ, નર. પેટેલીનું એ. ૧૦
ઉભા એટલે ઉભા રહ્યા, એ અહં ક્રિયા. ઉભો રહે ધાતુ,
મૂળ. ભૂત. ત્રી. પુ. નર. એ. ૧૦ પરિક્ષકો કર્ત્તા,
ઉભા ક્રિયા. અહં કર્ત્તરી પ્રયોગ.

એટલામાં—વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશે. અ. ૫૫.
તે—ત્રી. પુ. સર્વ. નર. પેટેલીનું એ. ૧૦
સહી—વિશેષણ, (થયોનો ગુણ ખતાવે છે).
થયો—અહં ક્રિ. થા ધાતુ, મૂળ. ભૂત. ત્રી. પુ. નર. એ.
૧૦ તે કર્ત્તા, થયો ક્રિયા. અહં કર્ત્તરી પ્રયોગ.

જાઓ તે ઉભો થાય છે (૧૮)
જાઓ—અહં ક્રિયા. જા ધાતુ, મૂળ. અ. ૧૦ પર્વ. પી. પુ.
નર. એ. ૧૦ જનાર (તે) કર્ત્તા, જાઓ ક્રિયા. અ.
હં કર્ત્તરી પ્રયોગ.

તે—ત્રી. પુ. સર્વ. નર. પેટેલીનું એ. ૧૦
ઉભા—(વિશેષણ, (થાય છે નો ગુણ ખતાવે છે).
થાય છે—અહં ક્રિયા. થા ધાતુ, મૂળ. પર્વ. ત્રી. પુ. નર.
એ. ૧૦ તે કર્ત્તા, થાય છે ક્રિયા. અહં કર્ત્તરી પ્રયોગ.

શીવાઈ દેશ જતો હતો (૧૯).
શીવાઈ—પી. ૫૦નું વિશેષ નામ, નર. પેટેલીનું એ. ૧૦

દેશ-પીઠ પ્રાન્ત સામાન્ય નામ, નરઠ પહેલીનું એઠ વઠ

જાતો-વર્તમાન કુદત. (એ ક્રિયાપદ સાથે આત્યાવાળુ).

હવે-અકઠ ક્રિયાઠ હા ધાતુ, મૂળઠ ભૂતઠ ત્રીઠ પુઠ નરઠ
એઠ વઠ શીવાશ કરી, હવે ક્રિયાઠ અકઠ કર્તવી પ્રયોગ.

શાહેદ દાખલ મારાથી જાહુને સાથે બનાવો. (૩૦).

શાહેદ-પીઠ પ્રાન્ત સામાન્ય નામ, નરઠ પહેલીનું એઠ વઠ

દાખલ-શબ્દચોળી અન્યપઠ (દાખલ આગળ ની મુદાય છે).

મારાથી-ષઠ પુઠ સાથેઠ નરઠ પાંચમીનું એઠ વઠ

જાહુને-પીઠ પ્રાન્ત વિશેષ નામ, નરઠ પાછીનું એઠ વઠ

સાથે-ક્રિયા વિશેષજ્ઞ અન્યપઠ.

બનાવો-અરઠ ક્રિયાઠ લાવ ધાતુ, શક્યઠ અનિઠ ભૂતઠ ત્રીઠ

પુઠ નરઠ એઠ વઠ જાહુને કરી, બનાવો ક્રિયાઠ અકઠ

કર્તવી પ્રયોગ.

હવે, હરકી ગાનું નામ દાખલ થતે. (૩૧)

હવે-સ્વિકારયંક ક્રિયા વિશેઠ અન્યપઠ.

હરકીસનનું-પીઠ પ્રાન્ત વિશેષ નામ, નરઠ છઠીનું એઠ વઠ

નામ-પીઠ પ્રાન્ત સામાન્ય નામ, નાનુંઠ પહેલીનું એઠ વઠ

દાખલ-વિશેષજ્ઞ, (થતેનો ગુણ જનાય છે)

થતે-અકઠ ક્રિયાઠ ધા ધાતુ, મૂળઠ સંકેઠ ભૂતઠ ત્રીઠ પુઠ ના-

ન્યઠ એઠ વઠ નામ કરી, થતે ક્રિયાઠ અકઠ કર્તવી પ્રયોગ.

શીરામાં ફકત હી ને ગળપણ જોઈએ. (૩૨).

શીરામાં-ષઠ પ્રાન્ત સામાન્ય નામ, નરઠ સાતમીનું એઠ વઠ

કહત-ક્રિયા વિશેષણ અંબપ.

ધા, ગળપણ-ગીં પ્રાંતું સામાન્ય નામ, નાન્યં પહેલું અંબ વં
ને-હાવા-વધી અંબપ.

જોઈએ-અકં ક્રિયાં જોય ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં ત્રીં
પું નાન્યં અંબ વં ધી ગળપણ કરી, જોઈએ ક્રિયાં
અકં કર્તરી પ્રયોગ

વાડ, જોઈએ ત્યાં શું થાય છે? (૩૩).

વાડ-સ્વિકાર્યક ક્રિયા વિશેષણ અંબપ.

જોઈએ-સકં ક્રિયાં જોય ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં પં પું
નરં અંબ વં જોનાર (આપણે) કરી, જોવાનું (શું
થાય છે) કર્મ, જોઈએ ક્રિયાં સકં કર્તરી પ્રયોગ.

ત્યાં-કેવળ જનાવનાર ક્રિયા વિશેષણ અંબપ.

શું-વિશેષણ, (થાય છે નો શુભ જતાવે છે).

થાય છે-અકં ક્રિયાં થા ધાતુ, મૂળં વર્તં ત્રીં પું નાન્યં
અંબ વં શું કરી, થાય છે ક્રિયાં અકં કર્તરી પ્રયોગ

શું! આ મનકમાં અંગ્રેજી ભાષા જોઈએ? (૩૪)

શું-કેવળ પ્રયોગી અંબપ, (છુટો બે.લાય છે તેથી).

આ-ગીં પ્રાંતું વિશેષ નરં પહેલાંનું અંબ વં

મનકમાં-ગીં પ્રાંતું સામાન્ય નામ, નાં સાતમીનું અંબ વં

અંગ્રેજી-ગીં પ્રાંતું ગુણ વિશેષ નારીં પહેલાંનું અંબ વં

ભાષા-ગીં પ્રાંતું સામાન્ય નામ, નારીં પહેલાંનું અંબ વં

જોઈએ-અકં ક્રિયાં જોઈએ ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં ત્રીં

પુ० નારી० એ० વ० ભાષા કરી, જોઈએ ક્રિયા० અક०
કર્તૃગી પ્રયોગ.

પાઠ વાદ હોય તો કેહે. (૩૫).

પાઠ-ખી० પ્ર०નું સામાન્ય નામ, નર० પેટુલીનું એ० વ०

વાદ-વિશેષણ, (હોમનો ગુણ ખતાવેછે).

હોમ-અક० ક્રિયા० હો ધાતુ, મૂળ० અનિ० વર્ત० ત્રી० પુ०
નર० એ० વ० પાઠ કરી, હોમ ક્રિયા० અક० કર્તૃગી પ્રયોગ
તો—ઉભય-વધી અપય.

કેહે-સક० ક્રિયા० કેહે ધાતુ, મૂળ० અનિ० વર્ત० ખી० પુ०
નર० એ० વ० કેહેનાર (નું) કરી, પાઠ કર્મ, કેહે ક્રિ-
યા० સક० કર્તૃગી પ્રયોગ.

સારા વાક્યો વાદ રાખવા જોગ છે. (૩૬).

સારા-યે० પ્ર०નું ગુણ વિશે નાન્ય० પેટુલીનું ખ० વ०

વાક્યો-ખી० પ્ર०નું સામાન્ય નામ, નાન્ય० પેટુલીનું ખ० વ०
વાદ રાખવા-કૃદંત નામ.

જોગ-વિશેષણ, (વાક્યોનો ગુણ ખતાવેછે)

છે-અક० ક્રિયા० છે ધાતુ, મૂળ० વર્ત० ત્રી० પુ० નાન્ય०
ખ० વ० વાક્યો કરી, છે ક્રિયા० અક० કર્તૃગી પ્રયોગ.

વાકની સામું ખેતર જો, બક્ષીનું ઘર સામું થયું. (૩૭).

વાક, ખેતર, બક્ષી, ઘર-એ બધાં નામ છે.

સામું-શબ્દયોગી અપય. (આગળ ની આવી છે).

જો-સક० ક્રિયા० જો ધાતુ, મૂળ० અનિ० વર્ત० ખી० પુ० નર०

૨૦ ઐ૦ ૫૦ જોનાર (૭) કર્વા, જિતર કમ, જો દિયા૦
સક૦ કર્વરી પ્રયોગ.

સાનું—વિશેષણ (યયુંનો ગુણ બત વેહેં).

યયું—અક૦ ક્રિયા૦ યા ધાતુ, મૂળ૦ ભત૦ જો૦ પુ૦ નાન૦
ઐ૦ ૫૦ ધર કર્વા, યયું ક્રિયા૦ અક૦ કર્વરી પ્રયોગ.

ગધેડો બાપડો ભાર વેહેં છે, સિદ્ધપોર પાટણ

આગળ સરસ્વતી નદી વેહે છે. (૩૮).

ગધેડો, ભાર, ન—એ બધા સામાન્ય નામ છે.

બાપડો—પ૦ પ્ર૦નું ગુણ વિશે૦ નર૦ પેહેલીનું ઐ૦ ૫૦ (ગ.
ધેડો વિશેષ્ય છે).

વેહેં—સક૦ ક્રિયા૦ વેહે ધાતુ, મૂળ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦ નર૦
ઐક૦ ૫૦ ગધેડો કર્વા, ભાર કમ, વેહેં ક્રિયા૦ સક૦
કર્વરી પ્રયોગ.

સિદ્ધપોર પાટણ—સમાસ નામ, તેમ વિશેષ નામ, નાન૦ ૫૦ પેહે-
લીનું ઐ૦ ૫૦

આગળ—સાદ્યોગી અવ્યય. (સિદ્ધપોર પાટણનો આગળ).

સરસ્વતી—ત્રી૦ પ્ર૦નું વિશેષ નામ, નારી૦ પેહેલીનું ઐ૦ ૫૦
વેહેં—અક૦ ક્રિયા૦ વેહે ધાતુ, મૂળ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦ નારી૦
ઐ૦ ૫૦ નદી કર્વા, વેહેં ક્રિયા૦ અક૦ કર્વરી પ્રયોગ

કવિતા બનાવનારને કવિ, અને સાસ અક્ષરવા

લખનારને લાહીઓ કેહે છે (૩૯).

કવિતા, કવિ, અક્ષર, લાહીઓ—એ બધા સામાન્ય નામ.

ખનાવનાર, લખનાર-કૃદંત નામ કોઈ વખત વિરૂપણ પાણી પા-
ય, ભેગ-પૂનળાં ખનાવનાર કાગીર, ચોપડી લખનાર
રાખના.

અને-ઉભય-વપી અંબા.

સાના-ચે૦ પ્ર૦નું મુખ વિશે૦ નાર૦ પેટેલીનું જ૦ વ૦
કેહેરે-સક૦ ક્રિયા૦ કેહે ધાતુ, મૂળ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦ નર૦
એ. વ૦ કેહેનાર કર્તા, કરિ બહુવિધા કર્મ, કેહેછ ક્રિ-
યા૦ સક૦ કર્તૃની પ્રયોગ. (જ૦ વ૦ પાણી પાપ, ભેમ
લોકો કેહેછ)

કરાંચી છેક સિંધુ નદીના મુખ પાસે છે. (૮૦).

કરાંચી, સિંધુ-ખ નો ત્રી૦ પ્ર૦ના વિશેષ નામ

છેક-કપા વિશેષણ અંબા.

નદી, મુખ-ખ નો ત્રી૦ પ્ર૦ના સામાન્ય નામ.

પાસે-સાબ્દયોગી અંબા. (મુખ આગળ ની મુઠાપ છે)

છે-અક૦ ક્રિયા૦ છ ધાતુ, મૂળ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦ નાન્ય૦
એ૦ વ૦ કરાચી કર્તા, છે ક્રિયા૦ અક૦ કર્તૃની પ્રયોગ.

આખરૂ તથા પૈસો છતાં મૂનાવાળો જીવ કુંભસ

ધણો રાખે છે. (૮૧).

આખરૂ, પૈસો, જીવ-એ બધા સામાન્ય નામ.

તથા-ઉભય-વપી અંબા.

છતાં-શબ્દ યોગી અંબા.

મૂનાવાળો-સાધિત નામ, નાર૦ પેટેલીનું એ૦ વ૦

કંભૂસ-ખીં ૩૦૩ ગુણ વિશેષ (એનું વિશેષ્ય જીવ છે).

બળિ-વિશેષણ. (રાખિએનો ગુણ બતાવેછે)

રાખિએ-સકં ક્રિયાં રાખ ધાતુ, મૂળં વર્તં ત્રીં પું નરં

એં ૫૦ ચત્તારાજો કર્તા, જીવ કર્મ, રાખિએ ક્રિયાં સં

૬૦ કર્વંતી પ્રયોગ.

હવેથી વાક્યામાં આવેલા અઘરા શબ્દોનું જ

વ્યાકરણ કરી બતાવ્યું છે.

હું વાંચું, તે વાંચેનું ઉકરેશન પછી તંમ લખાવો. (૪૨)

વાચુ—સકં ક્રિયાં વાંચ ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં પેં પું

એં ૫૦ હું કર્તા, વાચવાનું કર્મ, વાંચું ક્રિયાં સકં

કર્વંતી પ્રયોગ.

તે—વિશ્વચ, નાન્યં પડેલીનું એં ૫૦ (વાંચેનું વિશેષ્ય છે)

વાંચેનું—કૃદંત વિશેષ નાન્યં પડેલીનું એં ૫૦ (ડીકરેશન

વિશેષ્ય છે).

પછી-વપ્ત બતાવનાર ક્રિયા વિશેષ અવ્યય

લખાવો-સકં ક્રિયાં લખાવ ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં ખીં

પું નરં ખં ૫૦ તમે કર્તા, ઉકરેશન કર્મ, લખાવો

ક્રિયાં સકં કર્વંતી પ્રયોગ.

અવગળ તેનાથી ઠેક કતારગામ સુધી ચલાતું. (૪૩)

આગળ-વપ્ત બતાવનાર ક્રિયા વિશેષ અવ્યય.

ઠેક-ઠેકાણું બતાવનાર ક્રિયા વિશેષ અવ્યય.

ચલાતું-અકં ક્રિયાં ચાલ ધાતુ, રાકપં અનિં ભૂતં ત્રીં

પુ૦ નાનપ૦ ઐ૦ વ૦ આલવાનો ભાવ કર્યા, ભાવે પ્રયોગ.
હંમેશ ભચુ પેહલે નાંખરે પસાર થનો, પોહોર તે પાસ.
થયલો કે નાપાસ? (૪૪).

હંમેશ, પોહોર-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશે૦ અન્યથ.

પસાર-વિશેષણ, (થતોનો ગુણ ખતાવે છે).

પાસ, નાપાસ-વિશેષણ, (થયલોનો ગુણ ખતાવે છે).

થયલો-એટલે થયો હતો ઐ અક૦ ક્રિયા૦ પા ધાતુ, મૂળ૦
ભૂત૦ ત્રી૦ પુ૦ નર૦ ઐ૦ વ૦ તે કર્યા, થયલો ક્રિયા૦
અક૦ કર્વરી પ્રયોગ.

તમો પોતાને ખરી વાત માલમ પડી. (૪૫).

પાતાને-ત્રી૦ પુ૦ સર્વ૦ નર૦ ખીજીનું ખ૦ વ૦

ખરી-પ૦ પ્ર૦નું ગુણ વિશે૦ નારી૦ પેહલીનું ઐ૦ વ૦

માલમ-વિશેષણ, (પડીનો ગુણ ખતાવે છે).

રતનખાઈ કાલે આવશે ખરી. (૪૬).

કાલે-વખત ખતાવનાર ક્રિયા૦ વિશે૦ અન્યથ.

આવશે-અક૦ ક્રિયા૦ આવ ધાતુ, મૂળ૦ ભવિષ્ય૦ ત્રી૦ પુ૦

નારી૦ ઐ૦ વ૦ રતનખાઈ કર્યા, આવશે ક્રિયા૦ અક૦

કર્વરી પ્રયોગ.

ખરી-નિશ્ચય ખતાવનાર વિશે૦ (આવશેનો મૂળ ખતાવે છે).

ત્યાં સુધી હું આઠ્યો નો ખરો પણ મજથકી

દોડાયું નહીં. (૪૭).

ત્યાં સુધી-ઠેકાણું ખતાવનાર ક્રિયા વિશે૦ અન્યથ.

આઁયો-અક૦ ક્રિયા૦ આવ ધાતુ, મૂળ૦ ભૂત૦ પૈ૦ પુ૦ નર૦
એ૦ વ૦ હું કરી, આઁયો ક્રિયા૦ અક૦ કર્વરી પ્રયોગ.
તી-ક્રિયા વિશેષણ અઁવય.

પ્રા-વિશે૦ નર૦ પેહુલીનું એ૦ વ૦ (આવુંનો ગુણ ખતાવેછે).
મન્થકી-વ૦ પુ૦ સર્વ૦ નર૦ પાંચનીનું એ૦ વ૦

હાકાયું-અક૦ ક્રિયા૦ હાક ધાતુ, શક૫૦ ભૂત૦ ત્રી૦ પુ૦
નાન્ય૦ એ૦ વ૦ હાકવાનો ભાવ કરી, ભાવે પ્રયોગ.

આપણે પાછા ફરીએ ત્યાં સુધી મગજ બી યોજશે. (૪૮).
પાછા-વિશેષણ, (ફરીએનો ગુણ ખતાવે છે).

ફરીએ-અક૦ ક્રિયા૦ ફરે ધાતુ, મૂળ૦ અનિ૦ વર્ત૦ પૈ૦ પુ૦
નર૦ બ૦ વ૦ આપણે કરી, ફરીએ ક્રિયા૦ અક૦ કર્વરી
પ્રયોગ

ત્યાં સુધી-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશે૦ અઁવય.

ખા-ક્રિયા વિશેષણ અઁવય.

જ્યાં સુધી ચંદી બગાળર વાંચે નહી, ત્યાં સુધી
તેને જંગમ ન અપાય. (૪૯).

જ્યાં સુધી-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશે૦ અઁવય.

બગાળર-વિશેષણ, (વાંચેનો ગુણ ખતાવે છે).

વાંચે-સક૦ ક્રિયા૦ વાચ ધાતુ, મૂળ૦ અનિ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦
નારી૦ એ૦ વ૦ ચંદી કરી, (વાંચવાનું) કર્મ, વાંચે ક્રિ-
યા૦ સક૦ કર્વરી પ્રયોગ.

ત્યાં સુધી-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશે૦ અઁવય.

અપાય—અહં ક્રિયાં આપ ધાતુ, શક્યં અનિ, વર્વં ત્રીં
પું નારીં એં વં જગો કર્તા, અપાય ક્રિયાં અહં
કર્ત્રી પ્રયોગ.

પેહુલાં તેણે તબેલાનો નંબર ફેવાંયો, તે હવે.
તે સમરાવશે. (૫૦).

પેહુલાં-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેં અંપય.

ફેવાંયો-સહં ક્રિયાં ફેવાવ ધાતુ, શૂળં ભૂતં ત્રીં પું
નરં એં વં તેણે કર્તા, નંબર ક્રમ, ફેવાંયો ક્રિ-
યાં સહં કર્મણી પ્રયોગ. (આ ક્રિયાપદ પ્રયોગ્ય છે).

હવે-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેં અંપય.

તે-એટલે તે તબેલો, ખટે. (તે) અદ્રિયાં વિશેવાળ.

સમરાવશે-સહં ક્રિયાં સમરાવ ધાતુ, શૂળં ભૂતં ત્રીં પું
નરં એં વં સમરાવનાર (તે). કર્તા, સમરાવવાનું ત-
બેલો તેને ઠેકાણે (તે) કર્મ, સમરાવશે ક્રિયાં સહં ક-
ર્મણી પ્રયોગ. (આ ક્રિયા પાણ પ્રયોગ્ય છે).

વાહીતી-જૂઝાની લીધેલું કામ મૂજાતવી ચાલેમ. (૫૧).

વાહીતી-ત્રીં પ્રાંતું સામાન્ય નામ, નરં છડીનું એં વં
લીધેલું-કૃદંત વિશેં ના-પં પેહુલીનું એં વં (કામનો ગુણ
ખતાવે છે).

મૂજાતવી-વિશેવાળ (ચાલેમનો ગુણ ખતાવે છે).

ચાલેમ—અહં ક્રિયાં ચાલ ધાતુ, શૂળં વર્વં ત્રીં પું ના-
નપં એં વં કામ કર્તા, ચાલેમ ક્રિયાં અહં કર્ત્રી

પ્રયોગ.

એ વરસ સુધી સમાધાની ચાલ્યા પછી ઐરંગઝેબે
જાણી દક્ષિણમાં લડાઈ મચાવી (૫૨).

ચાલ્યા-કુદત.

જાણી-દ્વિપા વિશેષજ્ઞ અન્યથા.

દક્ષિણમાં-નામ, નામ સાતમીનું એવં વં (દક્ષિણ પ્રાંત).

મચાવી-સકં દ્વિપાં મચાવ ધાતુ, મૂળં ભૂતં ત્રીં પું ના-
ત્રીં એવં વં ઐરંગઝેબે કર્ત્તા, લડાઈ કર્મ, મચાવી
ક્રિયાં સકં કર્મણી પ્રયોગ

તૈરંગઝેબે લડાઈ મચાવાઈ. (૫૩).

મચાવાઈ-અકં દ્વિપાં મચાવ ધાતુ, શક્યં ભૂતં ત્રીં પું
નાત્રીં એવં વં લડાઈ કર્ત્તા, મચાવાઈ ક્રિયાં અકં
કર્ત્ત્તા પ્રયોગ.

અનશે ત્યારે વાડી સુધરાવાશે. (૫૪).

અનશે-અકં દ્વિપાં અન ધાતુ, મૂળં ભવિષ્યં ત્રીં પું
નાન્યં એવં વં અનવાના ભાવ કર્ત્તા, ભાવે પ્રયોગ.

સુધરાવાશે-અકં દ્વિપાં સુધરાવ ધાતુ, શક્યં ભવિષ્યં ત્રીં
પું નાત્રીં એવં વં વાડી કર્ત્તા, સુધરાવાશે ક્રિયાં અ-
કં કર્ત્ત્તા પ્રયોગ.

તમે વાડીમાં એકાદ ટાંકું ખોદાવત તો ઠીક પડત. (૫૫)

એકાદ-સંખ્યા વિશેષ નાન્યં (ટાંકનો ગુણ અતાવે છે).

ખોદાવત-સકં દ્વિપાં ખોદાવ ધાતુ, મૂળં સં ભૂતં ત્રીં

પુ૦ નર૦ અ૦ વ૦ તમે કર્તા, ટાંકું કર્મ, આદાવત ક્રિયા૦
સક૦ કર્તૃત્રી પ્રયોગ. (આ ક્રિયા૦ પ્રયોજ્ય છે).

દીક-વિશેષણ, (પડતનો ગુણ ખતાવે છે).

પકત-અક૦ ક્રિયા૦ પક ધાતુ, મૂળ૦ સં૦ ભૂત૦ ત્રી૦ પુ૦
નાન્પ૦ એ૦ વ૦ પડવાનો ભાવ કર્તા, ભાવે પ્રયોગ.

મારી માંગેલા ઓજ આપો તે! જાણે તે મફત આપો. (૫૬)

માંગેલા-કૃતંત વિશે૦ ન.ત્રી૦ (ઓજનો ગુણ ખતાવે છે).

આપી-સક૦ ક્રિયા૦ આપ ધાતુ, મૂળ૦ અનિ૦ વર્ત૦ મી૦
પુ૦ નર૦ અ૦ વ૦ આપનાર (તમે) કર્તા, ઓજ કર્મ,
આપી ક્રિયા૦ સક૦ કર્તૃત્રી પ્રયોગ.

જાણે-ભ.વ કર્તૃક ક્રિયા૦ જાણ ધાતુ, મૂળ૦ અનિ૦ વર્ત૦
તે-વિશે૦ નાત્રી૦ પેટેત્રીનું એ૦ વ૦ (ઓજનો ગુણ ખતાવે છે).
મફત-વિશેષણ, (આપીનો ગુણ ખતાવે છે).

આપી-સક૦ ક્રિયા૦ આપ ધાતુ, મૂળ૦ ભૂત૦ ત્રી૦ પુ૦ ના
ત્રી૦ એ૦ વ૦ આપનાર (તમે અધ્યાહાર) છે તે કર્તા
તે કર્મ, આપી ક્રિયા૦ સક૦ કર્તૃત્રી પ્રયોગ. (તે ઓજ
મફત આપી એગ હોય તો કર્મણી પ્રયોગ થાય).

એવામાં સોવતા એવે ઢોંગે એક મુસાફર આંધો. (૫૭).

એવામાં-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશે૦ અંપય.

સોવતા-ક્રિયા વિશે૦ અંપય, વિશેષણ પણ થાય ત્યારે વિશેષ્ય
(આંધો) સમજવો.

એવે-વિશે૦ નર૦ ત્રીજીનું એ૦ વ૦ (ઢોંગનો ગુણ ખતાવે છે)

અત્યાર પછી જણાશે કેવી રમૂજ પડવાની તે. (૫૮).

અત્યાર પછી—વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેં અન્યથા.

જાણાશે—અક્રીં ક્રિયાં જાણુ ધાતુ, શક્યં ભવિષ્યં ત્રીં
પું નાન્યં એં વં કેવી રમૂજ પડવાની તે કર્તા, જ-
ણાશે ક્રિયાં અક્રીં કર્તૃ પ્રયોગ.

કેવી—પં પ્રંતું ગુણ વિશેં નારીં (રમૂજનો ગુણ ખતાવે છે).
પડવાની—ભવિષ્ય કૃદંત.

તે—ત્રીં પું સર્વં નાન્યં પેઢીનીં એં વં

ટેબલ સાડુ સાડું બિછાનું પાથરજો. (૫૯).

ટેબલ સાડુ—ત્રીં પ્રંતું સામાન્ય નામ, નારીં એધાનું એં
વં છુટું કરીએ તો ટેબલ નામ પેઢી વિભક્ત, ને સાડુ
શબ્દયોગી અન્યથા.

સાડું—વિશેં નાન્યં પેઢીનીં એં વં (બિછાનાનો ગુણ
ખતાવે છે).

પાથરજો—સક્રીં ક્રિયાં પાથર ધાતુ, મૂળં ભવિષ્યં ત્રીં પું
નરં પં વં પાથરનાર (તમે) કર્તા, બિછાનું કર્મ,
પાથરજો ક્રિયાં સક્રીં કર્તૃ પ્રયોગ.

ઠાકોર તૈયાર થયો ને ખાવાનું માંગ્યું તો સામો

ગોરધેન તેને માર માર્યો. (૬૦).

તૈયાર—વિશેષણ, (થયોનો ગુણ ખતાવે છે)

ખાવાનું—કૃદંત નામ, નાન્યં પેઢીનીં એં વં

માંગ્યું—સક્રીં ક્રિયાં માંગ ધાતુ, મૂળં ભૂતં ત્રીં પું ના-

(૧૦૪)

૫૦ ઐ ૦ ૧૦ માંગનાર (કાકાર) કર્વા, આવાનું કર્મ,
માંગ્યું ક્રિયા ૦ સક ૦ કર્મણી પ્રયોગ.

સ. મેઃ-શિભા-વશી અંપય.

ગોરખને - પી ૦ પ્રાંતુ શિભે નામ, નર ૦ શ્રીજનુ ઐ ૦ ૧૦
મોર્ષા-સક ૦ ક્રિયા ૦ માર માતુ, મળ ૦ ભૂત ૦ ત્રી ૦ પુ ૦ નર ૦
ઐ ૦ ૧૦ ગોરખને કર્વા, માર કર્મ, મારથા ક્રિયા ૦ સક ૦
કર્મણી પ્રયોગ. અર્થિયાં માર કર્મ હાજર નહીં હોય તો

(તેને) હેં માતુ લાય, (જુલો માનું ૧૮)

નવાળા તાપાનું લાય હુમસ પછી ભીમપોર આવેછે (૬૧).

તાપાનું-તાપા નામ, નર ૦ છરીનું ઐ ૦ ૧૦

પછી-શબ્દ ચોગી અંપય. (આચળ નો તાપ છે).

આવેછે-અક ૦ ક્રિયા ૦ આવ માતુ, મળ ૦ વર્ષ ૦ ત્રી ૦ પુ ૦ ના-

૫૦ ઐ ૦ ૧૦ ભીમપોર કર્વા, આવે છે ક્રિયા ૦ કર્વરી
પ્રયોગ.

અહયા! હુલે કેમ કરવાના? (૬૨).

અહયા-કેવળ પ્રયોગી અંપય. (હૂંઠો ખાલાય છે).

કેમ-ગીત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષ અંપય.

કરવાના-ભવિષ્ય કૃતં.

કેમ! નહીં સહિત માત્ર મુક્ત સર આપશો? (૬૩).

કેમ-કેવળ પ્રયોગી અંપય, (હૂંઠો ખાલાય છે).

સહિત-શબ્દચોગી અંપય.

સર-શબ્દચોગી અંપય.

આપણો-સકં ક્રિયાં આપ ધાતુ, મૂળં ભવિષ્યં પ્તિં પુ.
નરં ૫૦ વં આપનાર (તમે) કર્તા, માલ કર્મ, આપ-
ણો ક્રિયાં સકં કર્તૃ પ્રયોગ.

બહુ હેંશિઆર માણસ, એનું વાંચવું પસંદ
(પ્રસન્ન) પડતું. (૬૪).

બહુ-વિશેષણ, (એનું વિશેષ્ય હેંશિઆર છે).

હેંશિઆર-વિશેષણ, (એનું વિશેષ્ય માણસ છે).

વાંચવું—કૃદંત નામ, નાન્યં પહેલીનું એકં ૫૦

પસંદ, પ્રસન્ન-વિશેષણ, (એનું વિશેષ્ય પડતું છે).

પડતું-અકં ક્રિયાં પડ ધાતુ, મૂળં અનિં ભૂતં ત્રીં પુ.
નાન્યં એ ૫૦ વાંચવું કર્તા, પડતું ક્રિયાં અકં ક-
ર્તૃ પ્રયોગ.

હોય શેર ધી બહુ થયું, ગમે તો તે બશેર આપે. (૬૫).

હોય-અકં ક્રિયાં હો ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં ત્રીં પુ.
નાન્યં એ ૫૦ હોવાનો ભાવ કર્તા, ભાવે પ્રયોગ.

શેર-વિશેષણ, (ધીનો ગુણ ખતાવે છે), શેર નામ પણ થાય.

બહુ-વિશેષણ, (થયુંનો ગુણ ખતાવે છે).

ગમે-અકં ક્રિયાં ગમ ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં ત્રીં પુ.
નાન્યં એ ૫૦ ગમવાનો ભાવ કર્તા, ભાવે પ્રયોગ.

બશેર-એટલે બે શેર, વિશેષ (ધીનો ગુણ ખતાવે છે).

આપે-સકં ક્રિયાં આપ ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં ત્રીં
પુ. નરં એ ૫૦ તે કર્તા, આપવાનું (ધી) કર્મ, આ-

(૧૦૬)

પે ક્રિયાં સકં કર્ચરી પ્રયોગ.

નાનો છે તો ઘણો લાડકવાયો, પણ ઘરમાં ખાવાને

એક બદામ એ નથી. (૬૬).

ધણી-વિશેષણ, (લાડકવાયો વિશેષ્ય છે).

લાડકવાયો-વિશેષણ, (નાનો વિશેષ્ય છે).

ખાવાને—કુદંત અંબય.

એ—ક્રિયા વિશેષણ અંબય.

નથી—અકં ક્રિયાં છ ધાતુ, મૂળં વર્તં ત્રીં પું નારીં

એં વં બદામ કર્ચી, ના ક્રિયાં અકં કર્ચરી પ્રયોગ.

કામ વગર મને તમે ખોટો કહે, અમાં શાભા શાભી (૬૭).

આટી-વિશેષણ, (એનું વિશેષ્ય કરો છે).

કરો-સકં ક્રિયાં કર ધાતુ, મૂળં અનિં વર્તં ખીં પું

નરં બં વં તમે કર્ચી, મને કર્મ, કરો ક્રિયાં સકં

કર્ચરી પ્રયોગ.

એમાં-વિશેષણ, સાતનીનું એં વં.

શાભી-વિશેષણ, છકીનું એં વં (શી) હાય તો પહુલીનું એં

વં (એનું વિશેષ્ય શાભા છે).

તું ને તે બાંનો આવજો, પછી હું, તું, ને મણી

ત્રણો જઈશું. (૬૮).

બાંનો-સંખ્યા વિશેં (એના વિશેષ્ય તું ને તે છે).

આવજો-અકં ક્રિયાં આવ ધાતુ, મૂળં ભવિષ્યં ખીં પું

સામાન્યં બં વં તું ને તે કર્ચી, આવજો ક્રિયાં અ-

૩૦ કર્વરી પ્રયોગ.

ત્રણી—બીં ૦ પ્રાંતું સંખ્યા વિશેં સામાન્ય ૦ પહેલીનું બ ૦ વ ૦
(એનું વિશેષ્ય હું, તું, મણી છે).

બધશું—અક ૦ ક્રિયા ૦ ભાષા, મૂળ ૦ ભાષા ૦ પેં ૦ પુ ૦ સા-
માન્ય ૦ બ ૦ વ ૦ ત્રણી અપવા (હું, તું, મણી) કર્વા,
બધશું ક્રિયા ૦ અક ૦ કર્વરી પ્રયોગ.

છાકરંતે જમાડતાં એ વાંઝણી વીઆઈ તો. (૧૬).

જમાડતાં — વસમાન કૃદંત.

એ-ક્રિયા વિદેશણ અવ્યય.

વાંઝણી-વિદેશણ, નારીં ૦ પહેલીનું એ ૦ વ ૦ (એનું વિશેષ્ય કો-
ઈ સ્ત્રી) તે અક્રિયા અવ્યયાદાર છે.

વીઆઈ—અક ૦ ક્રિયા ૦ વીઆઈ ભાષા, મૂળ ૦ ભૂત ૦ ત્રીં ૦ પુ ૦
નારીં ૦ એ ૦ વ ૦ વાંઝણી કર્વા, વીઆઈ ક્રિયા ૦ અક ૦
કર્વરી પ્રયોગ.

તો-ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય.

કમન લોકો તો, ને મણી નાણતો તો. (૭૦).

હાકનો, નાસી-એ બનો કૃદંત, (ક્રિયા ૦ બીં પહેલા આગ્યાછે.

તો અટલે હને, ને તો અટલે હને—એ બનો અક ૦ ક્રિયા ૦ હો)

ધાતુ, મૂળ ૦ ભૂત ૦ ત્રીં ૦ પુ ૦ નારીં ૦ એ ૦ વ ૦

હતો એનો કાં કાન, ને હો નાણ કર્વા મણી છે, અ-

૩૦ કર્વરી પ્રયોગ.

દેશાવર ખતે જવાને ખારકસો જરાય છે. (૭૧).

રૂથાવર—નામ, નાન્ય૦ પેટેલીનું ઐ૦ ૧૦

ખાતે-નામ, નાન્ય૦ ત્રીજીનું ઐ૦ ૧૦ (શબ્દચોગી પાશ્ર્વ થાય).

જવાને—કૃદંત.

ભરાપછે—અક૦ ક્રિયા૦ ભર ધાતુ, શક્ય૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦ ના-
ન્ય૦ ૫૦ ૧૦ ખારકસો કર્તા, ભરાપછે ક્રિયા૦ અક૦ ક-
ર્તૃગી પ્રયોગ.

આડી, વાડી, ને સાડી એ ત્રણમાં આપેણુ ડોહનો

ભાગ ન રાખવો. (૭૨).

ગાડી, વાડી, સાડી-નામ, નારી૦ પેટેલીનું ઐ૦ ૧૦

કાઢનો-વિશેષણ, (એનું વિશેષ્ય કાઢ માણસ છે).

રાખવો-સક૦ ક્રિયા૦ રાખ ધાતુ, મૂળ૦ વિધિ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦

નર૦ ઐ૦ ૧૦ આપણે કર્તા, ભાગ કર્મ, રાખવો ક્રિયા૦

સક૦ કર્મણી પ્રયોગ.

તેની બધી રૂથાવર મિલકતનું વેચાણ બંધ રહ્યું. (૭૩).

બધી-વિશેષણ, નારી૦ (એનું વિશેષ્ય રૂથાવર છે).

રૂથાવર—વિશેષણ, નારી૦ (એનું વિશેષ્ય મિલકત છે).

વેચાણ-નામ, નાન્ય૦ પેટેલીનું ઐ૦ ૧૦

બંધ-વિશેષણ, (એનું વિશેષ્ય રહ્યું છે).

રહ્યું—અક૦ ક્રિયા૦ રહે ધાતુ, મૂળ૦ ભૂત૦ ત્રી૦ પુ૦ નાન્ય૦

ઐ૦ ૧૦ વેચાણ કર્તા, રહ્યું ક્રિયા૦ અક૦ કર્તૃગી પ્રયોગ

પોતે કરેણું કર્મ પોતે ભોગવણું. (૭૪).

પોતે-સર્વ૦ ત્રી૦ પુ૦ સામાન્ય૦ ત્રીજીનું ઐ૦ ૧૦

કરેલું-કૃદંત વિશેષ ૦ નામ ૦ પહેલીનું એ ૦ વ ૦ (કર્મ વિશેષ્ય છે).
 ભાગવતું-સક ૦ ક્રિયા ૦ ભાગવ માત્ર, મૂળ ૦ વિધિ ૦ વર્ત ૦ ત્રી ૦
 પુ ૦ નામ ૦ એ ૦ વ ૦ પાંતે કરી, કર્મ એ કર્મ, ભાગ-
 વતુ ક્રિયા ૦ સક ૦ કર્મણી પ્રયોગ.

જેવો કેહી નામો કે પાધનો મેં તેને પકડી લીધો. (૭૫).

જેવો, પાધરો-વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશેષ્ય અન્યથા.

પકડી લીધો-સક ૦ ક્રિયા ૦ પકડ માત્ર, મૂળ ૦ પૂત ૦ ત્રી ૦ પુ ૦
 નર ૦ એ ૦ વ ૦ મેં કરી, તેને કર્મ, પકડી લીધો ક્રિયા ૦
 સક ૦ કર્મણી પ્રયોગ; (કર્મકે કર્મણી જતા વચન ક્રિયા ૦
 ને લાગે છે).

માદા માણસે જરા ખાઈને થોડા હેરા ફેરા મારવા. (૭૬).

જરા—વિશેષ્ય, (એનું વિશેષ્ય ખાઈને છે).

ખાઈને-કૃદંત અન્યથા.

હેરા ફેરા—નામ, નર ૦ પહેલીનું અ ૦ વ ૦

મારવા-સક ૦ ક્રિયા ૦ માર માત્ર, મૂળ ૦ વિધિ વર્ત ૦ ત્રી ૦ પુ ૦
 નર ૦ અ ૦ વ ૦ માણસે કરી, હેરા ફેરા કર્મ, મારવા ક્રિ-
 યા ૦ સક ૦ કર્મણી પ્રયોગ.

તારો જાણેલો કાગળ માહા મુશીખેત વંચાનો. (૭૭).

જાણેલો-કૃદંત વિશેષ્ય, (એનું વિશેષ્ય કાગળ છે).

માહા—વિશેષ્ય, (મુશીખત વિશેષ્ય છે).

મુશીખતે—નામ, નામી ૦ ત્રીજીનું એ ૦ વ ૦ (મુશીખતે એટલે મુ-
 શીખતથી) માટે પાંચમીનું એ ૦ વ ૦ પણ કેહવાય.

વંચાતો-અક્રં ક્રિયાં વાંચ ધાતુ, શક્યં અનિં વૃત્તં ત્રીં
પું નરં એં વં કાગળ કર્તા, વંચાતો ક્રિયાં અક્રં
કર્તૃત્રી પ્રયોગ.

વીઠલપો લખાય પણ બોલાય નહીં. (૭૮).

લખાય, બોલાય-એ બંને અક્રં ક્રિયાં લખ ને બોલ ધાતુ
શક્યં અનિં વર્ત્તં ત્રીં પું ના-પં એં વં લખા-
યનું કર્તા લખવાનું, ને બોલાયનું કર્તા બોલવાનું, બં-
ને અક્રં કર્તૃત્રી પ્રયોગ.

ઠીક, અહિંઆના કરતાં મુંબઈ તમે સારી થોડે બોલ
મળ કરશો. (૭૯).

ઠીક-સ્વિકાર્યક ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય.

અહિંઆના-ઠીકાણું બતાવનાર ક્રિયા વિશે અવ્યય.

કરતાં-શબ્દ યોગી અવ્યય, (આગળ ના આવ્યા છે).

સારી થોડે-ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય.

કરશો-સક્રં ક્રિયાં કર ધાતુ, મૂળં ભવિષ્યં ત્રીં પું ન-
રં બં વં તમે કર્તા, બોલ મળ કર્મ, કરશો ક્રિયાં
સક્રં કર્તૃત્રી પ્રયોગ.

છબીલ બેસે તો મને કેહેવડાવજો. (૮૦).

બેસે-અક્રં ક્રિયાં બેસ ધાતુ, મૂળં અનિં વર્ત્તં ત્રીં પું
નરં એં વં છબીલ કર્તા, બેસે ક્રિયાં અક્રં કર્તા-
ત્રી પ્રયોગ.

કેહેવડાવજો-સક્રં ક્રિયાં કેહેવડાવ ધાતુ, મૂળં ભવિષ્યં ત્રીં

પુ૦ નર૦ ૫૦ વ૦ કેહેવડાવનાર (તમે) કર્તા, કેહેવડાવવાનું કર્મ, કેહેવડાવજો ક્રિયા૦ સક૦ કર્તરી પ્રયોગ.

મને વશ કીધો વનમાળી, કહુંછું હું દાહાડી દાહાડી. (૮૧).
વશ—વિશેષણ, (ક્રીડાનો ગુણ ખતાવે છે).

ક્રીડા—સક૦ ક્રિયા૦ કર ધાતુ, મૂળ૦ ભૂત૦ ત્રી૦ પુ૦ નર૦ એ૦
વ૦ વનમાળી કર્તા, મને કર્મ, ક્રીડા ક્રિયા૦ સક૦ કર્મણી
પ્રયોગ (કર્મની જ્ઞાતી વચ્ચે ક્રિયા૦ ને જાણે છે તેથી).

વનમાળી—ઐટલે (વનમાળીએ) વિશેષ નામ, નર૦ ત્રીજીનું એ૦વ૦
કહુંછું—સક૦ ક્રિયા૦ કેહે ધાતુ, મૂળ૦ વર્ત૦ પ૦ પુ૦ નર૦
એ૦ વ૦ હું કર્તા, કેહેવાનું (મને વશ ક્રીડા) એ કર્મ
કહુંછું ક્રિયા૦ સક૦ કર્તરી પ્રયોગ.

દાહાડી દાહાડી—વખત ખતાવનાર ક્રિયા વિશે૦ અવ્યય.

હું અરજ કરું છું જે, જે માણસ સાફ કામ કરે
તેનો બદલો તેના ઉપરીએ આપવો. (૮૨).

કરુંછું—સક૦ ક્રિયા૦ કર ધાતુ, મૂળ૦ વર્ત૦ પ૦ પુ૦ નર૦ એ૦
વ૦ હું કર્તા, અરજ કર્મ, કરુંછું ક્રિયા૦ સક૦ કર્તરી પ્ર
યોગ—ઉભયપદવ્યો અવ્યય.

જે-જે માણસ, તેમાં (જે) વિશે૦ (માણસ વિશેષ છે).

કરે—સક૦ ક્રિયા૦ કર ધાતુ, મૂળ૦ અનિ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦
એ૦ વ૦ માણસ કર્તા, કામ કર્મ, કરે ક્રિયા૦ સક૦ કર્તરી
પ્રયોગ.

આપવો—સક૦ ક્રિયા૦ આપ ધાતુ મૂળ૦ વિધિ૦ વર્ત૦ ત્રી૦ પુ૦

ન૦ ૦ એ ૦ ૧૦ ઉત્તરીએ કર્તૃ, બહેલો કર્મ, આપવો ક્રિ-
યા ૦ સક ૦ કર્મણી પ્રયોગ.

તેને નામ બહુજ કામિત કાલુચો વકીલ હોત તો ગંગાના-
મનુ હુકમનામું અપીલમાં બાહુલ રખાવતે. (૮૩)

જ્ઞે-ઉભપા-વધી અંબય.

કાલ-સંખ્યા વિશે ૦ (વકીલનો ગુણ બતાવે છે).

બહુ-વિશેષણ, (કામિતનો ગુણ બતાવે છે).

જ્ઞ-નિસ્વપાર્થક અંબય.

કામિત, કાલુચો-એ જ નો વિશે ૦ (વકીલનો ગુણ બતાવે છે).

હોત-અક ૦ ક્રિયા ૦ હો ધાતુ, મૂળ ૦ સંકે ૦ ભૂત ૦ ત્રી ૦ પુ ૦ ન-

૨૦ એ ૦ ૧૦ વકીલ કર્તૃ, હોત ક્રિયા ૦ અક ૦ કર્વણી પ્ર ૦

અપીલમાં-પી ૦ પ્ર ૦ નું નામ, નારી ૦ સાતમીનું એ ૦ ૧૦

બાહુલ-વિશેષણ, (રખાવતેનો ગુણ બતાવે છે).

રખાવતે-સક ૦ ક્રિયા ૦ રખાવ ધાતુ, મૂળ ૦ સંકે ૦ ભૂત ૦ ત્રી ૦ પુ ૦

એ ૦ ૧૦ રખાવનાર (વકીલ) કર્તૃ, હુકમનામું કર્મ, ર-

ખાવતે ક્રિયા ૦ સક ૦ કર્વણી પ્રયોગ. (આ ક્રિયા ૦ પ્રયો-

ગ્ય છે).

બાપુ સારાં કામને ઉત્તેજત આપે છે તેથી સોનોરે

તેને માન ધત્ર આપ્યું. (૮૪).

બાપુ-પી ૦ પ્ર ૦ નું વિશેષ નામ, નર ૦ પેહલીનું એ ૦ ૧૦

કામને-પી ૦ પ્ર ૦ નું સામાન્ય નામ, નાન્ય ૦ પીછુંનું અ ૦ ૧૦

(સારા કામને) હોય તો એક વચન થાય.

આપેછે—સકં ક્રિયાં આપ ધાતુ, મૂળં વર્તં ત્રીં પું નં
 રં એં વં આપુ કર્તા, ઉત્તેજન કર્મ, આપેછે ક્રિયાં
 સકં કર્ત્રી પ્રયોગ. (આ વાક્યમાં ખીન્તું કર્મ કા-
 મ છે).

તેથી-વિશેષણ, પાંચમીનું એં વં

સીનોરે-ખીં પ્રં નું સામાન્ય નામ, નરં ત્રીજીનું એં વં
 માનપત્ર-સમાસ નામ, નાન્યં પેહુલીનું એં વં (માનતું જે
 પત્ર તે માનપત્ર).

આખું—સકં ક્રિયાં આપ ધાતુ, મૂળં ભૂતં ત્રીં પું ના
 ન્યં એં વં સીનોરે કર્તા, માનપત્ર કર્મ, આખું ક્રિ-
 યાં સકં કર્મણી પ્રયોગ. (માન પત્ર નહીં હોય તે
 તેને કર્મ પાણ થાય).

તમારે આહાર જવું, તે પછી તેનો આહાર જોવો. (૮૫).

તમારે—ખીં પું સર્વનામ, નરં ત્રીજીનું ખં વં (ખઈ
 જોઈએ તેા છડી સાથે ત્રીજીનું ખં વં).

આહાર—ક્રિયાં અતાવનાર ક્રિયા વિશેં અન્યથ.

જવું—અકં ક્રિયાં જા ધાતુ, મૂળં વિધિં વર્તમાન કાળ,
 નાન્યં એં વં તમારે કર્તા, જવું ક્રિયાં ભાવે પ્રયોગ.

આહાર-ખીં પ્રં નું સામાન્ય નામ, નરં પેહુલીનું એં વં

જોવો-સકં ક્રિયાં જા ધાતુ, મૂળં વિધિં વર્તં ત્રીં પું
 નરં એં વં તમારે કર્તા, આહાર કર્મ જોવો ક્રિયાં
 સકં કર્મણી પ્રયોગ.

(કેટલાક વિશેષ ખૂબાસા કરવાના રહેલા.)

બીનો, બીની, બીનું, બીતાં, હતો, હતી, હતું, હતાં એનું
રૂપ અનિયમિત ભૂતકાળનાં જોવું છે, પણ એ શબ્દો ભૂતકાળમાં
જ વપરાય છે.

તેમજ હવો, હવી, હવા એનું રૂપ વિધિ વર્તમાન કાળનાં
જોવું છે, પણ એ શબ્દો ભૂત કાળમાંજ વપરાય છે.

શક્યભિદવાળું ક્રિયાપદ હમેશાં અકર્મક હોય છે, તે સક્રમ
ક કેહેવાય નહીં.

અકર્મક ક્રિયાપદમાં કર્તા જે જ્ઞાતીમાં હોય છે તેજ જ્ઞાતી
ક્રિયાપદને લાગે છે. સક્રમક ક્રિયાપદમાં કર્તૃની પ્રયોગ હોય તે
કર્તૃની જ્ઞાતી ક્રિયાપદને લાગે છે, ને કર્મણી પ્રયોગ હોય તે
કર્મણી જ્ઞાતી ક્રિયાપદને લાગે છે; જેમ—માણણ આવે છે, એમાં
આવે છે એ નાની જ્ઞાતી. છોકરો લાડુ ખાય છે, એમાં ખાય છે
એ નર જ્ઞાતી. પરિક્ષકે પતાસાં વેઢું રૂપાં, એમાં વેઢું રૂપાં એ
નાનપતર જ્ઞાતી.

ભાવ કર્તૃક ક્રિયાપદ ઝાઝું વપરાતું નથી, માટે તે વિષે
આ ઓષડીમાં વધારે વિસ્તારથી ખતાવ્યું નથી.

કેટલાક સંસ્કૃત કારશી અરખી વગેરે શબ્દો, તેમના અર્થ, મૂળ (ધાતુ), સંધિ, ઉપસર્ગ, પ્રત્યય, તે વ્યુત્પત્તિ.

અ (સં. નહીં) અતંત એટલે છેડો નહીં; અનાચાર આ-ચાર નહીં; અનુષ્ઠાનની ઉપમા અપાપ નહીં; અનેક એક નહીં એટલે વધારે; અવ્યવસ્થા વ્યવસ્થા એટલે બં-દાખરત નહીં; અવિનાશ નાશ નહીં એટલે પરમેશ્વર.

અ (સં. નહીં, ઉલટું) અન્યાય એટલે ન્યાયથી ઉલટું; અપાર એટલે પાર નહીં; અખળા ખળ વગરની એટલે સ્ત્રી; અવિશ્વાસ ભ્રાંસો નહીં.

અક (સં. કરનાર) ઇચ્છક ઇચ્છા કરનાર; ઉપદેશક ઉપદેશ કરનાર; નિંદક નિંદા કરનાર; પૂજક પૂજા કરનાર; બાધક બાધ કરનાર; આપક આપ કરનાર; પાત્રક પાત્રનાર; રક્ષક રક્ષણ કરનાર; રંજક ખુશ કરનાર; સેવક સેવા કરનાર.

અગ્નિ (સં.) અનળ, આગ, આતસ, જ્વાળા, દેવતા, પાવક, વસ્તેવ, વસ્તેવ, વહ્ની, હુતાશન.

અચ્છેર (અધ એટલે અડધું) અડધો શેર.

અજ (સં) બકરો, ને અજ્ઞા (સં) તે બકરી.

અણ (નહીં) અણ બનાવ; અણ બોલ્યા; અણ હા એટલે હા નહીં.

અતલશ (અત ધણું, લશ લીસું) ધણું લીસું એક જાતનું રેશમી કપડું.

અતિ (સં. ધણું) અતિચ્છા ધણી મરણ; અત્યંત (અતિ-અંત) ધણુંજ; અત્યોદય ધણીજ ઉદાર-સખી; અતિશયો-ક્તિ જોઈએ તે કરતાં વધારે વખાણ કરવા.

અર્થિ (સં. અર્થવાળો) એકાર્થિ એક અર્થનો; દ્વિઅર્થિ બે અર્થવાળો; પરમાર્થિ પારકાના અર્થનું; વિદ્યાર્થિ વિદ્યાના અર્થવાળો એટલે ભણેલા, સ્વાર્થિ પોતાની મતલબ વાળો.

અર્થક્ષ (સં. ઊપરી) ધર્મધપક્ષ ધર્મનો ઉપરી, નૌકાર્થક્ષ વા

હાણનો ઉપરી.

અધિ (સં. ઉપર) અધિકરાણ; અધિકાર; અધિપતિ.

અણ્ય-અન્ય (કરવા જોગ) રમણ્ય ખુશ થવા જોગ; રક્ષણ્ય
રક્ષણ કરવા જોગ; દરશન્ય દરશન કરવા જોગ.

અનુ (સં. પ્રમાણે, સાથે) અનુક્રમ, અનુકુળ, અનુમત, અનુ-
સરવું.

અનુનાશિક. સં. (અનુ પાસે, નાશિક નાકનું) નાક પાસેનું એ-
ટકે (કં, ગા, જી, ન, મ) એટલા પાંચ અક્ષરો.

અનોપમ સં. (અન-ઉપમા) કોઈ સાથે સરખાવાય નહીં તે.

અપ (સં. ખાટું, નકારું) અપકારિ નકારી કાઢે; અપ લ-
ક્ષણ ખરાબ ટેવ; અપવાદ નકારો વાદ.

અપ (સં. નીચું કરવું, લઈ લેવું) અપકાર; અપમાન.

અપિ (પાણી) અતિઆપિ હજુ પણ; કદાપિ કયાંયે પણ, તથાપિ
તોપપણ.

અભિ (સં. ધાતું, તરફ, પાસે) અભિપ્રાય, અભિમાન; અભિ
લાશ; અભિશેષ; અભિતાન.

અમણ્ય (સં.) જંગલ, ઝાડી, રાત, વગરો, વન.

અમણ્યવ (સં.) દરિઓ; રત્નગર; સમુદ્ર; સગર; સિંધુ.

અવ (સં. નીચું, નકારું) અવકળા નકારી ગાત; અવગુણ ખ-
રાબ ગુણ; અવશા નકારા હાલ.

અવલોકન. સં. (અવ ઉપસર્ગ, ને લૂક જોવું) નીલાળોને જોવું તે.

અશ્વ (સં.) ધોડો; પુરંગ; તોખાર, તોશ; ખાત; વાજ; વે-
ડાંગ; હય.

આકર્ષણ (સં.) (આ હૃદ પતાવનાર, ને કર્ષણ ઝિંમવું) વ-
રતુઆમા એક પાંજનો ઝિમવાનો ગુણ તે.

આકાર. સં. (રૂપ, રોળ) આકાર ઈંડાન જેવો આકાર; કં-
જણાકાર કંકણના જેવો આકાર; ત્રિકોણાકાર ત્રણ ખૂણાનો
આકાર.

આપવાન સં. (ખયા કેહેવું) કયા; અરિત; પાણન; વિવરણ;

વૃત્તાંત; કોઈ પણ જનના ગુણનું જે કથન તે
 આમળોટ (આગ ફા. દેવતા, ને ખોટ અં. વાહીજી) વરખાથી
 પાણીમાં આલવું વાંદજી.
 આતુર. સં. (પીડાતો) કામાતુર કામથી પીડાતો; શોકાતુર શો-
 કથી પીડાતો; ક્ષુભાતુર ભૂખ પીડાતો-ભૂખ મરતો.
 આદ્ય. સં. (આદિ પેહેલું, ને અપ આવનર) સૌથી પેહેલું,
 આવનાર.
 આદિ (સં. પેહેલા, વગેરે) ઇત્યાદિ; ધર્માદિ; કૃત્યાદિ; મનુષ્યાદિ
 આદિક (સં. વગેરે) ઇત્યાદિક એ વગેરે; ખાનપાનાદિક ખાવું
 પીવું વગેરે; મચ્છરાદિક; શાસ્ત્રાદિક.
 આખ (ફા. પાણી) આખરૂ; ગુલાખ; તેજખ; દુઆખ; પંજખ.
 આખાદ (ફા. વસેલું, વસાવેલું) આરંગાખાદ આરંગજામે વ-
 સાવેલું; મહેમુદાખાદ મહમદશાહે વસાવેલું; મુર્શિદાખાદ મુ-
 દ્રાખાદ.
 આલય (સં. જગો) દેવાલય દેવની જગો; વિદ્યાલય વિદ્યા ભ-
 જવાની જગો (નિશાળ); હિમાલય હિમની જગો (પર્વતનું
 નામ છે).
 આળો, આળી, આળું, (વાળો. વાળો, વાળું) અણીઆળો,
 અણીવાળો; દયાળી, દયાવાળો; લોહીઆળુ લોહીવાળુ.
 ઇજતે આસાર. આ. (ઇજત આખરૂ, ને આસાર નિશાની),
 એટલે આખરૂની નિશાની ધરાવનાર.
 ઇધર (સં. દેવ) કવિધર; કામધર; પરમધર; માહેધર; વિરેધર
 ઊતર (સં. જવાખ) ગુપ્તોતર કુપો જવાખ; પ્રત્યુતર ફરી કે
 સોમો જવાખ; પ્રત્યોતર; લોકોતર.
 ઉદય (સં. ઊંઘવું) અરણોદય; મદ્રોદય; ભાસ્કોદય; ભાનુદય;
 સુપાદય; સોનોદય.
 ઉદારે (સં.) દાતા; દાતાર; દાલો; અખતાવર; મોકળા જીવનો,
 સખી.
 ઉપ (હલકું) ઊપ ખલનખો; ઊપ વિદ્યા.

ઉપરથ (ઊપ પાસે, રથ રેહનારું) પાસે રેહનારું.

ઉલ્લાસ (ઊત-લાસ) આનંદ; ખુશી, સંતોષ; હરખ; મગ્નતા; ખાહાલહાહ; મોહ; વિનોદ; ઊત્સાહ; રળી.

અંગિકાર. સં. (અંગિ પાતાનું, કાર કરવું) પાતાનું કરવું; ક-ખૂલ; માન્ય; સિવકાર.

અંકાકૃત. સં. (અંક છંદુ, ને આકૃતિ આકાર) છંડાના જોયો આકાર.

અંતર (સં. અંદર એટલે નહીં દેખાય તે) અંતર દયાન; અંતર સાક્ષી; અતરિઆળ; અંતરિદા.

ક (નકારું) કલત; કપૂત; કવેળા.

કટિબંધ (સં) પૃથ્વીના મધ્યની આસપાસ ફરતી જગો. ઊભણ કટિબંધ એટલે પૃથ્વી મધ્યેની ખડુ ગરમી પડે છે તે જગો; શિત કટિબંધ એટલે પૃથ્વી મધ્યેની ખડુ ઠંડ પડે છે તે જગો; સમ શિતોભણ કટિબંધ એટલે જ્યાં ઠંડ ને ગરમી સરખી પડે છે તે જગો (સમ-શિત-ઊભણ-કટિ-બંધ).

કથ (સં. કેહેવું) કથ; કથન; કથા, કથિત.

કમ (કા. ઓછું) કમ અફલ; કમ જાત; કમજોર; કમ નસિબ કર, કાર (સં. કરનાર) ભયંકર; ગ્રંથકાર; સુખકાર.

કર્તા (સં. કરનાર, બનાવનાર) ગ્રંથકર્તા, જગતકર્તા, પ્રસિદ્ધ કર્તા કંદર્પાંત. સં. (કંદર્પ-અંત) અતિશય કકલાટ, ખડુ કકલવું તે

કષ્ટનષ્ટાટક. સં. (કષ્ટ-ન-અષ્ટાટક) દુઃખ નિવારણ થાય તે વિષે આઠ છંદની કવિતા; (કષ્ટ-હરણ) એટલે દુઃખ હરનારો.

કૃત (સં. કરેલું, બનાવેલું) હરત કૃત હાથનું કરેલું; લાલશંકર કૃત લાલશંકરનું બનાવેલું; હોપ કૃત હોપનું બનાવેલું.

કૃપણ (સં.) કરપો, કસરીઓ; કંજૂસ, ઓછણી; ખખ્ખીલ; મ-ખખીમૂસ; સહવારના પોહારનું નામ; સાંકડા છવનો.

કૃપાનિધિ. સં. (કૃપા-નિધિ) દયાનો ભંડાર; (કૃપા-નાથ) દયાના ધણી.

કારક (સં. કરનાર) આશ્ચર્ય કારક નવાઈ કરનાર, દુઃખ કારક

કુઃખ કરનાર; સુખ કારક; સંતોષ કારક.

કુ (સં. નકાર) કુમતિ નકારી બુદ્ધિ; કુમાર નકારે રસ્તો; કુ-
ભારજન; કુલક્ષણ; કુવિદ્યા.

ખયા (કહેવું, પ્રસિદ્ધ કરવું, વખાણવું) અસંખ્યાત; આખ્યાન;
રૂપાખ્યાન; વાખ્યાન; સંખ્યા.

ખાનું (કા. ઠેકાણું) છાપખાનું છાપવાનું ઠેકાણું; તોપખાનું તો-
પનું ઠેકાણું; દફતરખાનું દફતર રાખવાનું ઠેકાણું; મોદીખાનું;
હથિઆરખાનું; હાથીખાનું.

ખુશ (કા. આનંદી) ખુશનુમા; ખુશખડતી; ખુશખો; ખુશાલ;
ખુશાલી; ખુશી.

ખોર (કા. કરનાર, ખાનાર) દગાખોર દગો કરનાર; મસ્તાખોર
મસ્તી કરનાર; વ્યાજખોર વ્યાજ ખાનાર; હરામખોર હરામ-
નું ખાનાર.

ગણ (ગણવું) અગણિત; ગણતરી; ગણિત.

ગમ (ગવું) અગમ્ય; આગમ; આગમન.

ગર, ગરો, ગારો (કરનાર) કહ્યાગર કહ્યું કરનાર; ચૂડગર ચૂ-
ડો કરનાર; વાતગરો વાત કરનાર; કામણગારો કામણ કરનાર.

ગર્ધવ (સં) ખગ, ખર; શષ્ટો.

ગાર (કરનાર) ખીદમતગાર ખીદમત કરનાર; ગુન્હેગાર ગુન્હો
કરનાર; જુલમગાર; મદદગાર.

ગોર (કા. છતનાર, જોનાર) આલમગીર આલમ છતનાર;
તળાંગીર પૃથ્વી છતનાર; તમાસગીર તમાસો જોનાર.

ગીરી (પહાડ) ગુલામગીરી આકરકાપણું; દીવાનગીરી દીવાનપણું;
મેહેતાગીરી મુશદ્દીપણ.

ગુરૂવાકર્ષણ. સં. (ગુરૂત્વ ભાર, મે આકર્ષણ એમયું) ભારનું
એમાણ; (ગુરૂત્વ-મધ્ય-ખિદ) ભારની વચમાનું ઠેકાણું;
(ગુરૂત્વ-મધ્ય-રેશા) મધ્ય ખિંદુથી હોરેલી લીટી.

ગેર (આ. નહીં, બિલકુ) ગેર કાયદો કાયદો નહીં; ગેર ખં-
દોખરત ખંદોખરત નહીં; ગેર મેરૂરખાની મેરૂરખાની નહીં;

ગેર વાજની ઐટસે વાજનીથી ઉલટું.

ઐટપ્રિટન. અં. (ઐટ મેટું, પ્રિટન દેશ) મેટું દેશ તે અં-
ઐટની વિલાપત, (ઇંગ્લંડ, સ્કોટલંડ, ને વેલ્સ મળીને
થાયું)

અંથામ્મ. સં. (અંથ-આરંભ) અંથની શરૂઆત.

અર (સં અરવું) અનુઅર; જળઅર, ભૂઅર; વનઅર.

અળ (સં હાલવું) અમળ; નિશ્ચળ; હિમામળ.

અી (રાખનારી) ખજનઅી ખજનો રાખનાર; ટપાલઅી નરધા
રાખનાર; પપાલઅી; મસાલઅી.

એ, એતુ (સં આર) એખાણુ આર ખાણુ; ઐગમ આર ખા-
ણુ; એપાઈ આર પગ અપવા પદ; એતુર ભૂદ્ર આર હાથ.

જગદેશ. સં (જગત-ઈશ) જગતનો ધણી પરમેશ્વર.

જગજાથ સં. (જગત-નાથ) જગતનો ધણી પરમેશ્વર.

જાન (ફા જીવ) જાન; જનનવર; દિસોજનન

જી (સં. જીતવું) અજીત, લવજ; વિજયા.

જીવ (સં જીવવું) અનુજીવી; જીવજીવિકા; ચિરંજીવી, નિરંજીવ.

જીજ (ફા. થેડું) જીજદાન; જીજની; જીજવી.

તાત (સં.) પિતા, ખાપ, ખાપા, ખાવાજી, મુરખખી, શિરછત્ર.

ત્રિ (સં. ત્રણ) ત્રિકોણ ત્રણ ખાણુ; ત્રિભોવન ત્રણ ભોવન;

ત્રિસોઠ; ત્રિસોમન; ત્રિવિધિ; ત્રિશૂળ

તૂલ (સં. તોળવું) અતૂલ; તૂલના; તોલા; તોલાટ; સમતોલ.

તેત્ર (સં તાપ્તે) પરતંત્ર પારકાને તાપ્ત; સ્વતંત્ર પોતાને તાપ્ત

ઐટસે આપ અપ્તિપાર

દર (ફા. એક) દર ગહિને, દર માણસ, દર રાજ; દર સાલ;

દેશ (સં) અદાવત; અદખાઈ, ઇર્ષા, કીનો; ખારક ખેર; મ-

ત્સર; વેર.

દશદંશ સં (દશ-અંશ) દશનો ભાગ.

દાઈ (સં. આપનાર) દુઃખદાઈ દુઃખ આપનાર; વરદાઈ વર-

દાન આપનાર; સુખદાઈ સુખ આપનાર.

દાતા (સં. આપનાર) અલદાતા અબ આપનાર; દુઃખદાતા; સુ-
ખદાતા.

દાન, દાની (મુકવાની કે માખવાની જગો) કદરદાન કદરનું ડો-
કાણું; કલમદાન કલમનું ડોકાણું; ગુલાબદાની; માહેદાની; પા-
નદાન; રમેદાની.

દાયક (ના ના નર) દુઃખ દાયક, સુખ દાયક.

દાર (ફા વળે) આપકદાર આપક વાળો; ધન્યદાર ધન્ય
વાળો. કરબદાર કરબ વાળો; કાગદાર; પેસાદાર; દોજદાર;
આત્મીદાર; માગલતદાર.

દાનાદહા. સં. (દપ- દણ) ધાગંજ.

દાવાનાના (દવ-આનગ) વગડાનો આગિન.

દિગ લેજાય. સં. (દિગ બિ-જાય) બધી દિશાએ જીતવું

દિલ (કા અંતઃકગણ) દિલગી; દિનાસો; દિસોબન.

દુબકા. સં. (દુ-બકાં, રમ કામ) નકારે કામ.

દુ. (સં. અટ્ટ, ગકાર) દુર્ગંધ; દુર્ગુણ; દુર્ભાગી; દુરાચરણ; દુ-
ર બુદ્ધિ.

દેણ (દનાર, આપનાર) દુઃખદેણ; સુખદેણ.

દેશ ટા. સં. (દેશ અટક) દેશના મુન્દાફરી કરવી.

ધર (સં. ધરનાર) ગદાધર પટધર વરનાર; ગિરીધર પર્વત ધ-
રનાર; ગંગાધર ગંગા ધરનાર (માહાદેવ); ધરણીધર પૃથ્વી
ધરનાર; મણીધર મણી ધરનાર (નાગ).

ધર્મ ધિકાના સં. (ધર્મ અધિકારી) ધર્મનો ને આધિકારી-બા-
હીપતિ તે; (ધર્મધિપતિ) ધર્મનો ને અધિપતિ.

ધવા (સં. ધણા) વિધવા ધણી વગરની રાંડેલી સ્ત્રી; સધવા બ-
ણાવાળી શુભાસિન સ્ત્રી.

ન (નકા) નપુતક; નરતન; નારિતક (ન આરિતક).

નગર (સં. શહેર) અહમદ નગર અહમદશાહે પસાવેલું શહેર.

જામનગર જામ રાજાનું શહેર; વકનગર વીશનગર.

નયત (સં.) આંખ; અંધ; જોવાની ઇંદ્રિ; નેત્ર, લોચન.

नवान (आ. इषा राप्पनार) गरीय नवान गरीय पर इषा
राप्पनारि; अं दे नवान.

ना (श. नडी) नाभर कण्ठ नडी; नादान दानो नडी;
नादर दार नडी; नापक; नाभरद; नाभंजु; नासायक; नाहक-
नाना (अनेक) नाना प्रकारना; नना इष; नाना विधि-
नाथ (सं. धर्मा, स्वामी) वस्तनाथ; नेशहनाथ (नण रावण);
स्वामीनाथ.

निः (सं. नडी) निष्पट कपट नडी; निश्चित क्षिप्र नडी;
निष्पक्षपत; निष्कण; निष्कार; निशं; निशय.

निर (सं. नडी) निजान अनि नडी, निर्जण वाण वगरनुं; नि-
रज्य व्यववणुं नडी, निरप दयावणुं नडी; निरप दप
वगरनुं; निर्धन; निरपरागी; निर्भय; निरर्थ अर्थनु नडी;
निराकार; निराधार; निराश; निरुद्यगी; निरुपाय; निरकुश
(अंकुश नडी ते); निरञ्जन (दृष्टाव नडी ते); निरंतर
(अंतर नडी अटले राव); निर्लज्ज; निर्विकार.

निर्मल. सं. (निर-मण)मेलुं नडी, औष्ण्य; पवित्र; पाक; स्व-
च्छ; साक्ष; सौख्य.

नीम (अडधु) नीम नीम; नीम लाग, नीम हिरसे.

नुरजाहुं (नुर आ. तेव, ने जांहा. श. दुनिया) दुनियातुं
तेव.

नेक (श. साइ, वाजणी) नेक छनसाक्ष; नेक नाम; नेक अप्त
नेक रावण.

नृत्त (सं. नायक) नर्तक; नर्तकी; नृत्य.

पंकित (सं.) आण; इतर; जत, पंगत; वर्ग; द्वार.

पति (सं. धर्मा) छत्रपति छत्रना धर्मा; तटपति त्राकने धर्मा;
लक्षाधिपति लाजा उपोयना धर्मा; वनपति वनने धर्मा.

पदच्छेद. सं. (पद शब्द, छेद तोडवु) शब्द अथवा वाक्यने
तोडवु-तेना छडा करवा; (पद-लंजन) शब्दने लांगीने तेनुं
अण अतावपु.

પર (સં. પારકું) પરતંત્ર પારકાને તાબે, પરદેશ; પરભાષા; પ-
રરાજ; પરાધિન એટલે પારકાને તાબે; (પર-ઉપકાર) પર-
પકાર-એટલે પારકા ઉપર ઉપકાર.

પરમ (સં. ધણી, મોટો) પરમાર્થ (પરમ-અર્થ) મોટો અર્થ;
પરમ હયાળુ મોટો હયાળુ; પરમ પ્રિય ધણી ખ્યાર; પરમ
સ્નેહી ધણી વાહાણો; (પરમ-છશ) પરમેશ; (પરમ-ઈશ્વર)
પરમેશ્વર એટલે મોટો ઈશ્વર.

પરાક્રમ. સં. (પરા મોટું, ક્રમ કામ-ખળ) મોટું કામ; મોટું
ખળ.

પરાભ્ય. સં. (પરા ઉતરતો, ભય ફેલેલ) ઉતરતો ફેલેલ એ-
ટલે હાર.

પરિપક્વ સં. (પરિ પૂરું, પક્વ પાકેલું) પૂરું પાકેલું.

પરિશ્રમ. સં. (પરિ વધારે, શ્રમ મેહનત) વધારે મેહનત.

પાળ (સં. પાળકું) ગોપાળ (ગો-પાળ) ગાય પાળનાર; ભૂપા-
ળ; સુખપાળ; લેખપાળ.

પિતાંબર. સં. (પિત પીળું, અંબર લૂગડું) પીળું રશમી લૂ-
ગડું; હાલ ગમે તે રંગનાને પિતાંબર કહેછે.

પિત્રધાર. સં. (પિતૃ-આધાર) પિતૃનો આધાર; (પિતૃ-ફળ)
પિતૃનું ફળ.

પુનર (સં. ફરીથી) પુનર્જન્મ ફરીથી જન્મ; પુનર્લગ્ન ફરીથી
લગ્ન; પુનર્વિવાહ; પુનઃસંસ્કાર.

પુર (સં. શેઠર) ઉદેપુર; જયપુર; રાયપુર.

પૂજ (સં. પૂજવું) અપૂજ; પૂજન; પૂજારી; મુર્તિ પૂજક.

પ્રેમખર. ફ. (પ્રેમ સંદેશો, ખર લાવનાર) સંદેશો લાવનાર.

પ્ર (સં. મોટું, ધણું) પ્રતાપ; પ્રમાણ; પ્રવત્ત; પ્રયોગ; પ્રવૃત્તિ;
પ્રવાહ; પ્રવેશ.

પ્રત્યય. સં. (પ્રતિ સામાન્ય-પછી, અય આવનાર) પછી આવનાર.

પ્રત્યેક. સં. (પ્રતિ-એક) દર એક; દર એક.

પ્રતિ (સં. બહાર-ફરી) પ્રાતકાર, પ્રતિભાષા; પ્રત્યુત્તર એટલે

સોમો કે ફી જવાળા.

પ્રતિ. (સં. તરફ, પાછું, સામાં) પ્રતિકુળ; પ્રતિવાદ; પ્રતિવાદી; પ્રતિજ્ઞા.

પ્રથક (સં. જૂઠું) પ્રથકરાણ; પ્રથક જ્ઞાની; પ્રથક ભાવ.

પ્રભુ (સં.) અલભા; ઇશ્વર; ખાદા; ખાદ સોમનો ધાણી; જગત્ કર્તા; જગદીશ; જગન્નાથ; જગ પાલાળ; દીન દયાળ; દેવ, પરમેશ્વર; પશિન્દ્ર; ભગવાન; ભગવત; રામ, વિષ્ણુ; વિશંભરનાથ; વક્રુ કંના ધાણી; સમરામા; સ્વજનનાર; મૃદુ ઊત્પન્ન કર્તા; હી.

પ્રમિદ્ધ (સં.) ઊધાણું; ખુલ્લું; ચાહન; જાણીતું; જાહેર, નામાનિત; નામોચું; પ્રખ્યાત, પ્રગટ; ગગલુર.

પ્રાનઃકાળ (સં.) પરાદીર્ઘિ; ખડા ગજજીર; આમદદ; મળસંકુ; વાહાણું; સહવાર.

પ્રથગી (સં.) અવની; ઊર્ધ્વ; જમીન; ધરતી; ધરતી; ધરા; ભૂ; ભૂમી; ભોંય; મહા; મેઘ; વરુણ; વરુણ.

ફિરંગી (ફિ. ફિકા, રંગી રંગવાળા) ફિકા પાણી ધોળા રંગ વાળા તે ફિરંગી, (પોર્ટુગલ દેશના લોકો).

ખદ (ફિ. ખાખ) ખદચાલ; ખદદેલ, ખદશિકલ.

ખલિહચા સં (ખલુ-ખલિહ) ધાણી ૨૨૭.

ખાજ (ફિ. કરનાર, રમનાર) કરનાર ખાજ કરનાર કરનાર; દ-ગાખ જ દગો કરનાર; નજરખાજ નજરખાંખી રમનાર.

ખાધ (ખાંધવું) ખાધક; ખાધા, ખાધવ.

ખાન, વાન (વાળો) ખાનખાન ખાનવાળો; અક્ષલવાન અક્ષલ વાળો; ગાડીવાન ગાડીવાળો.

ખીન (ફિ. વગર) ખીન અપરાધ વગર ગુન્હે; ખીન તકરાર તકરાર વગર; ખીન તકલીર તકલીર વગર.

ખે (ફિ. નહીં) ખેડગો ઢગવાળો નહીં; ખે મુનાસખ વાજખી નહીં; ખેવકુદ ખેટન ખુલિવાળો નહીં; ખેશરમા; ખેસમજ.

ખંધ (ફિ. સાથે) ધડીખંધ ધડી સાથે; રકમખંધ રકમ સાથે;

શિક્ષાખંધ; હચિઆરખંધ.

ખંધ (સં. ખાંધવું) નિખંધ; પદખંધ; પ્રતિખંધ; પ્રખંધ, ખં-
ધન; સખંધ.

ભાત (સં.) ખંધવ; ખંધુ; ખાંધવ; ખાંધવ જન, ભાઁ, ભૈયો;
વીર; વીરો, સહૈદર

ભાગ્ય (સં.) આદ્રષ્ટ; કપાળ; કરમ; ક્રીસમન; તપોભળ; દૈવ;
નસીખ; પ્રાસખ્ય.

ભાષ (સં. બોલવું) દુગંધીઓ; સુભષીત, સંભાષણ.

ભિખારો. સં. (ભિક્ષા-આહાર) ભખ માંગનાર.

ભૂ (સં. જમના) ભૂજોળ; ભૂતળ; ભૂપાળ; ભૂમિતિ એટલે જ-
મીન માપણી; ભૂધાક પૂર્વાના લોક.

ભૂષ (સં.) ગાનીતિ; છત્રપતિ, જનમ; દેશ પતિ; નરદવ; નરે-
શ; નૃપ; નૃપાત, ભૂપતિ, બ્રાહ્મણ; મહિપ; મહાપતિ; રાજન;
રાજન; રાણા; રાપ, રાવ.

ભેર (નાથે) ગુરુભેર ગુરુના સાથે; જોરભેર જોર સાથે; જોરસા
ભા; લગણ ભેર.

મધુકર (સં.) ભમના; મધુપર્ક એક જાતની પુંજ લગ્નમાં થાય
છે; મરકટ માંકડું અથવા વાદરો, મરાળા હથ; મહિષ
પાડો; મહિષા પાડો; મેડકે દેડકા; મઝાર ખીલાંડો; મંઝા-
રી ખીલાંડો; મઝા મટાડો.

મનક (સં.) મડકું; મુઠું; લાસ; ભાથ; સખ.

મનોભાવ. સં. (મન-ભાવ) મનના ભાવ; મનોપતન (મન-પતન)
મનનો પતન; મનેરથ (મન-અર્થ) મનની અતલણ; મનો-
રંજક (મન-રંજક) મન રાજી થાય એવું; મનોહર (મન-
હર) મન હરે એવું.

માતા (સં.) જાણતી; જાનતી; જાનેતા; મા, માજી; માડી;
માતૃશ્રી.

માહા (સં. માટું) મહર્ષી (માહા-રૂપી) માટા રૂપી; માહાજન
માટા માણસ; માહાદેવ માટો દેવ, માહાભારથ માટું ભારથ,

ઐટલે જ્યાં પાંડવ જૈરવળી મોગી લડાઈ છે તે ચોપડી;
માહારાજ; માહા રત્નિ, માહાલક્ષ્મી; માહેશ (માહા-ઇશ)
માટો ધન્યર.

મિતાહાની. સં. (મિત થોડું, હાગી ખાનાર) થોડું માફકસર ખાનાર.
મુળાદર. સં. (મૂળ ફેરુલા, અક્ષર દરકતો) પેહેલા શરૂઆતમાં
ગ્રીષ્મવાના વસ્ત્રો.

મંડળ. સં. (વથે, ટોળું) તારામંડળ તારાનો જથ્થો; ધ્રુવમંડળ
ધ્રુવનો જથ્થો; ભક્ત મંડળ; સભા મંડળ; મૂર્ધમંડળ.

મંદ (વાળો) અકલમંદ અકલવાળો; દાનેશમંદ.

મ, મય (સં. મરવું) અમ્મર મરે નહીં તે; અગત્ય એ એક
પ્રવાંછી પદાર્થ છે જે પીધાથી કાપા અમ્મર થાય છે; મરકી;
મરણ; મૃત્યું.

યોગ. સં. (મળવું, મેળાપ) વિયોગ યોગથી ઉલટું ઐટલે બનુદા
પડવું; સંયોગ ઐટલે યોગની સાથે ઐટલે એકઠા થવું.

રતનાગર. સં. (રત્ન-આકાર) રત્નની ખાણ તે સમુદ્ર.

રક્ષા (સં. રાખવું) રક્ષક, રક્ષણ; રક્ષા.

રાગ્યાભિપેક્ષ. સં. (રાગ્ય—અભિશેષ) રાગ્ય પર એસતી વ-
ખન કાંઈ પાણી રેડીને ક્રિયા કરવામા આવે છે તે.

રાત્રી (સં.) જાગર; નિશા, રજની; રાત; રેન.

રામાયણ. સં. (રામ-અવન) રામની કથા જ્યાં છે તે ચોપડી.

લા (નહી) લાઈલાલ; લાચાર; લાલવાણ.

લેશ (સં.) અલ્પ; કમની; કમો; કિંમિત; જરા; તલ માત્ર;
થેડું; રતીપૂર; રજ માત્ર; રથમાત્ર; લગરીક; લગાર; સ્વલ્પ;
સેહન.

લોક (સં. જોવું) અવલોકન; લોચન.

વચ્ચ (સં. જાલવું) વાચક; વાચા; વાંચવું.

વણ, વિણ, વિના (વગર, નહીં) વણતેડે, વણ માત્ર, વિણ
અપરાધ, વિના કારણ.

વણીનુક્રમ. સં. (વણ-અનુક્રમ) અક્ષરો એક પછી એક આવે

તે, એટલે પેલેનાં અ, આ, ઈ, ઊ વગેરે થઈ ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ વગેરે ન સુધી આવે, એવી લખાણની જે રીત તે વધુ—અંગ, કાયા, ઘટ, તન, દિલ, દેહ, શરીર.

વાહુ (સં. લઈ જનું) ઉઘડતા વાહક, વાહન, વહેવું.

વાડો (જથો, મુકામ) કાઠિઆવાડ કાઠી સોકાનો મુકામ-જથો; ગોલવાડ, દબગરવાડ, પારસીવાડ, વાણીઆવાડ; પ-કાણાડો એટલે પકાણ સોકાનો જથો; 'પ્રાક્ષણવાડો, માછી-વાડો, હામવાડો.

વાતાવરણ (વાત વાયુ, આવરણ ઢાંકણ) પૃથ્વીની આસપાસ હવાનું ઢાંકણ.

વાનર—કપો, કૃષ, વાંદરો.

વ્યાધ (સં.) વાધ, વડ તે વર, વૃષ્યંક વીધુ, વૃષભ વાછરડો.

વાર (ભરેલો, વાળો) ઉમેદવાર ઉમેદ ભરેલો, તપસીલવાર તપસીલ ભરેલો, વિગતવાર વિગતવાળો.

વાળો, વાળો, વાળું, વાળાં (ચણીપણનો અર્થ ખતાવેછે) જોમ-અણીવાળો, દયાવાળો, પસાવાળું, માપાવાળો.

વિ (સં. વગર, ઉલટું) વિધવા ધણી વગરની સ્ત્રી; વિયોગ મળવાયા ઉલટું એટલે દૂરદા પડવું.

વિ (સં. વધારે) વિખ્યાત વધારે ખ્યાત એટલે પ્રખ્યાત, વિભાગ એટલે વધારે ભાગ, વિવિધ, વિશિષ્ઠ, વિજ્ઞાત.

વિપ્ર. (સં.) દ્વીજ, 'પ્રાક્ષણ, વાકવ.

વિભક્તિ. સં. (વિ ઉપસર્ગ, ભજ ભાંગવું) શબ્દના રૂપને ભાંગવું; વિરામ (વિ ઉપસર્ગ, રમ રહેવું-થોભવું) થોડું થોભવું એટલે જરા ચાર લગાડવી; વિસર્ગ (વિ ઉપસર્ગ, અજ દેંકી દેવું) જાણે દેંકી દીધેલું, જાણે દેંકી રતા હોય એવી રીતે ઉચ્ચાર કરવો તે.

વિશેષ (સં.) અતિ, અતિશય, અધિકું, અધિક, અધિકું, ધારું, જનરે, જનસ્તી, પુષ્કળ, ખુલુ, મસે, વધારે.

વૃદ્ધ (સં. વધવું) વર્ધક, વર્ધન, વર્ધમાન, વૃદ્ધિ.

મહાવચ્ચા. સં. (વૃદ્ધ-અવસ્થા) ધરડાણ, જાઈરી, ખુદાયાણ.
 વૃદ્ધ (સં.) ઝાડ, તરે, ફૂલ.

વ્યંજન. સં. (વિ ઉપરગ, અંજ દેખાવું) રવરે કરીને દેખાવ
 છે તે, ક થી જ સુચીના ઉદ્ધ અક્ષર.

વંત (વ જો) ગુણવંત ગુણવાળો, ધનવંત ધનવાળો, અળવંત
 અળવાળો, સુખવંત સુખવાળો.

વ્યાય. (સં.) અજગર, અકિ, ભોરીંગ, મણાધર, વશિષ્ઠર,
 વિષ્ણુર, રાપ, સાપ

શરુ (સં.) અરિ, દુરમન, નકારે આહાનાર, આધાનો દાપનાર,
 વેરી, રીપુ, સામાવાળો, સામો પ્રાતનો, હંડીર

શશા (સં.) અંદ, અંદ, અદા, વિધુ, સુચકર, સામ.

શાહ. ફા. (આદરશાહ) અકબરશાહ, કુતબશાહ, જાહાનગરશાહ,
 જાહાંગીર શા, નાગીરશાહ

શાળા. સં. (ઠેકાણું) અશ્વશાળા ઘોડા આધવાનું ઠેકાણું; ગો
 શાળા ગાય આધવાનું ઠેકાણું; પાકશાળા રસોઈખાનું; પુસ્તક
 શાળા; વિદ્યાશાળા

શિખ (સં.) મસ્તક; ખાથું, ઝૂંડ, શિખ.

શિરોમણી સં. (શિર-મણી) મથાનું મણી-ઉપરી.

શિલ છાપ (સં. શિલા) પથ્થર ઉપરથી છાપવું તે; શિલા લેખ
 પથ્થર પર કાતરેલા લેખ તે

શિવ્ય (સં.) એલો, વિદ્યાર્થિ, શાશ્રીત, શીખનારો, શીખાણો.

શુ (સાથે, થી) અમશુ શરીર સાથે; ઝડપશુ ઝડપ સાથે; પ્રી
 તશુ પ્રાંતરો.

અન (સં.) કાશીંગ, મહેનન, યતન

અમંત (સં.) જીવવાળો, ટોંગ, તવંગર, તાલેવર, તાલેવંત,
 દ્રવ્યવાન, દ્રવ્યવાળો, ધનવાન, ધનવંત, ધનાઢય, પૈતાદાર,
 પૈતાવળો, માતપર, માટો, લક્ષ્મીવંત, શકંતવાળો, સંતુષ્ટિ-
 વંત, સંતોષવાળો.

સખા (સં.) દોસ્ત, દોસ્તદાર, ભાઈબાંધ, મળતીઓ, મિત્ર, સાથી.

સખી (સં.) બહેનપણી; સહી; સહિયર; સહીપણી; સાહેલી.
 સજવન. સં. (સં. સાથે, જીવન જીવ) જીવ સાથે એટલે જીવવું.
 સન (સં. સાથે, સારા) સગ્ગન, રાત સંગ; સદ્ગુણ; સદાચર-
 ણ; સદાચાર.

સદા (હં મેશાં) સદાક્ષણ; સદાનંદ; સદાવ્રત.

સદાકાળ (સં.) અહુનિશ; દીનનિશ; નિત્ય; નિરંતર; રાત
 દિવસ; રાત્ર; સર્વદા; હં મેશ; હં મેશા.

સમ (સં. સાથે) સંગમ; સંબંધ; સંભવ; સંવાદ.

સમાંતર. સં. (સમ સરખા, અંતર તફાવત) સરખા તફાવત;
 સરખું છેડું.

સમૃદ્ધિ (સં.) અલખત; જીવ; દમડો; દ્રવ્ય; હામ; દેવત; દો-
 લત; ધન; નગરી; નાણાં; પૈસો; ભંડોલ; માથો; લક્ષ્મી;
 લાછ; વીત; સંપત્તિ.

સર (ઉપરી) સર કારકુન; સરદાર; સરનરીન; સરસૂચી.

સર (ક્રા. પ્રમાણે) કાયદાસર; મુદતસર; વાપદાસર.

આટી (સં.) આલમ; ખલક; જગ; જગત; કુનિઆ; પૃથ્વી;
 વિશ્વ; સંસાર.

સહ (સં. સાથે) સવિસ્તર; સહભાગીઓ; સહવાસ.

સાધન. સં. (સાધ કર, અન કૃદંત પ્રત્યય) ઉપાય; કરવું; મે-
 જીવવું.

સારાંશ. સં. (સાર મતલબ, અંશ ભાગ) મતલબનો ભાગ,
 એટલે મુખ્ય મુખ્ય મતલબ.

સાલ. ક્રા. (વરસ) સાલગીરી; સાલ ગુદસ્ત; સાલીઆનું; સાલીજી.

સુ (સાહે, સારા) સુકત; સુકાળ; સુજન; સુખત; સુધર્મ; સુ-
 ધારો; સુભાષણ; સુવાક્ય.

સુરખી (સં.) ગાય; ગૌ, ઘેનું.

સુવર્ણ (સં.) કનક; કંચન; સ્વર્ણ; સુન્નું; સોનું; હાટક; હેમ.

સૂત (સં.) કુંવર; હાંકરો; તન; તનુજ; દીકરો; નંદન; પુત્ર;
 પારીઓ; ખાળ; ખેટો.

સૂતા (સં.) કનકા; કન્યા; કુંવરી; છોહરી; તનીઆ; દીકરી;
નંદની; પુત્રી; પોત્રી; ખાળા; ખેટી.

સૂચે (સં.) અર્ધ; અર્ધજ; આદિત્ય; તરણી; દિનકર; દીવાકર;
પ્રભાકર; ભાભુ; ભાનું; રવિ; સવિતા; સૂર; સૂરજ.

સૂક્ષ્મદર્શક. સં. (સૂક્ષ્મ ઝીણી, દર્શક દખાડનાર) ઝીણી ચીજ
ઝીણી દખાડનાર એવો એક કામ થાય છે.

સ્ત્રી (સં.) અખળા, ઓરત, કામળી, ધરણી, જોડે, ત્રિપ્પા, દા-
રા, ધણીઆણી, નાર, નારી, પત્નિ, ખઈરી, ખાપડી, ભા-
મળી, ભારજન, ભાંપા, મહિલા, માનિની, મેરી, લલના, વ-
ધુ, વનિતા, વહુ, વિનતા, સ્વામા; ખીચાં સ્ત્રીનાં નામ—
અધાગના પરણેલી સ્ત્રી; કાન્તા જાહાલી સ્ત્રી, ગારી રૂપ-
વંતી સ્ત્રી; ચતુરા ચતુર સ્ત્રી; જીવંતી, તારણી એટલે જીવા-
ન સ્ત્રી; પ્રિયા, ખ્યાત્રી, પ્રેમદા એટલે પ્યારવાળી સ્ત્રી; મારુક
ખરાબ ચાલની સ્ત્રી; રામા ડોળે એવી સ્ત્રી; વેસ્પા પ્રખ્યાત
બખીઆરખા સ્ત્રી; હરિવદની ચંદ્ર જેવાં માં વાળી સ્ત્રી.

સ્તાન. ફા. (ઠોકાણું) અરખસ્તન; કખરસ્તાન; ટુકસ્તાન; હિં-
ડુસ્તાન.

સ્થાન. સં. (ઠોકાણું) ગર્ભસ્થાન, દેવસ્થાન, મર્મસ્થાન, વા-
ણીસ્થાન.

સ્થિતિસ્થાપક. સં. (સ્થિતિ જગો, સ્થાપક સ્થાપનાર—આવના
ર) પોતાની જગો સ્થાપનાર એટલે પોતાની જગેએ પાછો
આવે એવો જે પદાર્થ અથવા ચીજ તે જગ-જેતર, રખખર-
પરિશિદ્ધિ. સં. (સ્પર્શ લાગવું) લાગવાની હિંદ્રિ.

વ (સં. પોતાનું) સ્વજન પોતાનો માણસ; સ્વજનની પોતાની
જાતી; સ્વદેશ; સ્વભાવ; સ્વમુખી પોતાની જગીન; સ્વચુદ્ધિ
પોતાની અફલ.

યં (સં. પોતાનું) સ્વયં પ્રકાશ પોતાનું તેજ; સ્વયંપાક પો-
તાનું રાંધેલું; સ્વયંભૂ પોતાની જગીન; સ્વયંવર પોતાની મ
રજીથી ઇચ્છા વર વરવો.

સ્વાધિન. સં. (સ્વ પાતાને, આત્મિન તાણે) પાતાને તાણે.
સ્વામી (સં.) આવીંદ; ધણી; નાથ; પતિ; પાળનાર; પ્રાણ-
નાથ, પ્રાણ આગે; પિયુ; ભર્તા; ભરધાર; મુખત્પાર; મા-
ટી; વર; શિર છત્ર.

સ્વાર્થ. સં. (સ્વ પાતાની, અર્થ મતલબ) પાતાની મતલબ.
સેના (સં.) દળ; ફોજ; લશ્કર; સેના. સેનાપતિ એટલે ફોજ
નો સરદાર-લશ્કરના ધણી.

સેવક (સં.) અનુચર; કિંકર; ખીદમતગાર; આકર; હાસ; દૂત.
સં. (સં. સાથે) સફળ ફળ સાથે; સમ્મળ; સવિસ્તર વિસ્તાર સાથે.
સંત (સં.) આખી; જોગી; ખાવો; વેરાગી; સાધુ.
સંતાન (સં.) કચ્ચા બચ્ચા; છોકરાં છાંચાં; પરિવાર; પ્રજા;
પોર્ણા પોર્ણી; બચ્ચાં, સંનતિ.

સાંધ. સં. (સં સાથે, ધિ રાખવું) સાથે રાખવું; સાથે ધરવું.
સાંધવ. સં. (સં સાથે, બાંધ બાંધવ) સાથે બાંધવું; વળગણ.
સાંવાર. સં. (સં સાથે, વાર લેવું) સાથે કડી લીધેલું; સંકડાવેલું.
સંરક્ષ. સં. (સં સાથે, કૃત કરવેલું) સાથે શ્રીધેલી; સાથે ભાષા.
હાજામ (આ.) ગાંધાંજ; નાઈ; માથું એડનાર; વાલંદ; વાળણ.
હાયા. સં. (મરવું, મરવાનાં પાપ) ગેા હાયા; જીવ હાયા;
ખલ્લ હાયા; ખાળ હાયા; જી હાયા.

હસ્ત. સં. (હાથ) હસ્તકૃત હાથગા કરેલી; હસ્તાક્ષર હાથના અક્ષર;
હરણ. (સં.) કુંબર; રજ; ગપ; માંગાંજ; હાથી.
હિતચ્છુ. સં. (હિત કહયાણું, હિતચ્છુ અહાનાર) સાંજ આહાનાર.
હિમાચળ. સં. (હિમ અરફ, અચળ ધણેજ) ધણેજ અરફ;
(અરફવાળો પવન).

ક્ષણ ભંગુર. સં. (ક્ષણ સેહેજે, ભંગુર ભાંગી જાય તે) સેહેજે
જો વારમાં ભાંગી જાય કે નાશ પામ તે.

ક્ષિ (સં. નાશ કરવો) અક્ષત; અક્ષય; ક્ષય; ક્ષણ; ક્ષણતા.
ક્ષા (સં. બાણ) અભિજ્ઞાન; અજ્ઞાન; કૃતજ્ઞ; વિજ્ઞાન; જ્ઞાત.

કેટલાક અંગરેજી શબ્દો અર્થ સાથે.

(ધણીખરી વાર ગુજરાતીમાં બોલાય છે તેવા)

(બધા અંગ્રેજીજ, ને ધણીખરા નિશાળોને લગતા).

અવર-કલાક.

અવર ગ્લાસ-એક કલાકની સી
સી. હાફ અવર ગ્લાસ એ.

ટલે અડધા કલાકની સાંસી.

આક્રિંગ-કામ ચલાઉં.

આખીઆક (એખઆક) —

પગાર પત્રક.

આસિરન્ટ-મદદનીશ, હુકમ

કેરે રહી કામ કરનાર.

આસિરન્ટ દીપ્તુટી-દીપ્તુટીની

સાથે મળતો રહી તેને મદદ
કરનાર.

ઇંગ્લિશ-અંગરેજી.

ઇનમાર્ન-ધોડી મુદત સારૂ પી

જી જગોનું કામ કરવાને હ-

વાલો લીધેલો તે.

ઇન્ડિઆ-હિંદુસ્તાન.

ઇનડેન્ટ-જોઇતી ચીજોનું માં-

ગણી પત્રક.

ઇનશીરિઅર-નાચલા વગગી,

ઉતરતી.

ઇનરપેકટર-તપાસ રાખનાર.

ઇસ્કોલ (સ્કુલ)-નિશાળ, ઇ-

વનિંગ સ્કુલ એટલે મોજ

શીખવવાંની નિશાળ.

ઇરેશન (રેશન)-આગ ગા-

ડીએ ચડવા ઉતરવાના જૂ-

ઢા જૂઠા પૂકામ.

ઇરેટાન્ડ-ધોડી. ઇરેટાન્ડ બોર્ડ

એટલે ધોડી પાડી.

ગિવેફર-કાગળ પર ચોટ્ટાડવાનો

ગોળ ચકતી.

એન્જ્યુકેશન-કેળવણી.

એન્જ્યુકેશનલ-કેળવણી સંબં-

ધી, કેળવણી ખાતાના.

એનવેલપ-પડખી ડીગી.

એરિથમેટીક-અંકગણિત.

એસજીયા-ખીજગણિત; અક્ષર

ગણિત.

એલાવન્સ-કંઈ ઉપલક્ષ્ય પર-

ચર્ચ, ભરથું.

એડમેક્ષાફ-અમદાવાદ.

કટલુક-ચોડણ પુક; આવેલા કા

ગળો, હુકમો ચોટાડેલા તે

ચોપડી.

કમિટી-તપાસ રાખનારી મંડળી

કલાસ-વર્ગ.

કસેક્ટર-મેડેમલ ઉધરાવનાર;

એકઠું કરનાર.
 કલાક-કારકુન. હેડ કલાક એટલે
 મોટો કારકુન, શીરસ્તેદાર. હે
 ડમારતર એટલે વડો મારતર.
 કલોક-મોટું વાગવું થડીઆળ.
 કાટલમ (કટેલોમ)-નંબર પત્રક
 કોપી-નકલ, પ્રત.
 કાંપ (કેમ્પ)-છાવણી, મુકામ.
 કાલેજ (કોલેજ)-પાઠશાળા.
 ક્રી-કુંચો.
 કુંપની-ભાગીદારીની મંડળી.
 કમ્યુઅલ-પ્રીરકોલ, એકાઅક
 આતી પડેલા કામની.
 કન્ટિનન્ટ-છૂટક છૂટક, પરચુર
 જી, સોદર ખરચ.
 કુમ્પે-ખંખાત.
 ગ્લોબ-ગોળો (ગુટવીનો).
 ગ્રાન્ડસ ઇનએડ-ઇનામમાં આ
 પવાળી બલિસની મદદ.
 ગાર્ડ-હવાલો, કમ્પાન્ડ.
 જીઓગ્રાફી-ભૂગોળ.
 જીઓમેટ્રી-ભૂમોતી.
 ટેમ (ટાઈમ)-વખત. ટાઈમ
 ટેબલ એટલે વખત પત્રક.
 ટિગ્નોમેટ્રી-ત્રિકોણ મોલી.
 ટીકીટ (ટીકેટ)-મોડી, ટીકીટ.
 ટેબલ-મેજ, કોઠો.
 ડિક્ટેશન-કોઈ લખાવે ને લખ
 વું તે.

ડિવિઝન-ભાગ.
 તીબેરી (તેઝરી)-ખજાનો, ભં
 ડોલ.
 ટ્રેનિંગસ્કુલ-મહેતાજીના કામને
 લાપક કરનારી, પંક્ષાટનારી
 નિશાળ.
 હાપરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇનરટ
 કથન-સોર્વેન્ટીક કેળવણીખો
 તાના સૌથી વડા અધિકારી.
 હાકટર (હોકટર)-અંગ્રેજી દવા-
 થી એસડ કરનાર પાસ થય-
 લો હકામ-વેદ.
 હીપ્પુટી ઇન્સ્પેક્ટર-પ્રતિનીધી,
 ઇન્સ્પેક્ટરના હુકમથી કામ
 કરનાર.
 હીપા (હેપા)-વખાર, માલ ભ
 રવાની તથા વેચવાની દુકાન
 ફૂલિકેટ-ખપડી.
 હડરટોક-બાહાલી પડી રહેલી વ-
 રુઓ. હડરટોક રજીસ્ટર એ
 ટલે બાહાલી પડી રહેલી વ
 રતુઓની નોંધ-આપડી.
 નાટપીટ (નોટપેડ)-પૈસા નકી
 આપેલો ત, (ટપાલના).
 નંબર-આંકડો.
 પબ્લિક-ગનહર, સોર્વેન્ટીક.
 પ્રમાશન-ફેરફાર, નવિલી વર્ગ-
 માંથી ઉપલી વર્ગમાં જવું તે.
 પ્રાઇસ-દિશ્વમત.

પ્રાણ-મન-મન-મન.
 પ્રાણવટ-પાનની; ધર કામનું.
 પ્રાણીનિગ-ભાણવવાનો માણ-
 વગ કરનારી.
 પ્રોખશનરિ-અનમાપશ પર રા
 ખલા.
 પાટાટ (પેકેટ)-પડાનીડીઠાં, કો
 થળી.
 પાસ-પરવાનો, રજા મોડી.
 પેન-કલમ, પરખરનું વટાડું.
 પેનિસલ-કલમ.
 પેપર-કારો કાગળ.
 પેપરિ-કવિતા.
 પેસ્ટ-ટપાલ. પોષ્ટપેડ એટલે ટ-
 પાલન પેસા આપેલા તે
 ફેસ (ફેસ્ટ)-પેહલે.
 ફાઇલ-થાકખંધ અનુક્રમે ગોઠ
 વેલા કાગળોનું દફતર.
 ફી-શીખવાને અથવા આપવાની
 છટી રકમ-હકસાઈ. એન્ટ્ર-
 ટન્સ શી એટલે નામ દાખલ
 ફોર્મથી શી.
 ફલફેલ-એક જાતનો ઊંચો કા-
 ગળ, અસલ એ કાગળ ઉપર
 અવકુર્ચ મરકરાની ટાપી પાડ
 તા તે ઉપરથી એ નામ પડયું છે
 ફડ-પુછ, બંરોલ. લોકલફડ
 એટલે એક ઠંકાણીની પુછ,
 (પાદશાહી ઉપજમાંની નહીં)

બ્લેટ-વરસવારી નામનું કો વ-
 ધારો પટારો વગેરે કંઈ પણ
 રકમ ખાહાલ કરાવવા સારૂ
 મોકલેલું પત્રક.
 બ્લેડ-વડોદર.
 બ્લેસાર-વલસાડ.
 બ્રોમ-ભરૂમ.
 બ્રાન્ચ સ્કુલ-મોટી નિશાળના
 તાખાની નિશાળ, શાખા.
 બ્રીંગ-નોટપેડ. સરવીસ બ્રીંગ
 એટલે સરકારી નોટપેડ, એ-
 ટલે સાધારણ કાગળ નોટપેડ
 હાથ તેના બેટલા પેરા આ
 પાસ પડે તેવી બડવા પેસા
 આપવા તોયો.
 બટ-હાડી, મછવા.
 બાન્ડ-બુધ્ધ.
 બાન્ડર-પંગરેલ શીખવનાર.
 સ્કુલ બાન્ડર એટલે મેહુતાજી
 મિનાટ-કલાકનો સાકમા ભાગ.
 બોટિંગ-મંડળી
 બેપ-નકયા. બેપ બાકસ એટલે
 નકશા ચૂકવાળી પટ્ટી.
 બેમ્પર-સભારક.
 બેમો-પાદી, રીતસર કાગળ નહી
 પણ પાદ કરવાને ઉપલક લ
 ખલું તે.
 માજીસ્ટ્રેટ-ફાજદારી કામના જુ
 હાની તપાસ કરનાર.

માનિટર-શિક્ષક, થોડો વાર શી
 ઝ ને થોડો વાર શીખવે તે.
 મારનિંગ-સહવાર. મારનિંગ ટા
 હમ એટલે સહવારનો વખત
 રસોડા (રીસિપ્ટ) — પોહોમ.
 રીડિંગ-પંચક. રીડિંગ રૂમ એ
 ટલે વાંચનશાળા.
 રીપર — મરામત, ભાંગા તૂટાને
 સમારવું તે.
 રિપોર્ટ (રિપોર્ટ) હકીકત બહુર
 કરવી, ખબર.
 રૂબ-લીટી દારવાની આંકણી.
 રેજીસ્ટર-પાત્રી, નોંધ, હાજરી પત્રક
 રેલવે-લોઢાનો સડકના રસ્તા.
 લાયબેરી-પુસ્તકશાળા.
 લાસ (લાસ્ટ) — છેલ્લો.
 લીવ — રજા.
 લીસ્ટ-પાત્રી, ડીપ.
 લેટર — લખેલો કાગળ.
 વરનાકચુલર-દેશી ભાષાની. ઝં
 ગલો વરનાકચુલર એટલે ઝં
 ગરેજી તથા દેશી ભાષાની
 વિઝીટર-તપાસ રાખનાર.
 રોકોસરશીપ-વિદ્યાર્થીના નિર્વાહ
 ને અર્થે આપવાની કરાવેલી
 રકમ.
 સ્ટડી ટેબલ-અભ્યાસ પત્રક.
 ટાન્ડડ-ધારણ.
 ટ્યુમ-છાપો, ટીકીટ. ટામ્પ

પેપર એટલે છાપાનો કાગળ
 સ્ટેલ-પીઠ તથા હાથા વગરની
 ખુરશી.
 સરક્યુલર-ધણા જાણ ઉપર મો
 ટલેલી એકજ બતનો લખીત
 ખબર અથવા હુકમ.
 સરવીસ-નોકરી, સરકારી નોકરી
 નું અથવા સરકારી કામનું
 સરકારી કોર્ટ-ખાત્રીનો કાગળ, ખા
 ત્રી કરવાને આપેલો કાગળ.
 સીક-આબતરી, ચાંદા
 સીલેટ (સેલેટ) — પટથર પાત્રી.
 સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ-એકસી રાખનાર,
 ઉપરી.
 સુપ્રીરિઅર-અહડતા વર્ગનું, અહ-
 ડનું.
 રોક-ડ-ગિનિટનાં ચાકમા ભાગ;
 ખાત્રી.
 સેન્ટલ-મકપ. નોરધર્ન એટલે ઉ
 ત્તર ભાગની. સર્થર્ન દક્ષિણ
 ભાગની- ઇસ્ટર્ન પૂર્વ ભાગ
 ની. ઉવેસ્ટર્ન પશ્ચિમ ભાગનો
 સેવિંગ-ખચાવેલું, અચતાં રહેલું
 હાજીસ (આજીસ) — કામ કરવાની
 જગો.
 હિસ્ટરી ઇતિહાસ; તવાગીખ.
 હિસ્ટ્રીટાલ (હિસ્ટ્રીટલ) — દવા
 ખાનું.
 હેડ — માથો; વિષય; માથું.

(કેટલીક જાણવા જોગ બાબતો).

અચન ખે—ઉત્તરાયન, દક્ષિણાયન

અવતાર દશ—મચ્છ, કચ્છ, વારા, નરસિંહ, વામન, કૃષ્ણ-
રામ, રામ, કૃષ્ણ, બાહ્યા, કલંકી.

અવસ્થા ત્રણ—ખાળાવસ્થા (ખમ્બણ), પૂર્વાવસ્થા (ભૂતયાત્રી),
તુલાવસ્થા (વરડપણ).

આકર્ષણ છ જાતના—

૧ ગુરુત્વાકર્ષણ (વસ્તુનું ભૂમી ઉપર પડવું).

૨ સ્નેહાકર્ષણ (વસ્તુનું એક બીજા સાથે જોડાવું).

૩ રસાયનાકર્ષણ (બનદા બગદા પદાર્થોનું મિશ્ર થવું).

૪ લોહ મૈત્તિતાકર્ષણ (પથ્થર પોતાની મેળે લોહાને જોડે
છે તે)

૫ વૈદ્યુતાકર્ષણ (પદાર્થમાં વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે).

૬ કેશાકર્ષણ (વાળ કે ઝીણા નળીમાંથી પ્રવાહી પદાર્થનું જવું)

આશ્રમ ચાર—૧ બ્રહ્મચર્ય (પરણ્યા વગર શાસ્ત્ર વગેરે ભણ-
વામાં મંડ્યા રહેવું). ૨ ગ્રંથસ્થાશ્રમ (પરણ્યા પછી સ્ત્રી
છોડીને સાથે ઘરખાર માંડી રહેવું). ૩ વાનપ્રસ્થ (પુત્ર
થયા પછી સ્ત્રી સાથે વગડામાં જઈ રહેવું). ૪ સેન્યપ્રસ્થ
અર્થા ઇન્દ્રિયો વશ રાખી જ્ઞાન ભક્તિ મેળવી બ્રહ્મ સ્વરૂપ-
માં મગ્ન રહેવું).

ઇન્દ્રિયો ખે જાતના—

જ્ઞાનેન્દ્રિય—આંખ, કાન, નાક, જીભ, આમડી.

કર્મેન્દ્રિય—વાક (બોલવાની ઇન્દ્રિ), પાણી (હાથ), પાદ
(પગ), શુદ્ધ (ત્રાડાની વાટ), લિંગ (પીંચાળની વાટ).

કટિબંધ ખે—ઊભા કટિબંધ, શિત કટિબંધ.

કવિ—કાળીદાસ સંસ્કૃત કવિ; કુરુક્ષેત્રી ઇરાવત કવિ; શેખરદાસી ઇ-
રાવત કવિ; હોમર પ્રથમ કાવ્ય કર્તા કવિ; મિલ્ટન અંગ્રે-
જ ભોડાનો કવિ; શેક્સ્પિયર અંગ્રેજી નાટક બનાવનાર કવિ

હિંદુ કેવિ થઈ પ્રયત્ન કર્યાખરા—અગ્નિ, અમૃતો, આશા-
રામ, ઇચ્છારામ, કામીર, કલાણ, કેવળ, ગીરવર, ગોવિંદ,
ભંભ, જીવરામ, જીવશીલાસ, ચોભાણ, દવારામ, દીન દરવેશ,
દુવારકો, દેવાનંદ, દેવીદાસ, ધનદાસ, પીરો, નરસિંહ મહેતો,
નોશકુળાનંદ, પ્રીતમ, પ્રેમાનંદ, પ્રદ્યાનંદ, ખાપુ, ખૂલાખી,
ભવાન, ભોજો, મનોહરદાસ, મોટો, મોરાંખાઈ, મુકતાનંદ,
રણછોડ, રઘુનંદન, રતનો, રાજો, રામકૃષ્ણ, લક્ષ્મણરામ,
લાલદાસ, વલ્લભમટ, વીજાઆનંદ, વિદ્યનુદાસ, સીતીદાસ, શી-
વાનંદ, સામળભટ, સુરદાસ.

હાલના હુયાત કેવિઓ—હલપતરામ, નર્મદાશંકર, રણછોડ;
એ શિવાય ગીરજાશંકર, એપિદ, પ્રભાશંકર, ખુલાખી,
મોહનલાલ, રણજોડ, વ્રજલાલ, શીવલાલ, હીરાચંદ વગેરે.
કાળ તથા—પ્રાતઃકાળ, મધ્યાન કાળ, સાંધાકાળ; ખીજા કાળ
ત્રણ-વર્વમાન કાળ, ભૂત કાળ, ભવિષ્ય કાળ.
ખંડ ચાર હાલના મત પ્રમાણે—એશિયા, યુરોપ, એફ્રિકા,
અમેરિકા; (શાસ્ત્રમાં નવ ખંડ).

ગણ તથા—દેવ, મનુષ્ય, રાક્ષસ. ખીજા આઠ ગણ મ, ભ,
જ, સ, ન, પ, ર, ત (છંદ શાસ્ત્રમાં).

મહુ નવ હિંદુ મત પ્રમાણે—રવી, ચંદ્ર, મંગળ, બુધ, શુક્ર,
શુક્ર, શની, રાહુ, કેતુ.

મહુ નવ અગ્રેજી મત પ્રમાણે—બુધ, શુક્ર, પૃથ્વી, મંગળ,
અહરપતિ, શની, હરશલ (પૂરેન્સ), વલકન, નેપચ્યૂન.

મહુજી બે—સૂર્ય ગ્રહણ, ચંદ્ર ગ્રહણ.

છાપ ચાર-શંખ, ચક્ર, ગદા, પદમ.

છંદ એ જાતના—અક્ષર એજ છંદ, માત્રા એજ છંદો.

મોટા મોટા કેટલાક છંદો—અનુષ્ટુપ, અરવિંદ મુખી, આપો,
ઈંદ્ર વિજય, ઊપજાતી, ઊર્ધ્વ વજરા, કટાવ, કુંડળિઆ,
ગિતિત્વત, ચરણકુળમ, આમર, ચંદ્રાવળા, ચંપકમાળા, છપ
પ, જૂલજા, કૂમ્ભો, ત્રિભંગી, તોટક, દીપક, દોષક, નગ-

સ્વરૂપી, નારાય, પ્રમણિકા, પ્લવંગમ, પ્લૂત, ભુવંગી,
મનહર, મલિકા, મહિદ્વીપ, મલિની, માતીદામ, માદક,
મંદાકાંત, શેલાવૃત, લલિત, લીલાવતી, વસંત તિલકા, વે-
તાળવ, શાલિની, શિખરિણી, મંવેયો અંકત્રીસો, સારૂલ વિ-
દિદીત, સોગઠો, હરિગીત, હરિજિ

જાતિ ચાર-બાહમણ, કાત્રો, વેસ્ય, શુદ્ર.

ભૂગ ચાર-સત, ત્રેતા, દ્વાપર, કલિ. હાલ પ્રલિન્નગ આલે છે
દ્વાપરે — હાત્રના મન પ્રમાણે-જૂનો માહાદ્વાપ (એશિઆ,
યુગપ, એફ્રિકાવાળો); નવો માહાદ્વાપ (અમેરિકા વાળો)

હિંદુ શાસ્ત્રમાં (સપ્ત) સાત દ્વીપ.

દિશા ઠશ-ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ; વાયવ્ય, ઇશાન,
નૈરૂય, અગ્નિ; ઉર્ધ્વ (ઉપર), અધો (હઠ્ઠ).

દેવ ત્રણ-બ્રહ્મા, વીરનુ, રૂદ્ર; દેવતા તેત્રીસ કર્ણક.

ધામ જાતનાં ચાર-અદ્રિનાથ, જગન્નાથ, રામેશ્વર, દુવારકાં.

પ્રમાણ ત્રણ—આદિ, મધ્ય, અંત્ય

પદ્ધતિ—સુકલ (સુદ-અજનાળીજી), ક્રમાજ (વદ-અંધારીજી)

પાંડવ પાંચ-યુધિષ્ઠર, ભીમ, અરજુન, સૌંદવ, નીકુળ.

પંચાંગ (પાંચ અંગ)—તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ.

પંચામૃત (પાંચ અમૃત)—દૂધ, દહીં, ઘી, મધ, ખાંડ.

ભાષા છ (ખટ ભાષા)—ફારસી, અરબી, હિંદુસ્તાની (ઉ-
રદુ), સંસ્કૃત, પ્રાકૃત (ગુજરાતી), ને મરાઠી (દક્ષિણી); એ

શિવાય અંગ્રેજી, કાઝાટકી, ગ્રંદ, પેહલવી, કુકણી, તલગી,

સિંધી, વ્રજ (ખીજ) વગેરે ખીજ ભાષાએ.

યંત્ર-ઉદ્યોગના માપક યંત્ર, શિત માપક યંત્ર, જળ માપક યંત્ર,
દૂર દર્શક યંત્ર (દૂરબીન), સૂક્ષ્મ દર્શક યંત્ર, હવા મા-
પક યંત્ર, હોકા યંત્ર.

રત્ન ત્રણ-હીરા, માણિક, પરવાળું, પાનું, પાખાણ, નીલમ,
ગોમેદ, લસણીઆ.

રશ છ—ખાઠો, ખારા, કડવો, તીજા, મીઠો, કટાણો.

સંગ નવ ને તે શિવાય પીઠલ-અમરસીઆ, આતગીઆ, આ
સમાન્તી, કઠોરીઆ, કંપીલા, કમીલા, કસુંખી, કાકરેજીઆ,
કાજો, કારમજી, કેડૂડો, ગળીઝર, ગુલખાર, ગુલાખી, ઘણી
વણી, ઘેરો આસમાની, જામળી, જાંબૂડો, તપખીડીઆ,
નારંગી, પતંગી, પીજો, પાપડીઆ, ફાલસાઈ, ફુલ ગુલાખી,
ખદામી, ભૂરો, મજીડીઆ, લાખી, લાલ, લીલો, વાહળી, સ-
દેત, સોનેરી, હળધીઆ.

રાગ છ—ભરવ, માંગકાગ, હાંડોળ, દીપક, ચી, મેઘ. રાગ-
છી છત્રીસ.

કુટાંગક ગાન રાગગી—અસાવરી, કલાણ, કાનેરો, કાઝી, કાલી
ગડો, કાલેરો, કાહારવો, કેદારો, ખમાચી, ગરખી, ગોડી,
જંગલો, ત્રિતાલ, દેશાખ, ધનામી, ઘોરણી, ઘોળ, નટ, પ-
રજ, પ્રભાત, પચમ, ખરાનપોરી, ખિલાસ, ખિલાવર, ખ-
હાંગ, મહાર, માંડ, માળવ, મેવાડો, રામકળી, રામઘી,
વસંત, વેરાડી, વેરાવળ, સામેરી, સારંગ, સિધુડો, સોરઠ-
શાશી ખાર—૧ મેશ (અ, લ, ઈ). ૨ વરખ (ખ, વ,
ઉ). ૩ મીથુન (ક, છ, ઇ). ૪ કરક (ડ, હ). ૫ સિં-
હ (મ, ટ). ૬ કન્યા (પ, ઠ, જી). ૭ તાલ (ર, ત).
૮ વરશચક (ન, ય, ધ). ૯ ધન (ભ, ષ, રૂ, ઢ).
૧૦ મકર (જ, ખ). ૧૧ કુંભ (ગ, ય). ૧૨ મીન
(ફ, ચ, ઝ, થ).

રૂઝ આર—દેવ રૂઝ, પિત રૂઝ, પ્રહમ રૂઝ, સ્ત્રી રૂઝ.

રેતુ છ—૧ વસંત (ચૈતર, વૈશાખ). ૨ શ્રોવન (જેઠ, અષા-
ડ). ૩ વર્ષા (આવળ, ભાદરવો) ૪ શરદ (આસો, કાર-
તેગ). ૫ હુમન (માગશર, પાસ). ૬ શિશિર (માહી, ફા-
ગળ). હાલ ચાલતી ત્રણ રેતુ—શીઆજો, ઊનાજો, ચોમાસુ.
૭ આર—રૂવેદ, યુગુ વેદ, કામ વેદ, અથર્વણ વેદ.

૮ રૂપી ત્રણ—યુધિષ્ઠર, વિક્રમ, શાલી વાહન.

૯-ધર્મ શાસ્ત્ર, સંખ્ય શાસ્ત્ર, વેદાંત શાસ્ત્ર, ન્યાય શાસ્ત્ર,

કામ શાસ્ત્ર, યોગ શાસ્ત્ર, (અથવા) અગમ શાસ્ત્ર, વિષ્ણુ
શાસ્ત્ર, નટ શાસ્ત્ર, નીગમ શાસ્ત્ર, યોગ શાસ્ત્ર, શીલ્પ શાસ્ત્ર.
સ્કંધ મહા-આવા સ્કંધ, ઊંઘ સ્કંધ, પ્રવ સ્કંધ, પરિવાર સ્કંધ,
વિવ સ્કંધ, સહસ્કંધ.

સતી પાંચ-હૃદય, તારા, દ્રોણી, શીતા, મનોહરી.
સમુદ્ર સાગર-મધુરેશ્વર (સાફ જળનો). હરી સમુદ્ર (હરીનો).
મધુ સમુદ્ર (મધનો). ધન સમુદ્ર (ધોનો). સુરા સાગર (મી
ઠાનો) હલુ સાગર (ઊસના રસનો). ક્ષીર સાગર (દુધનો).
સ્વનાવસ્થા ત્રણ-અનૂત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ (ભર ઊંઘ આવે છે
તે વખતે).

સંખ્યા અરાડ-એક, દસ, સો, હજાર, દસ હજાર, લાખ,
દસ લાખ, કરોડ, દસ કરોડ, અબજ, અબૂ, બીખવ, માહા
પદમ, શંકુ, જલ્લી, અંત્ય, મધ્ય, પરાધ.

હક ત્રણ-બાળ હક, રાજ હક, સ્ત્રી હક.
હત્યા આર-ગાહત્યા, પ્રહમ હત્યા, બાળ હત્યા, સ્ત્રી હત્યા
તેમાં સ્ત્રી હત્યાનું પાપ ઘણું જ કહેલું છે (શાસ્ત્રમાં).

૧૮ પુરાણ-૧૮ ભાર વનસ્પતિ-આદિત્ય આર-૮ પા-
રુર-૧૬, ૧૪, ૭૨ કળા-ગુણ ૩ તેમ ૨૪-ચોધડીઆં ૧૫-
૮૪ આનન-૬૪ જોગપી-૧૪ રતન-૧૪ સોક તેમ ૩ લોક-
૧૪ વિદ્યા-૩૬ વાળા-૫૬ કોટી જાલવ-પાંચ તત્ત્વ-૫ કે ૭
ધાન્ય-૧૨૬ અઘાતીસ-૯ વાહન-નવત્ર સેનાશ-૫૬૫ ૭-પરિ
સા ૩-પત ૮૪-યોગ ૨૭-૩૨ કાકા-૩૨ હાંત-૩૨, ૭૨ જલ-
જી-પ્રહમાડ ૩ તેમ ૧૪-૧૨ સંક્રાન્તિ-૧૨ મેષ-૧૨
૪ તેમ ૧૮-સંજ્ઞા રૂઝી તેમ ૮૮ સેહેજ રૂઝી-૧૨ ચાલુખ-
સત કોટી રામાવજી-૧૬ સંસ્કાર-૭ પાતાળ-૬૦ સંવત્સર-

